

Euroskepticizam u Hrvatskoj

Arapović, Ivan

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:476389>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-07**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

IVAN ARAPOVIĆ

EUROSKEPTICIZAM U HRVATSKOJ

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2020.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA SOCIOLOGIJU

IVAN ARAPOVIĆ

EUROSKEPTICIZAM U HRVATSKOJ

DIPLOMSKI RAD

Mentor : dr.sc. Mladen Puškarić

Zagreb, 2020.

SADRŽAJ:

UVOD	6
1. MOGUĆE POZITIVNE I NEGATIVNE STRANE ČLANSTVA U EUROPSKOJ UNIJI.....	7
1.1. Moguće pozitivne strane članstva	7
1.2. Moguće negativne strane članstva.....	10
1.3. Nedostatak objektivne rasprave	13
1.4. Odnos nacionalne države i europske integracije	17
2. DEFINICIJA I VRSTE EUROSKEPTICIZMA	20
3. UZROCI EUROSKEPTICIZMA.....	24
3.1. Uzroci euroskepticizma općenito	25
3.2. Uzroci euroskepticizma u Hrvatskoj	32
4. GLAVNI EUROSKEPTIČNI AKTERI U HRVATSKOJ	43
5.1. Politički akteri	44
5.2. Religijske skupine	52
5.3. Civilno društvo i internet.....	54
5. MOGUĆNOST I PERSPEKTIVA EUROSKEPTICIZMA U EUROPI OPĆENITO I U HRVATSKOJ.....	58
6. ZAKLJUČAK	65
LITERATURA.....	68

UVOD

U ovome radu glavna tema bit će fenomen euroskepticizma, s posebnim osvrtom na euroskepticizam u Hrvatskoj. Imajući u vidu rezultate referenduma o pristupanju Europskoj uniji iz 2012. godine, te činjenicu da je u Hrvatskoj, kada ju uspoređujemo s referendumima održanima u drugim državama članicama, bio prilično visok postotak onih koji su se izrazili protiv pristupanja EU, može se reći da je euroskepticizam svakako relevantna pojava u Hrvatskoj. Stoga takva pojava zaslužuje da joj se posveti adekvatan prostor i ozbiljna rasprava.

Kada je u pitanju struktura ovoga rada, opisat će se najprije neke pozitivne i negativne strane hrvatskog članstva u Europskoj uniji, na temelju čega će se reći nešto o uzrocima euroskepticizma u Hrvatskoj, koji će se usporediti s uzrocima euroskepticizma na razini cijele Europske unije. Shodno tome, nastojat će se izvući zaključak o tome koje su sličnosti, a koje razlike u onim uzrocima euroskepticizma općenito na razini Europske unije u odnosu na uzroke euroskepticizma u Hrvatskoj. Nastojat će se također reći nešto o definiciji euroskepticizma i o raznim tipovima euroskepticizma. Također će se nastojati prikazati euroskeptične aktere u Hrvatskoj, koji se mogu podijeliti na političke stranke, zatim religijske skupine, te civilno društvo i internet. Kada su u pitanju političke stranke, obratit će se pozornost na stranke raznolikih političkih orijentacija koje su se uzdigele ili bile aktivne prije referenduma o pristupanju Europskoj uniji 2012., ali će se također nešto reći i o strankama i ostalim akterima koji su u nedavnoj prošlosti, na ovaj ili onaj način, izrazili stavove koji su barem djelomice rezervirani spram nekog aspekta europskih integracija. Na temelju toga nastojat će se prikazati na koje je sve načine euroskepticizam u Hrvatskoj sličan euroskepticizmu u ostalim europskim državama, ali će se također nastojat ukazati na specifične karakteristike euroskepticizma u Hrvatskoj koji ga čine posebnim u usporedbi s drugim europskim državama. Također, kroz detaljniju analizu i prikaz euroskeptičnih aktera u Hrvatskoj, kao i uzroka euroskepticizma u Hrvatskoj, istovremeno će se dobiti i odgovor na pitanje koji su to sve čimbenici koji su mogli utjecati na pojavu, ali i na rast euroskeptičnog razmišljanja i ponašanja u hrvatskom društvu.

Naposljetku, istaknut će se neka razmišljanja i zaključci o budućoj perspektivi euroskepticizma, pri čemu će se skrenuti pažnja na razne mogućnosti, ali i izazove koji bi euroskeptike mogli očekivati u budućnosti. Shodno tome, prikazat će se kako euroskeptična stajališta, kao i ona eurooptimistična, mogu imat različit tijek, s obzirom da se radi o

promjenjivim, odnosno dinamičnim pojavama, koje se u različitim prilikama i prostorima mogu razvijati na različite načine.

1. MOGUĆE POZITIVNE I NEGATIVNE STRANE ČLANSTVA U EUROPSKOJ UNIJI

U ovome poglavlju reći će se nešto o nekim mogućim pozitivnim i mogućim negativnim stranama članstva u Europskoj uniji, zavisno iz koje se perspektive točno gleda na njih. Neke od posljedica članstva imaju i dvojake učinke, i pozitivne i negativne, pa će se svakako obratiti pozornost i na njih.

1.1. MOGUĆE POZITIVNE STRANE ČLANSTVA

Najprije će se reći nešto o mogućim pozitivnim stranama članstva u EU. Postoje neke stvari koje su se svakako poboljšale otkako je Hrvatska postala članicom 2013. godine. Primjerice, svakako se mora izdvojiti pristup EU fondovima, pomoću kojih se na razne načine može jednim dijelom rasteretiti hrvatsko gospodarstvo (posebice ako se ti fondovi znaju dobro iskoristiti, za što, naravno, treba i vremena, s obzirom na to da onima koji se prijavljuju za fondove često treba i vremena da svladaju funkcioniranje birokracije, odnosno administrativni postupak). Kada je riječ o EU fondovima, oni pretpristupni fondovi (primjerice SAPARD i ISPA) mogli su olakšati hrvatskom gospodarstvu prijelaz u jednu drugačiju ekonomiju. Drugim riječima, omogućili su lakšu prilagodbu novim uvjetima tržišne utakmice, gdje se smanjuje utjecaj i intervencija država članica u gospodarstvo, a povećava se utjecaj tržišnih mehanizama. Hrvatska također zbog EU fondova može ili smanjiti dio proračuna koji izdvaja za neke gospodarske sektore pa na taj način rasteretiti i građane i njihova davanja, ili može preusmjeriti davanja koja bi inače morala izdvajati u druge sektore. Nadalje, hrvatskim građanima ulaskom je omogućeno još lakše putovanje, ali i zapošljavanje u drugim zemljama članicama. Osim toga, kao država članica Hrvatska sada lakše može privući strane investicije negoli je to prije bio slučaj. To znači i otvaranje novih radnih mjesta, što podrazumijeva i proširenje gospodarske suradnje.

Članstvo nam također može pomoći riješiti neke sporove sa susjednim državama (primjerice: sa Srbijom pitanje nestalih i ubijenih hrvatskih civila i vojnika u Domovinskom ratu, a s Bosnom i Hercegovinom pitanje Pelješkog mosta). Svakako treba izdvojiti i institucionalnu stabilnost. Naime, Hrvatska je doživljavala česte institucionalne lomove tijekom 20. stoljeća: 1918., 1941., 1945. i 1990.-ih. S obzirom da je Hrvatska članica EU i NATO, možemo se nadati da našem prostoru više neće prijetiti ratovi i agresije kao prije.

Staničić također kao prednosti članstva osim većih stranih investicija i povećanja broja radnih mjesta spominje i povećanje učinkovitosti državne uprave i pravosudnih organa, te također smatra da će konkurencija stranih i jeftinijih proizvoda utjecati na poboljšanje kvalitete domaćih proizvoda te na usklađivanje, tj. snižavanje njihovih cijena na razinu onih iz strane konkurencije, kao što će se i kamatne stope sniziti na razinu onih u inozemstvu.¹ Doduše, ovdje bi se valjalo postaviti pitanje: kako će naši poljoprivrednici živjeti i zaraditi s nižim cijenama svojih poljoprivrednih proizvoda? Moglo bi se reći da bi povećana konkurencija mogla donijeti više koristi potrošačima, odnosno kupcima, ali je upitno koliko će koristi donijeti proizvođačima. Stoga je trebalo iskoristiti pretpristupno razdoblje za što bolje informiranje domaćih proizvođača o načinu podnošenja prijave za EU fondove, kako bi na taj način smanjili političke pritiske na vladu, a istovremeno bili što bolje upućeni u administrativnu proceduru za financijsku podršku poljoprivrednoj i industrijskoj proizvodnji. Ipak, valja napomenuti da koliko god su EU fondovi korisni za naše gospodarstvo, u smislu da se može ili rasteretiti proračun odnosno nameti koje hrvatski porezni obveznici plaćaju ili se može taj dio proračuna koji bi inače bio potrošen preusmjeriti u financiranje drugih korisnih projekata, toliko su ti fondovi dokaz naše sve veće ovisnosti o stranim investicijama, a samim time i naše ranjivosti u slučaju da ponovno dođe do velike gospodarske krize, te naše djelomične nesposobnosti da sami riješimo neke svoje gospodarske probleme.

Premda se to opravdano čini složenim procesom, članstvo u EU treba Hrvatsku pripremiti za smanjeno uplitanje države u gospodarstvo, a povećane privatne inicijative i poduzetništvo, pa tako Mihaljek skreće pozornost na pozitivan primjer uspjeha zubarstva u Hrvatskoj, te zaključuje kako veće oslanjanje na tržište u stvari može ukloniti neuspjehe države², što pokazuje da i na području zdravstvenih usluga može postojati kvalitetan utjecaj tržišnih mehanizama, odnosno da se može ostvariti zadovoljstvo potrošača zdravom kombinacijom ponude privatnih i državnih usluga. Opet, teško je zamisliti da bi u svim granama gospodarstva, pa tako i zdravstva, građani prihvatili takve trendove, osim ako bi postojale barem neke osnovne zdravstvene i obrazovne usluge bez naknade ili po veoma niskim cijenama. Tako smanjenje državnih potpora i veće oslanjanje na tržišne mehanizme neće svi dočekati s oduševljenjem, posebice oni sektori gospodarstva koji su ovisili o državnim potporama.

¹ Mladen STANIČIĆ, *Dugo putovanje Hrvatske u EU*, 132–134.

² Dubravko MIHALJEK, *Zdravstvena politika i reforma u Hrvatskoj: kako vidjeti šumu od drveća?*, 280–281, u: Katarina OTT, *Pridruživanje Hrvatske Europskoj uniji: izazovi sudjelovanja*.

Iako je Staničić skrenuo pozornost na to da će Hrvatska, kao članica svjetskih i europskih integracija te sigurnosnih struktura, morati izdvajati manji dio BDP-a za obranu i sigurnost, također je istaknuo da se u Europi, na zajedničkom tržištu s jakim monetarnim nadnacionalnim suverenitetom, ne može nigdje ponoviti argentinski sindrom velikog povećanja vanjskog duga.³ Međutim, bili smo svjedoci da se u mnogim zemljama EU za vrijeme velike gospodarske krize (Irska, Španjolska, Cipar, Portugal, te posebice Grčka) dogodio upravo taj scenarij. A Hrvatska je u EU ulazila upravo u vrijeme te velike krize, zbog čega je bila primorana izdvajati za pomoć članicama u teškoj situaciji, na što ne bi bila obavezana da nije tada bila članica.

Milardović pak ističe tri imaterijalne dobiti od članstva u EU: 1) uspostavu institucionalnog kontinuiteta s kojom povezuje i bolju kontrolu građana nad ponašanjem domaće političke oligarhije, 2) uspostavu vladavine zakona (koja je povezana s prvom dobiti, te koja označava istovremeno i civilizacijski pomak), te 3) „modernizacija odozgo“ koja bi značila prijenos modernizacijskih standarda, normi, vrijednosti i tehnologija iz „središta“ i njihovo prihvaćanje u društvu.⁴ Milardović ovdje u svakom slučaju ističe veoma važne stvari za Hrvatsku, no potrebno je upozoriti, kada je riječ o modernizaciji, da sve ono što je novo ne mora nužno biti bolje od onog starog, te je promjene, ako već do njih treba doći, potrebno izvesti pravilno, prikladno i postupno, u skladu s našim društvom, kulturom i prirodom.

Da proeuropska politika može donijeti koristi Hrvatskoj vidjelo se već i 1990-ih. Naime, dva važna uspjeha tadašnje vanjske politike Republike Hrvatske, ulazak u Vijeće Europe 1996. te mirna reintegracija hrvatskog Podunavlja, dokazali su našu proeuropsku orijentaciju prema toleranciji i mirnom rješavanju problema. Naposljetku, Hrvatska je u povijesnom, političkom, društvenom i kulturnom smislu bila pod utjecajem mediteranske Europe, jednim dijelom i jugoistočne, ali ponajprije srednje Europe, te posebice zapadne civilizacije, naročito ako imamo u vidu da smo ranim pokrštavanjem od samih početaka hrvatske države u srednjem vijeku i dolaska na ovo područje bili povezani sa zapadnom civilizacijom. Stoga je prirodno da Hrvatska nastavi svoju suradnju u tome smjeru na gospodarskom, političkom, društvenom i kulturnom planu.

Samardžija, Staničić i Nikić kao gospodarske koristi članstva navode povećanu konkurenciju, povećanu međusobnu trgovinu, bolji i sigurniji pristup na tržište EU, brži rast

³ Mladen STANIČIĆ, *Dugo putovanje Hrvatske u EU*, 127–130

⁴ Anđelko MILARDOVIĆ, *Tri eseja o euroskepticizmu*, 21–22.

domaćih ulaganja i dotok stranog kapitala, te povećan značaj izvoza (a ne domaće potrošnje) kao temelja za poticanje rasta.⁵

Naposljetku, prema istraživanju Kersan-Škabić i Tomić, studenti su od članstva EU kao moguće koristi, odnosno pozitivne učinke istaknuli bolje mogućnosti zapošljavanja, veći životni standard i učinkovitiju pravnu državu. Po tome se vidi da su studenti bili usmjereni ponajprije na gospodarske koristi i troškove, a zatim na društvene. S druge strane, kao mogući negativni učinci u istraživanju su se najviše istaknuli strah od siromaštva i eksploatacija nacionalnih resursa⁶, pa će se u tom kontekstu sada analizirati tema mogućih negativnih strana, odnosno učinaka i posljedica članstva u EU.

1.2. MOGUĆE NEGATIVNE STRANE ČLANSTVA

S druge strane, svakako postoje i neke moguće negativne strane, odnosno opasnosti, upozorenja i nužne, zahtjevne reforme koje su se trebale provesti, ili pak trebaju biti provedene. Primjerice, države članice koje se pridruže EU moraju biti spremne na to da će u prvotno vrijeme njihova članstva svakako porasti uvoz brojnih proizvoda iz drugih zemalja, koji svakako mogu umanjiti konkurentnost domaćih poljoprivrednih i industrijskih proizvođača, posebice manjih i srednjih proizvođača koji nemaju kapacitete za orijentiranje na izvoz. Također, ne mogu se svi proizvođači prilagoditi proizvodnim kvotama koje EU nameće u nekim granama gospodarstva.

Ono čemu smo također zadnjih godina mogli svjedočiti, a čiji je uzrok zasigurno barem jednim dijelom članstvo u EU, svakako je problem iseljavanja, koji trebamo shvatiti kao veliko upozorenje, s obzirom na to da iseljavanjem našeg visoko obrazovanog i radno sposobnog stanovništva sve više gubimo proizvodni i intelektualni kapacitet u koji je Hrvatska ulagala. Taj je problem posebice došao do izražaja u razdoblju od zadnjih pet godina, u kojem je naš migracijski saldo bio peteroznamenasto u minusu, iako valja napomenuti da se negativan migracijski saldo, u usporedbi s 2018. godinom (-31 799) donekle smanjio u 2019. godini (-13 486), što je rezultat nešto manjeg broja odseljenih i znatno većeg broja doseljenih u 2019. u usporedbi s 2018. godinom.⁷

Ni u kojem slučaju ne smijemo zaboraviti ni na gubitak (dijela) suvereniteta, te sve veću potrebu prilagođavanja naših zakona onima na razini EU, posebice ako se prisjetimo da

⁵ Gorazd NIKIĆ, Višnja SAMARDŽIJA, Mladen STANIČIĆ, *Hrvatska i Europska unija: koristi i troškovi integriranja*, 15–16.

⁶ Ines KERSAN-ŠKABIĆ, Daniel TOMIĆ, *Prepoznavanje euroskepticizma u Hrvatskoj*, 12–13.

⁷ https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2019/07-01-02_01_2019.htm, pristupljeno 29. 3. 2020.

je Lisabonskim ugovorom predviđeno da države članice zadržavaju ovlasti u područjima poput zdravstva, obrazovanja, industrije, turizma i kulture, ali se zato mnoge ovlasti prenose na EU (poput carinske unije, pravila tržišnog natjecanja, zajedničke trgovinske politike, monetarne politike eurozone, zaključivanja međunarodnih sporazuma) ili se pak dijele s EU (primjerice – unutarnje tržište, poljoprivreda, promet, energija, ribarstvo, zaštita potrošača i dr.)⁸. Navedene prilagodbe, zajedno s pripremama i izradama investicijskih projekata, iziskuju i dodatne troškove, imamo li u vidu i potrebu stvaranja dodatnih administrativnih, odnosno birokratskih ureda koji će koordinirati suradnju između hrvatskih institucija i institucija EU, što može, naročito u početnim godinama članstva, ostaviti financijske posljedice.

U scenariju dodatnog proširenja EU na istok i jugoistok Europe (Srbija, Makedonija, Bosna i Hercegovina, Albanija, Crna Gora itd.) Hrvatska bi također mogla biti ranjivija na stranu jeftiniju radnu snagu. Za taj fenomen bi se moglo reći da je ambivalentna pojava, jer naši poslodavci mogu stvoriti veći profit koristeći stranu jeftiniju radnu snagu, ali se time smanjuju mogućnosti da se naši domaći radno sposobni ljudi zaposle za adekvatnu plaću, imajući u vidu da u neku ruku jeftinija strana radna snaga ruši cijenu rada. Upravo zato valja napraviti dobru suradnju s dijasporom, stipendirati deficitarna zanimanja s ugovorima koji osiguravaju posao nakon završenog fakulteta, te povećati plaće na ostalim zanimanjima kako bi se smanjio uvoz strane radne snage, o čemu će biti još riječi u četvrtom poglavlju.

Proboj stranoga kapitala i investicija također može biti dvosjekli mač: s jedne strane mogu se otvoriti nova radna mjesta, ali se također mogu na jedan neizravan način i zatvoriti u nekim drugim granama. Primjerice, ulazak stranih trgovačkih lanaca (npr. Lidl, Spar, Muller i dr.) na hrvatsko tržište svakako može stvoriti dodatan broj radnih mjesta, naročito u uslužnim djelatnostima, ali također može stvoriti i povećanu konkurenciju domaćim industrijskim i poljoprivrednim proizvođačima, na što nisu svi spremni. Naši veliki proizvođači koji nastoje što više izvoziti s otvorenijim tržištem ipak mogu stvoriti veći profit nego prije, dok Hrvatska nije bila članica. Međutim, jednako kako naši proizvođači dobivaju lakši pristup tržištima ostalih 27 (odnosno sada 26) država članica, jednako tako proizvođači ostalih država članica dobivaju znatno lakši pristup hrvatskom tržištu. Tako Bošnjak ističe: „Hrvatsko će gospodarstvo izgubiti sve zaštitne mehanizme, pa i one minimalne, i bit će izloženo nemilosrdnoj konkurenciji daleko nadmoćnijega stranog kapitala“.⁹

Moglo bi se pridodati kako se ulaskom stranog kapitala i pojačanim utjecajem tržišnih mehanizama mogu ispraviti neke pogreške države i njezinog načina vođenja državnih

⁸ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3Aai0020>, pristupljeno 31. 3. 2020.

⁹ Marjan BOŠNJAK, *EU – ne hvala!: Zašto sam protiv ulaska Hrvatske u EU*, 148.

poduzeća. No, rasprodajom banaka, telekomunikacijskih poduzeća, osiguravajućih društava, dijelova prometnog sektora, dijelova prehrambene industrije i drugih gospodarskih grana, Hrvatska gubi dijelove neovisnosti u vođenju vlastite gospodarske politike, te postaje ovisnija o stranom kapitalu, što može biti neugodno i bolno ukoliko se bude ponovila gospodarska kriza kakvoj smo svjedočili u razdoblju od oko 2009. do 2014./2015.

Bošnjak također upozorava kako su na hrvatsko tržište brojni proizvodi EU plasirani ispod cijene po kojoj su prodavani na svojim tržištima, te se ponekad, kao u slučaju mesa, radilo o proizvodima kojima je istekao rok trajanja. EU se nije tako ponašala samo na hrvatskom tržištu nego i na brojnim drugim tržištima zbog čega je već godinama izložena žestokim međunarodnim kritikama onih koji ju optužuju za nemoralnu trgovinu.¹⁰

Još jedno područje koje je poprilično osjetljivo jest podjela nadležnosti i ovlasti između EU i država članica u sferi ribarstva, što je predviđeno Lisabonskim ugovorom, kao što je već spomenuto. Za Hrvatsku, koja ima čisto more čiji okoliš treba zaštititi s obzirom na to da su čisto more i priroda ključni za naš turizam, to može biti od presudne važnosti, posebice ako imamo u vidu rasprave koje su se odvijale oko proglašenja Isključivog gospodarskog pojasa i Zaštićenog ekološko-ribolovnog pojasa (ZERP). Ta će se tema detaljnije obraditi u četvrtom poglavlju, koje se tiče uzroka euroskepticizma.

Iako je Hrvatska morala odraditi bolne i zahtjevne reforme u svom gospodarskom sustavu, te je u jednu ruku, kao i mnoge druge tranzicijske države, još uvijek u tome procesu, taj proces treba sagledati iz šire perspektive: „Zato proces prilagodbi (i većinu troškova koje on nosi) treba shvatiti kao nužnost s kojom je Hrvatska suočena zbog potrebe usmjerenja vlastita razvoja u pravcu tržišnog gospodarstva, a ne samo zbog budućeg integriranja u EU“.¹¹ Doduše, iako bi ionako trebalo izdvojiti novce za restrukturiranje, valja napomenuti kako ne bi bilo troškova za dodatnu javnu upravu radi uvođenja struktura za koordinaciju s europskim integracijama, harmonizaciju zakonodavstva, usavršavanja kadrova i širenja informacija.

Prema istraživanju Bagića i Šalinovića najnegativniji učinci očekivali su se po pitanju cijene robe i usluge (posebice zdravstvenih), te po pitanju (ne)mogućnosti proizvodnje domaćih prehrambenih proizvoda (npr. meso, sir, vrhnje), a Bagić i Šalinović smatraju da se na temelju toga može govoriti da građani nisu raspolagali potpunim informacijama, te da

¹⁰ Isto, 156 (BoCeline Delayen, Institute for Agriculture and Trade Policy, The Common Agricultural Policy, Global Dialogue Meeting, Washington, 15.05.2007.).

¹¹ Gorazd NIKIĆ, Višnja SAMARDŽIJA, Mladen STANIČIĆ, *Hrvatska i Europska unija: koristi i troškovi integriranja*, 18.

razmišljaju u medijski nametnutim granicama. Najpozitivnije promjene su se očekivale po pitanju funkcioniranja pravne države, efikasnosti uprave i gospodarske razvijenosti.¹²

Naposljetku, za neke posljedice pristupanja EU može se reći da su imale dvojake efekte, i pozitivne i negativne. Vidljivo je to bilo po pitanju većeg prodora stranoga kapitala i investicija u naše gospodarstvo (zbog čega se mogu otvoriti dodatna radna mjesta u tercijarnim i kvartarnim, ponajprije uslužnim djelatnostima, a potencijalno smanjit broj radnih mjesta u poljoprivredi i industriji), zatim po pitanju slobodnijeg tržišta rada (neki radnici će sa znatno većim tržištem rada lakše naći posao u inozemstvu, ako već ne uspiju u Hrvatskoj, ali će to također dovesti do ozbiljnog problema iseljavanja našeg obrazovanog i kvalificiranog stanovništva), te po pitanju slobodnijeg protoka roba i usluga (naši veliki proizvođači mogu lakše i isplativije plasirati svoje proizvode na tržište negoli ranije, ali povećan uvoz stranih proizvoda također narušava konkurentnost hrvatskih poljoprivrednika i industrijskih proizvođača). Zato je potrebno takve pojave uvijek sagledati iz više perspektiva, kako bismo uspjeli steći bolji, potpuniji uvid u cijelu situaciju.

1.3. NEDOSTATAK OBJEKTIVNE RASPRAVE

Ono što se može istaknuti, a posebice nakon pregleda literature raznih autora, svakako jest nedostatak objektivne rasprave o pozitivnim i negativnim stranama članstva u EU, odnosno o mogućim koristima, ali i bolnim i zahtjevnim reformama i drugim promjenama koje mogu dočekati hrvatsko društvo, kako u pretpristupnom razdoblju, tako i u razdoblju od kada je Hrvatska postala članica.

Da nedostatak slobodnog izražavanja kritičizma spram EU i njezinog vođenja integracije nije bio problem samo u Hrvatskoj, vidljivo je i po autorici Katri Vallaste, koja je, nakon analize raznih britanskih, švedskih i finskih tiskovina, zaključila kako državne novine, posebice one najprodavanije i najraširenije, nisu primarni kanal za izražavanje ideja koje su kritične spram EU.¹³

Na problem jednoglasja i cenzure osvrnuo se Bošnjak, koji ističe da se na televiziji rijetko pojavljuju ljudi koji se protive članstvu u EU (Milovan Šibl, Nenad Ivanković, Davor Pavuna) te da ih se nakon toga rijetko kada ponovno poziva, već se znatno češće pozivaju oni koji podržavaju članstvo, što je problem od kojeg razne udruge za ljudska prava i pokretači

¹² Dragan BAGIĆ, Ante ŠALINOVIĆ, *Analiza troškova i koristi kao čimbenik potpore građana ulasku Hrvatske u Europsku uniju*, 169–171, u: Katarina OTT, *Pridruživanje Hrvatske Europskoj uniji: izazovi sudjelovanja*.

¹³ Katri VALLASTE, *EU-kritičizam kao društveni problem? Predstavljanja euroskepticizma u dominantnim novinama*, 139, u: Krisztina ARATO, Petr KANIOK, *Euroscepticism and european integration*.

javnog mnijenja okreću glavu i prave se da ne postoji.¹⁴ Istom temom bavio se i Ivanković, koji smatra da će se „Balkan“ moći ponovno naseliti u Hrvatsku zahvaljujući članstvu i pravilima u EU, te ističe da se o pristupu EU nije vodila nikakva ozbiljna rasprava, ali jest jednostrana propaganda.¹⁵

Ono što nam možda najbolje ukazuje na nedostatak objektivne rasprave o članstvu jest analiza *Komunikacijske strategije* iz sektora civilnog društva za GONG koju je objavila Renata Ivanović 28. listopada 2011., prema kojoj je ustanovljen komunikacijski deficit, naročito spram euroskeptika, te se ističe kako je zastupljeno propagandno pisanje medija o EU na tečnom birokratskom, dakle, nerazumljivom jeziku. Neinformiranost o tijeku pregovora također dodatno povećava euroskepticizam, za koji se političari prave da ga nema, što možda i nije pametno imajući u vidu da je od 2005. do 2011. to pojava s tendencijom rasta.¹⁶ Po ovome je, naime, savršeno vidljivo kako za pojavu i rast euroskepticizma mogu jednako odgovorni biti i euroskeptici i eurooptimisti, prvi zbog stalnog traženja i pronalaženja samo negativnih strana, a drugi zbog bajkovitog pogleda na proces europske integracije te manjak iskrene komunikacije sa sugovornicima suprotnih svjetonazora. U tom kontekstu valja se prisjetiti i kratkih propagandnih spotova Ministarstva vanjskih poslova s naslovom „Pitali ste o EU“. U njima su se, čak i kada se spomenu osjetljivije teme poput euroskepticizma, ribarstva i poljoprivrede, u ogromnoj većini slučajeva spominjale samo pozitivne strane eurointegracije, ali vrlo rijetko i moguće poteškoće i opasnosti za Hrvatsku.

Bošnjak i Ivanković također ističu kako bi se Hrvatska trebala ugledati na Švicarsku, koja se gospodarski povezala s EU, ali je izvan punopravnog članstva, te se postavlja pitanje da li je to iluzija ili stvarnost koju smo zanemarili, ako imamo u vidu da imamo i neke veoma važne prednosti poput blage klime, mora i raznih prirodnih bogatstava, te izdvajaju potrebu suradnje, ali ne i podređivanja svojih interesa drugima.¹⁷ Iako bi se to u jednu ruku moglo činiti složenim procesom s obzirom na specifičnost pregovaranja, naposljetku ipak treba imati na umu kako je prvo nastala gospodarska dimenzija europske integracije (kroz Europsku zajednicu za ugljen i čelik, Europsku ekonomsku zajednicu (EEZ) te Europsku zajednicu za atomsku energiju (EURATOM)), a tek kasnije je došlo i do političke dimenzije integracije.

Poseban prostor posvetit će se atmosferi u kojoj se odvio referendum o pristupanju EU. Dva podatka koji upadaju u oči: izlaznost je bila tek 43.50%, dakle najmanja u usporedbi

¹⁴ Marjan BOŠNJAK, *EU – ne hvala!: Zašto sam protiv ulaska Hrvatske u EU*, 91–92.

¹⁵ Nenad IVANKOVIĆ, *Što je zapravo EU*, 239–240.

¹⁶ Anđelko MILARDOVIĆ, *Tri eseja o euroskepticizmu*, 214–215.

¹⁷ Nenad IVANKOVIĆ, *Što je zapravo EU*, 210-211; Marjan BOŠNJAK, *EU – ne hvala! Zašto sam protiv ulaska Hrvatske u EU*, 290-292.

s ostalim referendumima o pristupanju, a vezano uz tu nisku izlaznost – samo je 29 % ukupnog biračkog tijela glasalo za ulazak u EU (postotak koji se dobije množenjem postotka izlaznosti i postotka ljudi koji su glasali za ulazak: dvije trećine glasalo je za, a jedna trećina protiv pristupanja). Činjenica da je 29 % ukupnog biračkog tijela glasalo za ulazak u EU govori nam da je to u suprotnosti s člankom 141 Ustava Republike Hrvatske, barem u njegovom izvornom obliku (o udruživanju Hrvatske s drugim državama odlučuje se referendumom, na kojem 50 % ukupnog biračkog tijela plus jedan glas moraju podržati prijedlog da bi se Hrvatska udružila), a koji je u Ustav dao ugraditi prvi predsjednik Republike Hrvatske Franjo Tuđman, kako bi zaštitio temeljni interes hrvatskog naroda.¹⁸ Grubiša tako ističe da je referendum izazvao prijepore oko datuma održavanja, izlaznosti birača, dvojbe o legitimnosti, priprema za referendum, te nesumjerljivosti hrvatskog referenduma s referendumima država članica petog proširenja.¹⁹ Grubiša također komentira da je odluka o promjeni Ustava RH donesena iz pragmatičnih razloga, jer su istraživanja pokazivala pad podrške javnosti hrvatskom članstvu u EU, pa je tako u novoj verziji Ustava utvrđeno da se odluka o udruživanju RH donosi na referendumu većinom glasova birača koji su pristupili referendumu. U većini država petog proširenja slične promjene su napravljene tek nakon potpisivanja pristupnog ugovora, dok je Hrvatska izvela „trčanje pred rudo“ jer je to napravila još dok je bila pregovaračka zemlja. Još jedna promjena koja se dogodila bilo je micanje odredbe da je referendum važeći ako je pristupilo barem 50 % glasača.²⁰

S obzirom na spomenuti rast euroskepticizma kako se približavao datum pristupanja, spomenut će se i neka istraživanja koja su se toga dotakla. Primjerice, prema Eurobarometroj anketi br. 72, iz listopada 2009., samo 24 % Hrvata smatralo je da bi ulazak Hrvatske u EU bio dobar, dok je čak 37 % Hrvata smatralo da bi to bilo loše. Čak 35 % je smatralo da članstvo nije ni dobro ni loše, a bilo je i 4 % onih koji su odgovorili „ne znam“.²¹ Nadalje, mogu se istaknuti i rezultati istraživanja Bagića i Šalinovića: „Udio ispitanika koji smatraju da će prevagnuti pozitivne posljedice na osobni život iznosi samo 21%, odnosno 24% za ukupni utjecaj na nacionalnoj razini. Nasuprot tome, čak 40% njih smatra da će posljedice biti pretežno štetne za njih osobno, odnosno 45% za Hrvatsku u cjelini“.²² Isti autori smatraju da se opća očekivanja o ulasku u EU formiraju više impulzivno

¹⁸ Marjan BOŠNJAK, *EU? – Ne hvala! Zašto sam protiv ulaska Hrvatske u EU*, 41–43.

¹⁹ Damir GRUBIŠA, *Hrvatski referendum za Europsku uniju: anatomija zakašnjelog (ne)uspjeha*, 47.

²⁰ Isto, 55–58.

²¹ https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/eb/eb72/eb72_hr_hr_nat.pdf, 26. stranica dokumenta, pristupljeno 29. 3. 2020.

²² Dragan BAGIĆ, Ante ŠALINOVIĆ, *Analiza troškova i koristi kao čimbenik potpore građana ulasku Hrvatske u Europsku uniju*, 168, u: Katarina OTT, *Pridruživanje Hrvatske Europskoj uniji: izazovi sudjelovanja*.

nego kao rezultat racionalne procjene, što smatraju rezultatom činjenice da su broj i kvaliteta javnih rasprava o posljedicama i značenju ulaska Hrvatske u EU relativno niski. Posebice su rijetke bile javne rasprave koje se vode pred građanima i kojima je cilj pomoći građanima u stvaranju i artikulaciji njihovih stavova, bez obzira na to bili oni pozitivni ili negativni.²³ Ako nema dovoljno rasprava, a posebice objektivnih rasprava namijenjenih širokoj javnosti, koje će realno prikazati i prednosti od članstva ali i bolne reforme s kojima se treba suočiti, građani će imati dojam kao da političke elite nešto skrivaju od njih, te će se time razviti dodatna doza sumnjičavosti spram njihovih namjera. Također, umjesto da su se hrvatske političke i medijske elite pokušale usmjeriti na argumentiranu raspravu i predstavljanje prijedloga i argumenata „za“ i „protiv“, dobar dio kampanje prije referenduma ličio je više na nekakvu bajkovitu propagandu koja je prikazivala samo moguće koristi, a uopće nije prikazivala moguće štete od ulaska Hrvatske u EU, što je moglo dodatno pojačati euroskepticizam, posebice kod onih koji su htjeli što više razmišljati vlastitom glavom, a što manje na način na koji im je „naloženo“ putem medija.

Nadalje, prema istraživanju Kersan-Škabić i Tomić, 46 % studenata nije podržavalo ulazak u EU, dok je 27 % podržavalo, uz 27 % neodlučnih, što znači da je bilo još mnogo prostora za razvoj bilo euroskeptičnih, bilo eurooptimističnih stavova. S utilitarističkog stajališta rezultati iznenađuju, budući da se na mlade gleda kao na tranzicijske pobjednike, imajući u vidu koristi koje mogu dobiti od eurointegracije. Moglo bi se govoriti i o djelomičnoj povezanosti između nižeg dohotka i izraženijih euroskeptičnih stajališta, s obzirom da oko 80 % studenata čiji roditelji imaju dohodak ispod 10.000 kuna imaju euroskeptične stavove, dok je postotak takvih studenata kod roditelja s dohotkom iznad 15.000 kuna oko 55 %.²⁴

Također, Ilišin ističe kako je od 1999. do 2004. među mladima poraslo isticanje teškoća za koje je odgovorna EU i smanjilo se isticanje teškoća za koje je odgovorna Hrvatska, dok su stariji imali još oštrije stavove. Situaciju još jasnije prikazuje podatak da je 2011. trećina maturanata očekivala više štete nego koristi, a 31 % više koristi nego štete od ulaska u EU, pa tako ta dva podatka pokazuju da je eurooptimizam bio na niskoj grani. Ilišin na temelju toga smatra da maturanti ne prepoznaju ili ne razumiju moguće koristi integracije. Najveće koristi su maturanti očekivali po pitanju porasta međunarodnog utjecaja zemlje i olakšane generacijske smjene političara, te donekle u širenju tržišta za domaće tvrtke, financijskoj pomoći EU i manjoj nezaposlenosti. S druge strane, najveće bojazni su bile po

²³ Isto, 175.

²⁴ Ines KERSAN-ŠKABIĆ, Daniel TOMIĆ, *Prepoznavanje euroskepticizma u Hrvatskoj*, 14–15.

pitanju poskupljenja, rasta uvoza, produbljanja socijalnih razlika i propasti domaće poljoprivredne proizvodnje, na što su svakako utjecale i informacije iz drugih zemalja koje su se priključile EU od 2004. nadalje. U nešto manjoj mjeri brigu su predstavljali i gubitak elemenata tradicije te nacionalnog i kulturnog identiteta.²⁵ Odgovornost za ovakav pad potpore ulasku i članstvu u EU svakako snose i političke elite koje su zanemarile komunikaciju s vlastitim stanovništvom, te koje su imale bajkovit pogled na proces integracije, umjesto da su se više usmjerile na to da što realnije informiraju građanstvo o teškim i zahtjevnim reformama i promjenama koje nas očekuju.

Primjer koji može ukazati na jednostranost propagande u razdoblju prije referenduma o pristupanju EU izjave su tadašnje ministrice vanjskih poslova i europskih integracija Vesne Pusić, koja je u samo predvečerje referenduma, 18. siječnja 2012., izjavila kako umirovljenici neće dobiti mirovinu ukoliko ne uđemo u EU, na što je reagirao HSP-ov Pero Kovačević, izjavivši da Pusić treba pripaziti što govori jer i sama krši članak 116. Kaznenog zakona.²⁶ S obzirom na takve izjave, ne bi čudilo da su mnogi ljudi praktički u strahu od osobnih financijskih posljedica zaokruživali „za“.

Valja istaknuti i razliku između ideje Europe (koja se vezuje uz pojmove kao što su civilizacija, sloboda i kršćanstvo) i ideje europske integracije. Naime, ako se netko protivi europskoj integraciji ili nekim njezinim aspektima, to ne znači nužno da se protivi i ideji Europe kao kontinenta na kojem narodi dijele slične vrijednosti. Naposljetku, veoma je zahtjevan zadatak ostvariti i društvenu i kulturnu dimenziju europske integracije, za koje kao da se čini da EU nije uložila jednako kao u gospodarsku i političku integraciju. Na kraju krajeva, nije isto poistovjećivanje i solidariziranje, primjerice, na relaciji Zagreb – Lika, Zagreb – Dalmatinska Zagora, Zagreb – istočna Slavonija, s jedne strane, te solidariziranje i poistovjećivanje na relaciji Hrvatska – Danska ili Hrvatska – Grčka s druge strane.

1.4. ODNOS NACIONALNE DRŽAVE I EUROPSKE INTEGRACIJE

S obzirom na temu spomenutog članstva u EU, pitanje od posebnog značaja u cijelome ovome kontekstu svakako je i pitanje odnosa između nacionalne države i europske integracije. Tako se može istaknuti da su istaknutu ulogu u stvaranju europskog identiteta i razvoju europske integracije imale demokršćanske stranke, posebice u Italiji, SR Njemačkoj,

²⁵ Vlasta ILIŠIN, *Stavovi o Europskoj uniji – očekivanja mladih od pridruživanja Hrvatske Europskoj uniji*, 90–95, u: Dragan BAGIĆ, *Odgaja li škola dobre građane? – Studija o političkoj socijalizaciji hrvatskih srednjoškolaca*.

²⁶ <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/vesna-pusic-ako-ne-udzemo-u-eu-necete-dobiti-mirovinu.html>, pristupljeno 27. 3. 2020.

Francuskoj, Belgiji i Nizozemskoj, gdje su upravo one bile glavne u promoviranju ideje europskog zajedništva, koje su nastojali razviti kroz naglašavanje zajedničkog sustava vrijednosti, kulture, običaja i zapadnog kršćanstva.²⁷

Spomenuti odnos između nacionalnih država i europske integracije važan je također kako bi se bolje moglo shvatiti zašto su se, s približavanjem datuma primanja u EU, u raznim zemljama počeli sve više širiti negativni trendovi javne potpore ulasku, pa za takve pojave negativnih trendova, te općenito o temi javne potpore integraciji zemlje u EU, postoje različita objašnjenja. Tako se može razlikovati utilitarno objašnjenje (odnos prema integraciji proizlazi iz analize dobiti i gubitaka u smislu kvalitete života), vrijednosno objašnjenje (neke vrijednosne orijentacije, kao što su postmaterijalističke vrijednosti, pogodnije su tlo za prihvaćanje integracijskih procesa od drugih vrijednosnih orijentacija) i objašnjenje sa stajališta političke ekonomije (pozitivna makroekonomska situacija pozitivno utječe na odnos građana prema europskim integracijama, a tu se spominju i politički razlozi, kao što je odnos između nacionalnih i nadnacionalnih institucija, te teorija društvenog kapitala).²⁸

Bagić i Šalinović spominju i podvarijante političkog objašnjenja, gdje se može istaknuti ono Sanchez-Cuence (2000) prema kojem je razina povjerenja u nacionalne institucije obrnuto proporcionalna povjerenju u nadnacionalne institucije, a time i razini potpore ulasku u EU (ako domaće institucije mogu riješiti potrebe građana, nadnacionalne nisu potrebne, a ako nacionalne institucije ne mogu nešto riješiti, onda se usmjeravaju europskim institucijama). Suprotno tome, Anderson (1998) smatra da je odnos između povjerenja u nacionalne i nadnacionalne institucije proporcionalan (građani se koriste vlastitim državnim institucijama kao modelom putem kojega donose sud o nadnacionalnim institucijama o kojima imaju manje informacija i znanja). Suprotna razmišljanja dvaju autora mogu se objasniti time što se Anderson bavi uglavnom starim članicama, a Sanchez-Cuence tranzicijskim zemljama. Anderson ističe još dva argumenta. Glavni nositelji europskih integracija su dužnosnici vlada zemalja članica, pa se povjerenje u njih projicira i na povjerenje u proces europskih integracija. Također ističe pretpostavku da birači koji podržavaju tradicionalne stranke više podržavaju europsku integraciju jer upravo te stranke vode taj proces.²⁹

²⁷ Mladen PUŠKARIĆ, *Razvoj europske integracije*, 89.

²⁸ Dragan BAGIĆ, Ante ŠALINOVIĆ, *Analiza troškova i koristi kao čimbenik potpore građana ulasku Hrvatske u Europsku uniju*, 156, u: Katarina OTT, *Pridruživanje Hrvatske Europskoj uniji: izazovi sudjelovanja*.

²⁹ Dragan BAGIĆ, Ante ŠALINOVIĆ, *Analiza troškova i koristi kao čimbenik potpore građana ulasku Hrvatske u Europsku uniju*, 156–157, u: Katarina OTT, *Pridruživanje Hrvatske Europskoj uniji: izazovi sudjelovanja*.

Kada je u pitanju povijest odnosa između nacionalne države i europske integracije, valja istaknuti su se odmah u početnoj fazi procesa europske integracije nakon Drugog svjetskog rata stvorile neke nadnacionalne institucije. Pariškim ugovorom, čiji je proces ratifikacije dovršen u srpnju 1952., i kojim je stvorena Europska zajednica za ugljen i čelik, stvorene su četiri institucije te zajednice, a to su bile Visoko povjerenstvo, Skupština, Vijeće ministara i Sud pravde.³⁰

Međutim, nakon što je još potpisan Rimski ugovor 1957. (kojim su stvorene EEZ i EURATOM), došlo je do djelomičnog zastoja u daljnjem procesu europske integracije. Razloge za to možemo vidjeti u propalom pokušaju stvaranja Europske obrambene zajednice (EDC), dvama francuskim vetima na ulazak Ujedinjenog Kraljevstva u EEZ te De Gaulleovoj viziji Europe kao „Europe nacija“, koja mu je bila draža opcija od federalne Europe. S tim možemo povezati i Fouchetov plan, koji je kasnije, doduše, ipak propao: „Fouchetov plan bio je realizacija De Gaulleove vizije Europe. To je bila ideja političke unije europskih država. Temeljila se na političkoj suradnji šestorice, na načelima međudržavne suradnje, bez nadnacionalnih institucija Zajednice... Fouchetov plan stvaranja političke unije šestorice, doživio je propast. Konačno je bio odbijen tijekom sastanka ministara vanjskih poslova šestorice 17. travnja 1962. godine“.³¹

Unatoč djelomičnim previranjima, proces europske integracije tijekom 1970-ih i 1980-ih doživljava nekoliko važnih uspjeha, u obliku prvog proširenja 1973. (Republika Irska, Ujedinjeno Kraljevstvo i Danska), drugog proširenja 1981. (Grčka) i trećeg proširenja 1986. (Španjolska i Portugal). Također dolazi do demokratizacije djelovanja institucija europske integracije, što je bilo vidljivo i u obliku prvih neposrednih izbora za članove Europskog parlamenta 1979., na kojima su članice dobivale broj zastupnika sukladno broju stanovnika.³² Daljnji zamah eurointegracije dobivaju 1985. kada je usvojen Jedinstveni europski akt, za koji se može istaknuti: „On je bio prva važna i velika formalna revizija Rimskog ugovora o EEZ-u iz 1957. godine... Razlog donošenja tog dokumenta bio je potreba jačanja procesa europske integracije i davanje dodatnog poticaja procesu reforme institucija Zajednice“.³³ Potrebno je istaknuti da je iste godine potpisan i još jedan značajan ugovor, a to je bio Schengenski sporazum. Nakon toga od presudnog značaja za daljnji tijek procesa europske integracije bio je i Ugovor iz Maastrichta, koji je cijelom procesu dodao i političku dimenziju, te se od njegova zaključivanja zajednica počinje nazivati Europska unija. Taj je Ugovor prije svega

³⁰ Mladen PUŠKARIĆ, *Razvoj europske integracije*, 137.

³¹ Isto, 165.

³² Mladen PUŠKARIĆ, *Razvoj europske integracije*, 192.

³³ Isto, 211–212.

rezultat kompromisa između većine, koja je bila za jačanje nadnacionalne arhitekture europske integracije, i manjine, koja je to pokušavala spriječiti, ili usporiti.³⁴ No, i taj ugovor je kasnije doživio djelomične revizije, što je bilo vidljivo u Ugovoru iz Amsterdama: „Taj je ugovor posebno važan za demokratizaciju odnosa i za jačanje pozicije građanina. Ne samo putem institucije državljanstva Unije, nego i stvaranjem formalnih okvira za pružanje i osiguranje prava i sloboda građana. U tome je važnu ulogu imao Europski sud pravde, koji je proširio svoje nadležnosti i na područje zaštite temeljnih prava građana Europske unije“.³⁵ Može se vidjeti da su u kasnijem razdoblju, od druge polovice 1980-ih godina, sve češće donošene svojevrsne revizije prethodnih sporazuma o europskoj integraciji, te su na taj način redefinirani odnosi između država članica i nadnacionalnih institucija. Na taj način može se u stvari zaključiti kako se proces europske integracije često morao prilagođavati novim okolnostima, s obzirom na produbljivanje europske integracije, ali i širenja iste na nove zemlje članice. U svemu ovome valja uzeti u obzir pluralistički karakter EU, u smislu da ona ima elemente federacije i konfederacije, te općenito nadnacionalne elemente. U stvari je pravo pitanje da li je EU savez država, savezna država ili posebna mješavina i jednog i drugog.

2. DEFINICIJA I VRSTE EUROSKEPTICIZMA

U ovome poglavlju najprije će se obraditi definicija, odnosno moguće definicije euroskepticizma, a zatim će se nešto reći i o podjeli, odnosno vrstama euroskepticizma, koji se može podijeliti na više načina, zavisno o kojim se dimenzijama ili izvorima euroskepticizma radi.

Milardović ističe da je euroskepticizam izraz koji predstavlja oblik skepticizma spram europskih integracija općenito, te spram funkcioniranja i ustroja EU, s napomenom da je taj pojam prvi put opisala Margaret Thatcher 1986. Milardović također pojašnjava da se euroskepticizam pojavljuje kao reaktivno i prosvjedno stajalište spram druge modernizacije i globalizacije. Pritom spominje i eurofobiju, koja je više svojstvena tvrdim euroskepticima, radikalnijim i etnocentričnim skupinama u EU, koje izražavaju racionalni ili iracionalni strah od eurointegracija, te strah od gubitka identiteta i susreta s Drugim u novoj semiotici prostora i kulture.³⁶

Može se za početak spomenuti podjela na meki i tvrdi euroskepticizam. Za meke euroskeptike Milardović ističe da ne odbacuju integraciju, ali kritiziraju i odbacuju Ustav EU,

³⁴ Mladen PUŠKARIĆ, *Kronologija europske integracije*, 79.

³⁵ Mladen PUŠKARIĆ, *Razvoj europske integracije*, 257.

³⁶ Anđelko MILARDOVIĆ, *Tri eseja o euroskepticizmu*, 67–71.

centralističke strukture EU i ideju superdržave, te njihov demokratski deficit i organizacijski ustroj, no također odbacuju i ksenofobiju i rasizam, dok među tvrdim euroskepticima postoje razlike prema ideološkim predznacima i temama, a ističu se teme obrane suvereniteta naspram federalizacije EU, kritike globalizacije i multikulturalizma kao opasnosti za nacionalni identitet, te upozorenja o migracijama koje prijete dekompozicijom zapadne civilizacije.³⁷ Moglo bi se na temelju ovoga govoriti o djelomičnom preklapanju između mekih i tvrdih euroskeptika u nekim temama, što je vidljivo, primjerice, u odbojnosti prema centralističkim, odnosno federalističkim tendencijama struktura EU.

Adkins smatra da distinkcija meki–tvrdi euroskepticizam nije naročito kvalitetna zbog široke definicije mekog euroskepticizma, u kojem se mogu vidjeti mnoge europske stranke. Stoga se euroskepticizam može tretirati kao dvodimenzionalni fenomen, s obzirom na podršku općoj ideji europske integracije i specifičnu podršku spram načina na koji se EU trenutno razvija, pa je takva tipologija proizvela 4 pozicije: „euroentuzijaste“ (podržavaju integraciju u teoriji i praksi), „euroskeptike“ (podržavaju ideju integracije ali skeptični spram načina provođenja), „euronegatore“ (odbacuju integraciju i u teoriji i u praksi) i „europragmatici“ (odbacuju teoriju, ali podržavaju integraciju u praksi – možda iz utilitarističkih razmatranja).³⁸ U tom kontekstu, te prema toj tipologiji, moglo bi se eventualno govoriti o grupaciji „euronegatora“ kao tvrdim euroskepticima, a skupine koje Adkins spominje kao „euroskeptike“ i „europragmatike“ kao mekim euroskepticima, ili eventualno kao umjerenim euroskepticima kao nekoj sredini između mekih i tvrdih euroskeptika, zavisno o tome do koje mjere i u koliko područja imaju euroskeptične stavove.

Može se govoriti i o vrstama euroskepticizma zavisno o tome radi li se o lijevo ili desno orijentiranom skepticizmu. Euroskepticizmu radikalne ljevice važna je obrana toposa socijalne države, te borba protiv globalizacije i neoliberalizma; euroskepticizam neoliberalne desnice skreće pozornost na borbu protiv pretjerane regulacije, te se zauzima za konfederaciju, slobodno tržište i borbu protiv EU kao federacije; euroskepticizam neokonzervativne desnice pak stavlja naglasak na obranu toposa nacionalne države, obranu nacionalnog i kulturnog identiteta, kršćanske vrijednosti, te upućuje prigovore zbog birokratizacije i smanjene demokracije EU kao superdržave; naposljetku, euroskepticizam radikalne desnice usmjeren je protiv integracija i EU federacije, globalizacije, stranaca migranata i multikulturalizma, dok se zalažu za obranu toposa nacionalne države, Europu

³⁷ Isto, 84–85.

³⁸ Michael James ADKINS, *The Utilisation of Euroscepticism in West European Election Campaigns: A Multi-dimensional Analysis*, 13–14.

domovina/nacija, te za nacionalni i kulturni identitet. Pritom Milardović izdvaja kako su radikalna ljevica i radikalna desnica sklonije tvrdom euroskepticizmu, dok su neoliberalna desnica i neokonzervativna desnica sklonije mekom euroskepticizmu.³⁹ Kada se uspoređuju ove grupacije, vidljivo je da u nekim slučajevima postoje velike, očite razlike (primjerice protivljenje radikalne ljevice neoliberalizmu koji se pak, kao što sam naziv govori, vezuje uz neoliberalnu desnicu). S druge strane, postoje i neke sličnosti među tim grupacijama, što je očito kada se usporede radikalni desni i radikalni lijevi euroskeptici (i jedni i drugi se protive globalizaciji – desni euroskeptici pritom nisu protiv Europe kao civilizacije, ali im je važniji nacionalni lokalni identitet negoli multikulturalizam, dok se lijevi euroskeptici protive globalizaciji jer u njoj vide novi, tehnološki napredniji oblik imperijalizma i izrabljivanja), neoliberalnu desnicu i neokonzervativnu desnicu (protivljenje pretjeranoj birokratizaciji /regulaciji te EU kao superdržavi/federaciji), te kada se usporede neokonzervativna desnica i radikalna desnica (stavljanje naglaska na obranu kulturnog i nacionalnog identiteta).

Može se izdvojiti još nekoliko oblika euroskepticizma: pragmatični/utilitarni oblik, koji se usredotočuje na pitanja ekonomskih koristi i šteta za gospodarske grane i svakodnevni život, a taj se tip pokazuje kao ciljno-racionalno meki euroskepticizam; socijalni oblik, usmjeren na pitanje kvalitete života u EU, te na pitanje o odnosu rada i kapitala; situacionistički oblik, koji se ne može svrstati ni pod tvrdi ni pod meki euroskepticizam, budući da reagira na podražaje iz EU i međunarodne zajednice, zbog čega su i njegovi diskursi reaktivni; politički oblik, koji analizira pitanja o ustroju i obliku vladavine, te teme poput suvereniteta, demokracije i EU kao moguće federacije, odnosno superdržave, a kao tip se pokazuje kao racionalno tvrdi, ili pak afektivno/iracionalno tvrdi euroskepticizam; naposljetku – kulturni oblik, koji je usmjeren na teme kulture i identiteta, očuvanja jezika i opasnost multikulturalizma.⁴⁰ Tako postaje jasnije da, kako postoje i razne dimenzije europske integracije – gospodarska, politička, kulturna, društvena i druge, tako postoje i razni oblici otpora, odnosno skepticizama – gospodarski (ovdje ga možemo povezati uz pragmatični/utilitarni i socijalni oblik), društveni, kulturni, politički i drugi.

Također se može govoriti o distinkciji između strukturnog euroskepticizma (koji je kompatibilan s temama kao što su suverenitet, te obrana nacionalne države i identiteta) i situacionističkog euroskepticizma, koji se poistovjećuje s reakcijama na unutarnje i vanjske događaje u vezi s EU, a koji mogu utjecati na porast skepticizma.⁴¹ Drugim riječima, kada

³⁹ Anđelko MILARDOVIĆ, *Tri eseja o euroskepticizmu*, 87.

⁴⁰ Anđelko MILARDOVIĆ, *Tri eseja o euroskepticizmu*, 148–149.

⁴¹ Isto, 147.

netko pokazuje sumnjičavost općenito spram ideje nadnacionalne integracije, te strah od gubitka i promjene kulturnog i nacionalnog identiteta u novom ozračju multikulturalizma, onda se može govoriti o strukturalnom euroskepticizmu. S druge strane, kao konkretne primjere situacionističkog euroskepticizma u Hrvatskoj mogle bi se eventualno izdvojiti rasprave oko proglašenja Zaštićenog ekološko-ribolovnog pojasa te rasprave oko suradnje s Međunarodnim sudom za ratne zločine počinjene na području bivše Jugoslavije, kolokvijalno zvanim Haškim sudom. Naime, da iz EU nisu stizali podražaji takve vrste koji su „nagovarali“ Hrvatsku na što jaču suradnju s Haagom ukoliko želi postati članicom EU, ne bi se rodila niti takva dodatna vrsta situacionističkog euroskepticizma u Hrvatskoj. O tome će također više riječi biti u četvrtom poglavlju.

U ovom kontekstu mogu se istaknuti i stavovi raznih političkih obitelji u Europi, za što vrijedne podatke pruža Adkins, koji analizira stavove liberala, konzervativaca, demokršćana, socijalista i socijaldemokrata, (post)komunista, etnoregionalista, nacionalista i zelenih stranaka spram nadnacionalne i zakonodavne, društvene, kulturne i gospodarske dimenzije europske integracije, na temelju čega se mogu uočiti pojave različitih oblika euroskepticizma.

Adkins tako izdvaja sljedeće zaključke: iako su liberali općenito proeuropski orijentirani, to nije nužno uvijek slučaj, s obzirom da su podržavali društvenu i nadnacionalnu integraciju, ali ne toliko i kulturnu; konzervativci su općenito podržavali europske integracije, ali su skeptični spram novijih dimenzija integracije, poput društvene, kulturne, nadnacionalne (radije podržavaju međudržavnu nego nadnacionalnu suradnju), a poseban slučaj skepticizma su britanski konzervativci; socijalisti i socijaldemokrati su prebacili svoj rad na nadnacionalnu razinu kako bi omekšali utjecaj tržišta, posebice imajući u vidu da su teže postizali svoje ciljeve na nacionalnoj razini, a vrijedi istaknuti da su imali naklonost prema društvenoj integraciji, liberalizaciji i nadnacionalnoj integraciji; demokršćani su bili jedna od glavnih sila pokretača europskih integracija, podržavali su federaciju kao glavni oblik europske integracije, kao i kršćansku viziju čovjeka, a društvena je integracija u njihovim očima bila najvažnija razina europskog projekta, dok je znalo biti ambivalentnih stavova prema nadnacionalnoj i kulturnoj integraciji; (post)komunisti nisu bili nužno euroskeptični prema društvenoj i vanjskopolitičkoj integraciji, iako su općenito bili skeptični spram liberalizacije, harmonizacije i nadnacionalne integracije; agrarne stranke su bile skeptične spram harmonizacije i nadnacionalne integracije, ponajprije kroz diskurs centar – periferija, a iznenađujući su bili manjak zalaganja u kulturnom diskursu i razina prihvaćanja ekonomske liberalizacije; etno-regionalističke stranke su bile skeptične spram gubitka suvereniteta, te su općenito poprilično euroskeptične, iako to nije nužno uvijek bio slučaj s društvenom

dimenzijom europskih integracija; nacionalisti su euroskeptični, posebice spram nadnacionalne integracije, dok su njemački REP i francuski FN proširili svoj euroskepticizam i na druge dimenzije, poput gospodarske, kulturne i vanjskopolitičke integracije; naposljetku, zelene stranke su mijenjale svoje stavove kroz prošlost, a valja istaknuti da su stranke imale pragmatičan pristup integracijskom procesu pokušavajući maksimizirati svoje mogućnosti na europskoj razini, posebice u ekonomskoj dimenziji, dok se njihov stav spram nadnacionalne integracije promijenio od skepse prema podržavanju zbog lakšeg postizanja ekoloških ciljeva iznad razine države, a podržavali su i zakonodavnu integraciju iz istih razloga.⁴² Imajući u vidu da nacionalističke stranke naglašavaju važnost utjecaja nacionalne države kroz povijest, njihove posebne kulturno-društvene karakteristike, te opće protivljenje nadnacionalnim organizacijama a posebice onima koje su sklone centralizaciji i federaciji, ne bi trebao čuditi euroskepticizam u takvim grupacijama. Doduše, kada je gospodarska dimenzija europske integracije u pitanju, Adkins smatra da su nacionalističke i ekstremno desne stranke sklone gospodarskoj liberalizaciji, odnosno liberalizaciji tržišta, ali i zadržavanju strogih kontrola uvoza iz zemalja izvan zone slobodne trgovine.⁴³ Po ovom Adkinsonovom istraživanju, vidljivo je da je podrška procesu europske integracije bila najistaknutija kod demokršćana, socijaldemokrata i liberala, dok je situacija bila znatno složenija u ostalim grupacijama.

Naposljetku, kada je u pitanju kulturni euroskepticizam, čini se kao da su postojali česti prigovori kako EU ne izdvaja dovoljno velike iznose za kulturnu dimenziju svoje integracije, u usporedbi s političkom, upravnom i gospodarskom integracijom. Doduše, ne smije se zaboraviti da, prema Lisabonskom ugovoru, ovlasti u području kulture spadaju pod nadležnost država članica, dok je uloga EU u tom području ograničena, te nije tolikog opsega kao što je, primjerice, u trgovinskoj, monetarnoj, poljoprivrednoj i prometnoj politici.

3. UZROCI EUROSKEPTICIZMA

U ovome poglavlju će se nešto reći o uzrocima euroskepticizma u državama diljem Europe. Nakon što izložimo uzroke euroskepticizma u raznim državama Europe s jedne strane i uzroke euroskepticizma u Hrvatskoj s druge strane, izvući će se, na temelju usporedbe, zaključci o tome koje su sličnosti, a koje razlike u tim uzrocima. Tako će se najprije nešto reći o uzrocima skepticizma općenito, a zatim konkretno i po područjima, zavisno o tome radi li se o gospodarskim, političkim, društvenim, kulturnim ili drugim uzrocima.

⁴² Michael James ADKINS, *The Utilisation of Euroscepticism in West European Election Campaigns: A Multi-dimensional Analysis*, 321–326.

⁴³ Isto, 117.

3.1. UZROCI EUROSKEPTICIZMA OPĆENITO

Čini se da je tema odnosa centar – periferija svakako jedna od važnijih u diskursu euroskeptika: „Bez obzira na različite sociološke i politološke škole (Luhmann, Lipset i Rokkan, Kreckel) i ideološke svjetonazore (Wallerstein, Prebisch), model „centar – periferija“ ostaje i dalje mogući analitički model u sagledavanju odnosa moći u EU“.⁴⁴ U tom kontekstu se može izdvojiti da, zavisno o tome da li neka država članica pripada više centru ili periferiji, ili pak poluperiferiji, postoje i različiti uzroci euroskepticitizma. Tako bi vjerojatno neke bogatije države „centra“ mogle staviti naglasak na to da se otvaranjem tržišta rada otvara i prostor za jeftiniju radnu snagu koja može srušiti cijenu rada, a također mogu istaknuti da znatno više uplaćuju u proračun i fondove EU nego što iz njega dobivaju, pa da na taj način neizravno financiraju razvoj mlađih, siromašnijih članica, odnosno „periferije“. U tome se mogu vidjeti neki od mogućih razloga zašto su u Švicarskoj i Norveškoj rekli „ne“ Europskoj uniji, jer bi od početka morali izdvajati više za fondove nego što bi iz njih dobivali, posebice imajući u vidu da su države članice koje su pristupile od 2004. nadalje velikom većinom slabije razvijene, te dobivaju iz fondova više nego što im pridonose. Države članice „periferije“ pak mogu prigovarati s gledišta da je „centar“ tehnološki napredniji te zato ondje postoji veća ponuda radnih mjesta, zbog čega visoko obrazovani i kvalificirani kadar iz zemalja „periferije“ napušta svoje zemlje čime otežava situaciju „periferije“, čija će važna državna poduzeća, nekretnine i resurse zbog veće kupovne moći pokupovati zemlje „centra“.

Također se već u prethodnom poglavlju spominjalo kako se euroskepticitizam javlja, među ostalim, kao reakcija na globalizaciju i multikulturalizam. No, treba dodati kako se javlja i kao reakcija na drugu modernizaciju i „postnacionalnu konstelaciju“, te kao reakcija na konceptualna pitanja o ustroju Unije na tragu temeljne konfliktne linije više, manje ili ništa integracija.⁴⁵ U praksi su se takve reakcije najbolje mogle vidjeti u velikoj migrantskoj krizi koja je u većem obujmu počela od 2015. godine, pri čemu je do izražaja došla krhkost sloge između država članica EU i njihovih ciljeva. Da je to problem koji poprilično brine ne samo hrvatske, već općenito europske građane, vidljivo je i po istraživanju Eurobarometar iz jeseni 2018., kada su građani EU kao dva najveća problema, odnosno izvora zabrinutosti, označili imigraciju i terorizam, a tek onda gospodarstvo, nezaposlenost i dr.⁴⁶

⁴⁴ Anđelko MILARDOVIĆ, *Tri eseja o euroskepticitizmu*, 57.

⁴⁵ Anđelko MILARDOVIĆ, *Tri eseja o euroskepticitizmu*, 11.

⁴⁶<https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/survey/getsurveydetail/instruments/standard/surveyky/2215>, 12. stranica dokumenta, pristupljeno 19. 3. 2020.

Milardović nabraja razne konfliktne linije kada je u pitanju model europske integracije: minimalna vs. maksimalna EU integracija, integracija vs. anti-integracija, konfederacija vs. federacija ili „super-država“, preneseni suverenitet vs. puni suverenitet, nacionalni identitet vs. multikulturalni identitet, nacionalna država vs. globalizacija ili denacionalizacija i ustav EU vs. odbacivanje ustava, rad – kapital, solidarnost – profit, euro – nacionalna valuta, ekonomija – ekologija, demokracija – birokracija, nacionalno vodstvo i demokracija – kozmopolitsko/globalno vodstvo i demokracija, centar – periferija, globalizacija – anti-globalizacija, modernizacija – anti-modernizacija, sekularno društvo – Crkva, sekularni fundamentalizam – religijski fundamentalizam i druge.⁴⁷ Ovdje se također može vidjeti da te mnogobrojne navedene konfliktne linije opisuju sukobe na raznim područjima života i dimenzijama integracije: političkoj, kulturnoj, društvenoj, gospodarskoj, a uže govoreći i financijskoj, upravnoj i vjerskoj.

Kada se spominju pojmovi poput modernizacije, globalizacije, prenošenja suvereniteta, usvajanja nove valute, multikulturalizma i drugih, jasno je da će takvi pojmovi koji podrazumijevaju velik broj promjena u mnogima izazvati strah. Strah je to koji se javlja uslijed promjena i novonastalih, dotad nepoznatih okolnosti, te upravo zato kao da je mnogima lakše ostati u starim okolnostima, koje također mogu biti teške, ali su im barem poznate, negoli ući u nove i nepoznate situacije, koje su im prethodno djelovale udaljeno i apstraktno, te koje mogu donijeti neke dobre novine, ali i novih briga i problema. Upravo se u tom strahu može vidjeti i moguće objašnjenje negativnih rezultata referenduma koji su se odnosili na EU. Naime, prolaznost referenduma koji su se odnosili na proširenja europske integracije bila je veoma visoka (osim kada su stanovnici Grenlanda 1982. i Ujedinjenog Kraljevstva 2016. glasali za izlazak). Međutim, kada je u pitanju bilo produbljivanje europske integracije, češće se znalo dogoditi da narod odbaci takve prijedloge, posebice u razdoblju od 2000. godine nadalje. Na temelju toga moglo bi se govoriti o jačanju euroskepticizma naročito od 2000. nadalje, barem kada se radilo o produbljivanju integracije. Vidljivo je to bilo na referendumima gdje su Irci najprije odbacili 2001. sporazum iz Nice, da bi ga na drugom referendumu 2002. prihvatili, na referendumima na kojima su Danci 2000. i Šveđani 2003. odbili uvođenje eura, zatim 2005. kada su Francuzi i Nizozemci glasali protiv Ustava EU, te 2008. kada su Irci odbili Lisabonski ugovor, da bi ga prihvatili na drugom referendumu 2009. Posebnu priču predstavljaju referendum u Grčkoj 2015. za vrijeme njihove dužničke krize, danski referendum 2015. na kojem su odbili pretvoriti „opt-out u opt-in“ glede pravosudnih i

⁴⁷ Anđelko MILARDOVIĆ, *Euroskepticizam u sukobu ideologija druge moderne*, 46–47, u: Krisztina ARATO, Petr KANIOK, *Euroscepticism and european integration*.

unutarnjih poslova, te mađarski referendum 2016. o migrantskim kvotama. Još jedan razlog za podizanje euroskepticizma i stvaranje ogorčenosti u dijelu naroda koji je ionako sumnjičav prema institucijama EU i njihovim namjerama mogu biti kriteriji za prolaznost referenduma. U tom je kontekstu zanimljivo istaknuti da je na referendumima o pristupanju EU u Hrvatskoj i Mađarskoj izlaznost bila manja od 50 % (iako parlamenti Hrvatske i Mađarske jesu mijenjali ustav na način da se makne odredba da je referendum valjan samo ako izađe barem 50 % glasača), te su ti referendumi prihvaćeni kao valjani, dok nije vrijedilo isto za referendum u Mađarskoj o migrantskim kvotama 2016. godine kada je izlaznost također bila manja od 50 %, ali je zato oko 90 % onih koji su izašli glasalo protiv prijedloga EU o migrantskim kvotama. U ovome svemu može se također vidjeti da ponekad, odnosno u nekim situacijama, postoji različit stav prema europskim integracijama od strane naroda i od strane političkih elita, što je u stvari uočljivo kroz različite odluke koje se s jedne strane donose kroz izravnu, neposrednu demokraciju preko referenduma, te s druge strane kroz predstavničku demokraciju.

S obzirom da se ovdje već spomenuo i pojam „opt-out“, valja ga kratko objasniti. Država članica koja se odluči za „opt-out“ dobiva mogućnost izuzimanja od sudjelovanja u nekoj od zajedničkih politika EU. Za „opt-out“ se odlučilo nekoliko država članica: Danska ima „opt-out“ po pitanju monetarne unije (uvođenje eura), obrane i u području slobode, sigurnosti i pravosuđa; Republika Irska ima „opt-out“ po pitanju Schengenskog sporazuma i u području slobode, sigurnosti i pravosuđa; Poljska ima tu mogućnost po pitanju Povelje EU o temeljnim pravima, a Ujedinjeno Kraljevstvo, dok je bila članica, imalo je tu mogućnost po pitanju Schengenskog sporazuma, monetarne unije, Povelje EU o temeljnim pravima i u području slobode, sigurnosti i pravosuđa⁴⁸, dakle u čak četiri područja, više od svih ostalih.

Ugovor iz Maastrichta također je bio važan čimbenik za širenje euroskepticizma. Naime, Adkins se nadovezuje na Taggarta (1998:363) koji smatra da je taj ugovor bio prekretnica u ponašanju euroskeptičnih stranaka, a slično tvrde i Eichenberg i Dalton (2007: 128-134), koji su istaknuli da je podrška integraciji rasla tijekom 1980-ih, da bi se počela smanjivati tijekom, odnosno nakon ratifikacije spomenutog ugovora.⁴⁹ S obzirom da je Ugovorom iz Maastrichta uvedena još jedna novina, načelo europskog državljanstva⁵⁰, to je mogao biti dodatan razlog nezadovoljstva ili bunta za one kojima je na prvome mjestu nacionalni identitet, a tek onda europski. Pitanje je u stvari može li europski identitet ikada

⁴⁸ https://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/opting_out.html, pristupljeno 3. 4. 2020.

⁴⁹ Michael James ADKINS, *The Utilisation of Euroscepticism in West European Election Campaigns: A Multi-dimensional Analysis*, 6; isto, 65.

⁵⁰ Mladen PUŠKARIĆ, *Razvoj europske integracije*, 241–242.

„pobijediti“ u duelu s nacionalnim identitetom. Eventualno se kod nekih može osjetiti dvostruki identitet, i europski i nacionalni, ali će vjerojatno biti znatno rjeđi slučaj da je nekome važniji europski identitet od nacionalnog. Kada je već u pitanju tema nacionalnog identiteta, Gluhak je istaknula da su euroskeptične stranke, bilo lijeve bilo desne orijentacije, prikazivale EU ne samo kao glavnog krivca za najveće društvene probleme, već i kao instrument svjetske urote protiv nacije-države i suverenosti naroda.⁵¹ U tom kontekstu, Milardović smatra da je znakovit jaz između nacionalnih elita koje većinom podupiru pristupanje EU i vidljivog povećanja euroskepticizma među „običnim“ građanima, te dodaje: „Znak je to da s projektom možda nešto nije u redu ili da su građani loše informirani, da su namjerno loše informirani, da nije uspostavljena komunikacija i da oligarhiji nije stalo do građana“.⁵²

Kada su u pitanju neki mogući gospodarski uzroci euroskepticizma, može ih se izdvojiti nekoliko. Primjerice, neke države skeptične su spram uvođenja eura kao zajedničke valute, što se već moglo vidjeti po „opt-out“ mogućnosti kod Danske i UK, ali i danas vidimo da mnoge države članice još uvijek nemaju euro (što može biti ili zato što ne zadovoljavaju maastrichtske kriterije konvergencije ili zato što u politici i narodu nije postignut konsenzus oko toga), poput Mađarske, Poljske, Hrvatske, Rumunjske, Bugarske, Češke i Švedske. Zanimljivo je da, unatoč spomenutim kriterijima iz Maastrichta (među koje spada i taj da javni dug ne smije premašiti 60 % BDP-a), neke države članice koje imaju euro trenutno znatno premašuju tih 60 % (primjerice Cipar – 89 %, Grčka 171 %, Italija 133 %, Portugal 115 %, Španjolska 95 %⁵³). Dakle, sama činjenica da neka država posjeduje euro ne mora značiti i financijsko-gospodarsku stabilnost, a u nekim situacijama, poput velikih gospodarskih kriza, kada se pojavljuju koncentrični šokovi, ovakve situacije s velikim dugovanjima mogu eskalirati i postići neželjene razmjere. Nadalje, u nedavnoj prošlosti moglo se vidjeti koliko je EU bila osjetljiva na financijske lomove i gospodarsku krizu, kada je sve više dolazilo i do svađanja i do podjela među čelnicima i vladama država članica. Možemo se samo nadati da se u budućnosti takve situacije, odnosno krize, neće prečesto pojavljivati. Također, uzrok euroskepticizma može se naći u pitanju državnih potpora, posebice kod onih poduzeća i gospodarskih djelatnika koji su imali praksu oslanjanja na takve potpore. Naime, Jović i Kesner-Škreb ističu da se EU zalaže za „manje i bolje državne potpore“ koje ne narušavaju tržišnu konkurenciju, a Hrvatska je donošenjem Zakona i Uredbe

⁵¹ Irena GLUHAK, *Fenomen euroskepticizma u Francuskoj*, 192.

⁵² Anđelko MILARDOVIĆ, *Tri eseja o euroskepticizmu*, 143.

⁵³ https://www.imf.org/external/datamapper/GGXWDG_NGDP@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD, podaci iz listopada 2019., pristupljeno 3. 4. 2020.

o državnim potporama te osnivanjem Agencije za zaštitu tržišnog natjecanja započela proces usklađivanja sustava državnih potpora s onim u EU.⁵⁴ Neki bi to mogli shvatiti kao da nam EU praktički „naređuje“ kakvu gospodarsku politiku moramo voditi, a donošenje dodatnih zakona i uredbi te osnivanje novih agencija poput ove ukazuju na dodatno bujanje birokracije i administrativnih aktivnosti.

Vezano uz temu tržišnog natjecanja, može se izdvojiti razmišljanje Giddensa: „Svima je zasigurno jasno da slobodna trgovina nije bezuvjetna prednost. Ovo je osobito točno za slabije razvijene zemlje. Otvaranje zemlje ili njenih regija slobodnoj trgovini može potkopati lokalno gospodarstvo koje je nužno za opstanak. Područje koje postane ovisno o nekoliko proizvoda koje prodaje na svjetskom tržištu, vrlo je ranjivo na izmjene cijena i tehnološke promjene“.⁵⁵ Skepticizam po pitanju gospodarske integracije Europe također se može vidjeti na primjeru iz 1979. godine, kada je Europski parlament po prvi puta u povijesti s 288 glasova protiv i 64 glasa odbio proračun Zajednice, a parlamentarci su to učinili nadajući se da će njihovo odbijanje dovesti do otvaranja rasprave i reforme Zajedničke poljoprivredne politike.⁵⁶ Kroz gotovo čitavu povijest EU provlačilo se i pitanje nezaposlenosti i vječita težnja k tome da se nezaposlenost snizi. U tom kontekstu, Gluhak smatra da euroskepticizam nalazi plodno tlo u općem trendu porasta nezaposlenosti, što smatra posljedicom razvoja informacijskih i komunikacijskih tehnologija (što dovodi do težeg zapošljavanja nekvalificiranih i niže kvalificiranih radnika posebice u proizvodnji), a ne posljedicom europskih integracija. Drugim riječima, marginalne i oporbene stranke dovele su u uzročno-posljedičnu vezu rast takvih trendova s procesom europske integracije kako bi diskreditirali politiku srednjostrujaških, većinom proeuropskih stranaka.⁵⁷

Postoje i uzroci euroskepticizma koje možemo okarakterizirati kao političke. U sklopu toga se provlači i pitanje odnosa između središnjih vlasti EU i država članica, odnosno pitanje EU kao federacije ili konfederacije. Moglo bi se reći, s dozom zadržke, da je pokušaj uvođenja ustava EU bio znak težnje političkih elita EU prema federalizaciji i centralizaciji. U tom kontekstu Milardović komentira: „Na svaki spomen riječi „europski ustav“, „Ustav Europe“ euroskeptici ustaju i komentiraju s negodovanjem i opovrgavanjem uvođenja takvog ustava koji bi trebao predstavljati udaljavanje od današnjeg konfederalnog modela Europske unije. Njihova glavna teza s kojom Habermas polemizira zapravo je teza o nemogućnosti

⁵⁴ Ivana JOVIĆ, Marina KESNER-ŠKREB, *Reforma državnih potpora u Hrvatskoj*, 231–232, u: Katarina OTT, *Pridruživanje Hrvatske Europskoj uniji: izazovi sudjelovanja*.

⁵⁵ Anthony GIDDENS, *Odbjegli svijet*, 37.

⁵⁶ Mladen PUŠKARIĆ, *Kronologija europske integracije*, 59.

⁵⁷ Irena GLUHAK, *Fenomen euroskepticizma u Francuskoj*, 191–192.

europskog ustava zato što ne postoji europski narod“.⁵⁸ Takve federalističke i centralističke namjere tadašnjih središnjih vlasti EU svakako su mogle doprinijeti dodatnom jačanju euroskepticizma diljem kontinenta, posebice ako imamo u vidu da je vjerojatno malo tko spreman „poginuti“ za svojevrsan politički eksperiment između saveza država i savezne države kao što je EU. Gluhak izdvaja da zasićenost bipolarnom strukturom domaće političke scene (najčešće se tu može raditi o nekoj stranci koja pripada Europskoj pučkoj stranci s jedne strane te Progresivnom savezu socijalista i demokrata s druge strane, op.a.) također može pogodovati probijanju marginalnih političkih stranaka i uspjehu euroskeptične kampanje, a Gluhak također smatra da je euroskepticizam izraženiji na europskoj nego na nacionalnoj razini.⁵⁹ Doduše, ovdje valja napomenuti da vrijede drugačiji izborni zakoni, odnosno izborna pravila, na razini izbora za Europski parlament s jedne strane i izbora za nacionalne parlamente s druge strane. Na izborima za Europski parlament cijela država je jedna izborna jedinica, pa to može objasniti da, primjerice, stranke poput francuske Rassemblement national (nekadašnji Front national) na izborima za parlament u Francuskoj dobiju ukupno 8 od mogućih 925 mandata (dvodomni parlament u Francuskoj s 577 mjesta u Narodnoj skupštini i 348 u Senatu), a na izborima za Europski parlament čak 23 od mogućih 79 mandata.

Nadalje, Giddens ističe da suverenitet postaje nejasan pod utjecajem globalizacije. Iako nacije-države ostaju snažne, između njih i globalnih sila dolazi do stvaranja demokratskih deficita, koji je jedno i od obilježja EU, pa tako Giddens izdvaja: „Poznata je izreka da, kada bi se EU kandidirala da postane svoj član, ne bi uspjela“. Zato izdvaja i potrebu da građani moraju uporno zahtijevati od institucija EU daljnju demokratizaciju, imajući u vidu da EU sama ponekad ne poštuje demokratske kriterije koje postavlja svojim članicama.⁶⁰ U tom kontekstu neki mogu dodatne uzroke političkog euroskepticizma naći u ograničenim ovlastima Europskog parlamenta (kao jedinog neposredno izabranog tijela) u pitanjima zajedničke sigurnosne i vanjske politike, te manjim ovlastima spram Vijeća EU u određenim postupcima. Po Adkinsu, EU ima trostruki problem: demokratski deficit, deficit zajedništva i političku legitimaciju. Tu posebice treba imati u vidu da, s iznimkom Europskog parlamenta, institucije EU imaju imenovane, odnosno postavljene službenike i ministre. Također euroskeptici smatraju da EU nedostaje zajedničkih vrijednosti i poveznica.⁶¹ Stoga nije čudno da je čak oko trećina zastupnika u Europskom parlamentu, u većoj ili manjoj mjeri,

⁵⁸ Anđelko MILARDOVIĆ, *Tri eseja o euroskepticizmu*, 45–46.

⁵⁹ Irena GLUHAK, *Fenomen euroskepticizma u Francuskoj*, 198–199.

⁶⁰ Anthony GIDDENS, *Odbjegli svijet*, 85–87.

⁶¹ Michael James ADKINS, *The Utilisation of Euroscepticism in West European Election Campaigns: A Multi-dimensional Analysis*, 7–8.

euroskeptično orijentirana, neovisno o tome radi li se o umjerenijim ili radikalnijim euroskepticima.

Imajući u vidu razne dimenzije europske integracije, neke države i narodi će možda podržavati, primjerice, gospodarsku integraciju, ali istovremeno neće političku, društvenu i kulturnu. Ne smiju se zaboraviti ni jezične barijere, koje podrazumijevaju i društvene i kulturne barijere između raznih naroda Europe. Naime, dok su neki europski političari težili što većoj i dubljoj integraciji i federalizaciji, na tragu onoga što se događalo u SAD-u, ti isti političari kao da su često zaboravljali da u SAD-u postoji engleski kao službeni jezik, dok u Europskoj uniji postoje 24 službena jezika. Samim time znatno je teže ostvariti društveno, kulturno i duhovno jedinstvo u Europi.

Kersan-Škabić i Tomić također napominju da naglašeno nezadovoljstvo situacijom u državi te nametanje od strane EU za ubrzanje skupih reformi predstavlja dodatni element nesigurnosti oko ulaska i članstva u EU.⁶² Moglo bi se reći da upravo tijekom provođenja tih zahtjevnih reformi dolazi do ogorčenja i razočaranja u dijelu stanovništva, među kojim jedan dio počne mijenjati svoje stavove o europskoj integraciji. Naime, tijekom tog procesa reformi u pretpristupnom razdoblju građani sve manje imaju nekakvu apstraktnu i idealiziranu ideju o europskoj integraciji kao prije, a sve više dolazi do zabrinutosti tijekom sve boljeg „upoznavanja“ EU i reformi koje su potrebne da bi neka država postala njezinom članicom. Drugim riječima, u razdoblju tih reformi građani sve manje gledaju na EU iz nekog teoretskog, a sve više iz praktičnog aspekta, koji pokazuje povremenu bolnu realnost članstva.

Posebnu priču kao mogući uzrok euroskeptičnog djelovanja i razmišljanja predstavlja Lisabonski ugovor, za koji Bošnjak smatra da je iznimno zamršen i gotovo nečitak dokument na 150-ak stranica, koji se zapravo sastoji od izmjena i dopuna, dakle amandmana na druga dva dokumenta. Ta njegova nečitljivost i gotovo neshvatljivost bila je i namjera onih koji su ga htjeli čim lakše progurati, po čemu se vidjelo da elite žele umjesto naroda donositi važnije odluke.⁶³ Na sličnom tragu Milardović prikazuje tezu Mullera (2004: 5) o „legitimacijskoj pukotini“, prema kojoj briselske birokratske institucije generiraju masu odluka s kojima se građani EU teško ili uopće ne identificiraju.⁶⁴ Mogući uzroci euroskepticizma također se mogu naći u člancima 61 (2) i 69 (a) (1) tog ugovora, koji govore o tome da EU preuzima ovlasti na području useljavanja, azila i kontrole vanjskih granica.⁶⁵ Tako se može objasniti i

⁶² Ines KERSAN-ŠKABIĆ, Daniel TOMIĆ, *Prepoznavanje euroskepticizma u Hrvatskoj*, 2.

⁶³ Marjan BOŠNJAK, *EU – ne hvala!: Zašto sam protiv ulaska Hrvatske u EU*, 14.

⁶⁴ Anđelko MILARDOVIĆ, *Tri eseja o euroskepticizmu*, 50.

⁶⁵ Marjan BOŠNJAK, *EU – ne hvala!: Zašto sam protiv ulaska Hrvatske u EU*, 23–24.

namjera Mađara da se na referendumu koji je održan 2016. godine odupru predloženim migrantskim kvotama.

3.2. UZROCI EUROSKEPTICIZMA U HRVATSKOJ

Sada će se prostor posvetiti mogućim uzrocima euroskepticizma u Hrvatskoj, te će se na temelju toga izvući usporedba između čimbenika koji utječu na pojavu i razvoj euroskepticizma u Hrvatskoj s onima na razini EU, odnosno ostalih država članica.

Nabrojat će se najprije neki opći uzroci euroskepticizma u Hrvatskoj, zatim će ih se nabrojati po kategorijama zavisno radi li se o gospodarskim, političkim ili društvenim i kulturnim uzrocima, a naposljetku će se reći nešto o uzrocima euroskepticizma koji su bili specifični za Hrvatsku, s osvrtom na kratku povijest euroskepticizma u našoj državi.

Milardović tako nabroja razne uzroke i izvore euroskepticizma u Hrvatskoj, poput loše komunikacije Vlade s građanima, utjecaja stranih obavještajnih agencija koje u stvari stvaraju javno mnijenje u Hrvatskoj, odgovora na dogmatizam EU, slabe informiranosti i drugih.⁶⁶ Iz GONG-ovog dokumenta iz lipnja 2011. „Euroskepticizam u Hrvatskoj na pragu EU: izvorišta i argumenti“ mogu se izvući još pet skupina izvora euroskepticizma: 1. nedostatak informacija i neuspostavljeni dijalog građana, 2. nesprijetnost pridruživanja (posebice u slučaju poljodjelstva i ribarstva), 3. niski socijalni kapital i nepovjerenje građana u hrvatske elite i vlast (s čime se može povezati i demokratski deficit), 4. nepovjerenje prema eliti i oligarhiji EU i 5. pitanje nacionalnog kulturnog identiteta, zaštite suvereniteta i duhovnih vrijednosti i resursa. Kao još neki argumenti spominju se rasprodaja hrvatskog bankarskog sustava, administracija koja skriva i taji važne informacije, elitističko pogodovanje kapitalističkim interesima, nedovoljne ovlasti Europskog parlamenta spram Europske komisije i Vijeća EU i slično.⁶⁷

Kersan-Škabić i Tomić kao dodatne razloge euroskepticizma navode mogućnost gubitaka radnih mjesta, nekonkurentnost domaćih tvrtki, te nelikvidnost, a sve to kao posljedice liberalizacije trgovine. Osjetljiva pitanja su također niski životni standard, gubitak prirodnog i kulturnog identiteta, te nemogućnost sudjelovanja u donošenju odluka u EU.⁶⁸

Staničić ističe da je euroskepticizam legitiman kada analizira konkretne materijalne i druge koristi i troškove, kada traži više vremena za prilagodbe i reforme, kada propituje

⁶⁶ Anđelko MILARDOVIĆ, *Euroskepticizam u sukobu ideologija druge moderne*, 57–58, u: Krisztina ARATO, Petr KANIOK, *Euroscepticism and european integration*.

⁶⁷ Anđelko MILARDOVIĆ, *Tri eseja o euroskepticizmu*, 177–180 (prema informacijama iz publikacije „Euroskepticizam u Hrvatskoj na pragu EU: Izvorišta i argumenti, stranice GONG-a).

⁶⁸ Ines KERSAN-ŠKABIĆ, Daniel TOMIĆ, *Prepoznavanje euroskepticizma u Hrvatskoj*, 7.

moćni gubitak nacionalnog i kulturnog identiteta, ali nije legitiman kada zahtijeva zatvaranje Hrvatske u neki „totalitaran antidemokratski bantustan“, te kada zagovara isključivanje Hrvatske iz euroatlantskih struktura jer bi to zemlju ponovno uvuklo u krvave sukobe.⁶⁹

Oduljavanjem procesa pregovaranja padao je i optimizam građana te njihovo zadovoljstvo unijom kao jačim pregovaračkim partnerom koji je stalno postavljao nove prepreke, a sve to je utjecalo i na pad važnosti priključivanja EU, koje je početkom 1990-ih među mladima bilo pri samome vrhu političkih prioriteta, nakon čega je sredinom tog desetljeća palo na sredinu ljestvice, da bi u 2000-ima bilo u donjoj trećini ljestvice najvažnijih političkih ciljeva.⁷⁰ Uzme li se u obzir da je od našeg zahtjeva za punopravnim članstvom EU te dobivanja i popunjavanja opsežnog upitnika (2003.) do primanja u punopravno članstvo u EU (2013.) prošlo punih deset godina, u tome se također mogu vidjeti uzroci ogorčenosti i odbacivanja EU, koja je Hrvatskoj, osim standardnih uvjeta koje moraju ispuniti svi kandidati, postavljala posebne dodatne uvjete. Tako je Hrvatska ušla u EU poslije Bugarske i Rumunjske, od kojih smo ipak bili zreliji kandidati za raniji ulazak, imajući u vidu da je Hrvatska u usporedbi s njima ekonomski i politički naprednija.

Mnogi se plaše EU zbog dugačke povijesti (pokušaja) osvajanja susjednih naroda. Tijekom Austro-Ugarske mađarska i austrijska politika nastojale su provoditi mađarizaciju, odnosno germanizaciju u Hrvatskoj. Talijanski vojni i politički čimbenici su pak stoljećima svojatali i nastojali okupirati naš dio Jadrana, na čiji krajnji sjeverni dio (Savudrijska vala) i slovenska politika ima pretenzije, dok su srbijanski političari, posebice od 19. stoljeća nadalje, imali ideju „Velike Srbije“ te su dominirali u strukturama prve i druge Jugoslavije. Sve to, zajedno s njemačkom i talijanskom okupacijom u Drugom svjetskom ratu tijekom kojeg su hrvatski gradovi pretrpjeli i znatne ljudske i materijalne žrtve od bombardiranja aviona iz Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih Država, u ljudima može biti jedan od uzroka straha i opreza kada je u pitanju udruživanje s drugim državama, posebice kada u tom društvu ima i mnogo jačih i većih naroda. Naposljetku, kako bi se hrvatski narod trebao osjećati kada se čak i u 21. stoljeću može dogoditi da talijanski političar (k tome donedavni predsjednik Europskog parlamenta!) Antonio Tajani opisuje i spominje Istru i Dalmaciju kao talijanske pokrajine?⁷¹

⁶⁹ Mladen STANIČIĆ, *Dugo putovanje Hrvatske u EU*, 7.

⁷⁰ Vlasta ILIŠIN, *Stavovi o Europskoj uniji – očekivanja mladih od pridruživanja Hrvatske Europskoj uniji*, 89, u: Dragan BAGIĆ, *Odgaja li škola dobre građane? – Studija o političkoj socijalizaciji hrvatskih srednjoškolaca*.

⁷¹ <https://vijesti.hrt.hr/487890/tajani-zivio-trst-zivjela-talijanska-istra-zivjela-talijanska-dalmacija>, pristupljeno 5. 4. 2020.

Glede mogućih gospodarskih uzroka euroskepticizma u Hrvatskoj, spomenulo se već pitanje prodora stranog kapitala koji će s jedne strane otvoriti radna mjesta ali i oslabiti konkurentnost domaćih proizvođača (što može biti specifičan uzrok euroskepticizma kod manjih i dijela srednjih proizvođača), te će zbog veće kupovne moći (u gospodarski razvijenijim zemljama) lakše kupiti neka važna državna poduzeća. Važna tema je i već spomenuti uvoz jeftinije radne snage iz istočnijih država, zbog čega može doći do djelomičnog rušenja cijene rada, što otežava domaćim radnicima da za adekvatnu plaću pronađu posao. U tom kontekstu, umjesto uvoza jeftinije radne snage na deficitarnim zanimanjima, za hrvatsko bi gospodarstvo učinkovitije moglo biti ili podići plaće za domaće radnike ili češće stipendirati deficitarna zanimanja te iznimno nadarene i uspješne učenike i studente. Time bi se mogla podići brojka domaćih radnika i smanjiti broj deficitarnih zanimanja, iako je i u tom aspektu u nekim područjima Hrvatske napravljen napredak.⁷² Nadalje, proces smanjivanja i prorjeđivanja državnih potpora može biti naročito bolan u nekim gospodarskim granama, kao što je kod nas bio slučaj s brodogradilištima, koje je (bilo) od posebnog značaja za hrvatsko gospodarstvo. Dakako, ne smije se zaboraviti niti na ozračje ulaska u EU. S jedne strane, države petog i šestog vala proširenja EU vodile su pregovore, održale referendum i postale članice tijekom razdoblja prosperiteta i ekonomskog napretka, te u kontekstu prevladavanja starih podjela između Zapadne i Istočne Europe. S druge strane, Hrvatska je zadnjih nekoliko godina pregovaranja i sam referendum održala u vrijeme dugotrajne i teške gospodarske krize, što je svakako moglo dodatno negativno utjecati na cijelo ozračje. Samim time kod mnogih hrvatskih građana prirodna reakcija je bila strah i sumnjičavost oko svrhe ulaska u uniju ako i tamo ionako vlada teška kriza, a i neslaganje koje je onda, uslijed dužničke krize brojnih zemalja, sve više izbijalo na površinu.

Staničić smatra da je neutemeljen argument euroskeptika prema kojem Hrvatska nije bila gospodarski spremna za ulazak u EU, posebice zbog opasnosti da postane kolonija i rasproda sve što još u njoj vrijedi. Kao protuargument navodi da su postojale brojne analize prema kojima su neke manje razvijene zemlje, poput Grčke, Irske i Portugala, bile na mnogo nižoj razini prosjeka EZ negoli je Hrvatska bila u vrijeme pregovaranja i pristupanja, pa su taj zaostatak nadoknadile nakon priključenja kada su proširile tržište i povećali standard.⁷³ Iako priključivanje EU svakako donosi i gospodarske koristi, te omogućuje članicama (nakon što adekvatno upoznaju funkcioniranje birokracije) napredak kroz EU fondove te veći profit

⁷² <https://lokalni.vecernji.hr/zupanje/milijun-kuna-za-150-stipendija-18415>;
<https://lokalni.vecernji.hr/zupanje/stipendija-od-600-kuna-za-jos-25-studenata-18420>;
<https://lokalni.vecernji.hr/zupanje/stipendije-od-800-kn-za-24-nova-studenta-14127>, pristupljeno 25. 3. 2020.

⁷³ Mladen STANIČIĆ, *Dugo putovanje Hrvatske u EU*, 204–205.

onima koji su orijentirani na izvoz, malo je nespretno Staničićevo spominjanje triju navedenih država. Nisu li upravo Grčka, Irska i Portugal, uz Španjolsku, Italiju i Cipar, imale velikih problema s dužničkom krizom, gdje je njihov dug prelazio 100 posto BDP-a (a u nekim od tih slučajeva još uvijek prelazi)? Pitanje je koliko je onda prirodan, odnosno umjetan njihov razvoj, ako država duguje više novaca od ukupne količine roba i usluga koje je proizvela? Možemo se samo nadati da se neće nigdje ponoviti grčki scenarij, jer se onda postavlja pitanje kako će druge države članice te njihovi narodi i vlasti reagirati kada će trebati (ponovno) spašavati i pomagati nekoga zbog njihove neodgovorne fiskalne politike.

U suprotnosti sa Staničićevim razmišljanjem, Bošnjak spominje i opisuje prodaju važnih državnih poduzeća, poput Hrvatskog telekoma⁷⁴, hotelskih lanaca poput Sunčanog Hvara i Liburnije koji su prodavani u paketu, što je pretpostavljalo da će biti veća šansa da ih kupi strani kapital s većom kupovnom moći⁷⁵, te nove uvjete prodaje nekretnina po zakonskim promjenama iz 2008./2009. koji strancima omogućuju kupovinu hrvatskih nekretnina pod jednakim uvjetima kao hrvatskim građanima, ali u stvari pod lakšim uvjetima zbog njihove veće kupovne moći. Bošnjak također kritizira hrvatsku politiku zbog prerane liberalizacije tržišta nekretnina, budući da su ostale države to napravile tek po pristupanju, dok su Malta i Danska dobile čak i prijelazne rokove, a u stvari se radilo o tome da se hrvatska politička elita obvezala to napraviti 4 godine od datuma kada je Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju stupio na snagu (01.02.2005.).⁷⁶ Pitanje je da li je hrvatski narod bio uopće suglasan s takvim odredbama sporazuma, pa se može govoriti o tome da je i ovdje bio prisutan svojevrsni demokratski deficit. Također, ovakvi događaji upućuju na zaključak da se hrvatski političari možda nisu postavili dovoljno čvrsto u vođenju pregovora s EU koja je očito ispala znatno moćniji pregovarački partner, iako primjeri Danske i Malte dokazuju da su postojala područja u kojima se moglo bolje ispregovarati, a sve to mogu biti dodatni uzroci ogorčenja u dijelovima hrvatske politike, a posebice hrvatskog naroda. Naposljetku, Bošnjak se osvrće na odluku Račanove vlade da od 1. siječnja 2002. smanji, a zatim sasvim ukine carinu za robu iz EU, zbog čega se bilanca izvoza i uvoza u slučaju Hrvatske poprilično promijenila u negativnome smislu: „Hrvatska proizvodnja polako je nestajala, a europski je kapital po Hrvatskoj užurbano gradio shopping centre i otvarao tisuće svojih trgovina, kako bi što bolje plasirao svoje proizvode i što prije osvojio hrvatsko tržište. To potvrđuju i podatci Državnog zavoda za statistiku, u tablici hrvatskog izvoza i uvoza, od 2001. do 2008.

⁷⁴ Marjan BOŠNJAK, *EU – ne hvala!: Zašto sam protiv ulaska Hrvatske u EU*, 144.

⁷⁵ Isto, 228–230.

⁷⁶ Isto, 241–243.

godine“.⁷⁷ Doduše, nije na odmet još jednom napomenuti da je dotok stranog kapitala ipak omogućio i otvaranje dodatnih radnih mjesta, posebice u uslužnim djelatnostima.

Što se mogućih političkih uzroka euroskepticizma u Hrvatskoj spominje, na prvome mjestu se može istaknuti kako ulazak u EU predstavlja, barem djelomičan, gubitak suvereniteta, i to suvereniteta koji smo na težak način stekli u nedavnoj prošlosti. Iako je hrvatska politika od samih početaka hrvatske neovisnosti kao jedan od glavnih vanjskopolitičkih ciljeva isticala priključivanje euroatlantskim integracija, u doba oružanih sukoba teško je bilo zamisliti da će Hrvatska to brzo ostvariti. Doduše, pritom valja istaknuti i činjenicu da je već i onda nedostajalo zajedništva i suradnje među članicama EU, koje nisu adekvatno reagirale na jugosrpsku agresiju i sukob koji se odvijao u „njihovom dvorištu“, što je hrvatske građane svakako moglo dodatno naljutiti, ogorčiti i obeshrabriti. Tada se moglo postaviti pitanje: ako nas EU nije mogla spasiti od agresije, tko će onda to biti sposoban napraviti? Tada su hrvatska politika, vojska i narod shvaćali da će na prvom mjestu biti naša vlastita sposobnost da oslobodimo svoje teritorije od okupacije, bila EU s time suglasna ili ne.

Još jedan od argumenata koji se može postaviti s aspekta političkog euroskepticizma jest predstavljenost u institucijama EU. Iz perspektive manjih država članica, postoji skepsa po pitanju broja predstavnika u Europskome parlamentu. Vezano uz to, Bošnjak izdvaja: „...samo šest velikih članica, Njemačka, Francuska, Engleska (Ujedinjeno Kraljevstvo, op.a.), Italija, Španjolska i Poljska, čine 70 posto ukupnog pučanstva Unije, dok ostalih 21, manjih članica, obuhvaćaju ostalih 30 posto“.⁷⁸ Sukladno tome, tih šest država (dok je UK još bila članica) imale su ukupno 421 od 751 zastupnika (dakle oko 56 %, odnosno više od polovice svih zastupnika), što im je teoretski davalo mogućnost da, ako glasaju složno, preglasaju sve ostale države članice odnosno njihove zastupnike. Koliko je god dobro Bošnjak skrenuo pažnju na tu činjenicu brojčane prevlasti većih država i naroda, iz razmatranja je ispustio jednu važnu stvar. U Europskom parlamentu postoje multinacionalni klubovi zastupnika koji su sastavljeni zavisno o svjetonazorima (pučani, socijaldemokrati, liberali, konzervativci, zeleni, nacionalisti i drugi, što će se još spominjati u šestom poglavlju). Stoga je teško očekivati da će svi zastupnici iz neke države imati ista stajališta i glasati na isti način o nekom zakonskom prijedlogu, imajući u vidu njihove svjetonazorske razlike.

Valja također spomenuti i svojevrsan demokratski deficit vezan uz Vijeće EU (nekadašnje Vijeće ministara). Naime, subjektivna mišljenja ministara koji tamo sjede, nevezano o tome radi li se o vanjskoj politici, poljoprivredi i ribarstvu, općim poslovima,

⁷⁷Marjan BOŠNJAK, *EU – ne hvala!: Zašto sam protiv ulaska Hrvatske u EU*, 116.

⁷⁸Isto, 19–20.

gospodarstvu i financijama ili nekom drugom području, ne moraju nužno predstavljati i opću volju naroda iz država članica koje oni zastupaju. Teško je zamisliti da jedna osoba, koju je postavio premijer (odnosno nije ju odabrao narod) može donijeti takve odluke da će većina naroda biti zadovoljna s njom, a to se svakako ne smije zaboraviti, s obzirom na to da je Vijeće EU jedna od tri najistaknutije institucije EU, koja ima odlučujuću ulogu u donošenju zakona.

Postoje i određeni uzroci euroskepticizma u Hrvatskoj za koje se može reći da su društvenog i kulturnog karaktera. U tom kontekstu postoje raznolika pitanja koja mogu zabrinjavati hrvatsko stanovništvo. Jedno od njih pitanje je (ne)ravnopravnosti hrvatskog jezika u europskim institucijama, s obzirom na to da su već bile pokrenute rasprave u Europskom parlamentu, gdje su bile izražene sumnje da će kapaciteti za hrvatski, irski i malteški jezik biti takvi da se omogući potpuna usluga usmenog prevođenja na te jezike.⁷⁹ Također je među nekim zastupnicima Europskog parlamenta, koji uopće nisu upućeni u posebnost hrvatskog jezika, niti su stručni za takva pitanja, zastupljeno mišljenje da hrvatski jezik ne postoji kao zaseban. Naprotiv, smatraju da bilo zgodnije svesti hrvatski jezik, zajedno sa srpskim, crnogorskim i bosanskim (ukoliko bi Srbija, Crna Gora i BiH ušli u EU) sve pod isti jezik, kako bi se smanjili troškovi birokracije i prevođenja, a jedan primjer takvog razmišljanja predstavlja Charles Tannock, koji je od 1999. do 2019. bio zastupnik u Europskom parlamentu: „Tannock kaže da bi prihvaćanjem jednoga službenog jezika umjesto zasebnog bosanskog, crnogorskog, hrvatskog i srpskog, Europska unija izbjegla velike troškove prevođenja na četiri jezika *koji su ionako, kako mi kažu, 90 posto jednaki*“.⁸⁰ Takve poruke svakako mogu prouzročiti dodatnu ogorčenost među hrvatskim građanima i političarima, što ne bi trebalo nikako čuditi s obzirom na takvu dozu nepoštenja i manjak uvažavanja prema posebnosti naše kulture i jezika, tako da onda moto EU „ujedinjeni u različitosti“ ispada mrtvo slovo na papiru. Ako EU može u svome proračunu naći dovoljno sredstava za pozamašne plaće čak 751 zastupnika (odnosno 709 nakon izlaska UK), onda bi trebalo postojati i dovoljno sredstava za prevođenje na hrvatski jezik.

Bošnjak također skreće pozornost i na pitanje prava srpske manjine u Hrvatskoj: „Čelnik Samostalne srpske demokratske stranke u Hrvatskoj Milorad Pupovac zatražio je da se u svim hrvatskim školama gdje živi srpska manjina, uvede i ćirilica (Jutarnji list, 16.1.2008., op.a.). Kaže da je to dogovoreno u koalicijskom sporazumu između HDZ-a i

⁷⁹ <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/hrvatski-pucani-protiv-smanjenje-prevođenja-na-hrvatski-to-je-diskriminacija-specijal-65-20190313>, pristupljeno 6. 4. 2020.

⁸⁰ Marjan BOŠNJAK, *EU – ne hvala!: Zašto sam protiv ulaska Hrvatske u EU*, 255.

SDSS-a koncem 2007... Milorad Pupovac je, međutim, poslije malo ublažio svoj zahtjev o povratku ćirilice u hrvatske škole, rekavši – *Za to treba proći još vremena*“.⁸¹ Neupitno je da manjine imaju određena prava, ali je jasno da je pitanje ćirilice, posebice u Vukovaru, osjetljiva tema oko koje treba mnogo čimbenika uzeti u razmatranje, a ponajprije jugosrpsku agresiju na Hrvatsku gdje je Vukovar strahovito stradao i zadobio velike ožiljke.

Dodatan problem u tom kontekstu može biti i pozicija Hrvatske na geopolitičkoj, ali i kulturnoj karti Europe. Naime, nesumnjiva je bila orijentacija hrvatske politike i hrvatskoga naroda prema srednjoj Europi i zapadnoj civilizaciji, što se posebice naglašavalo od stvaranja suvremene neovisne hrvatske države početkom 1990-ih. No, 2000. godine u Zagrebu se organizirao summit, upravo pod pokroviteljstvom nekoliko država EU, na kojemu je Hrvatska svrstana među zemlje „zapadnog Balkana“. Također su se već u trećem dijelu drugog poglavlja spominjali Ivankovićeви navodi, kako će se upravo zahvaljujući pravilima EU dopustiti naseljavanje „Balkana“ u većem broju na području Hrvatske. Tako se nekome može činiti kao da postoji proturječan, ambivalentan odnos na relaciji EU – Hrvatska – Balkan, s obzirom na to da se Hrvatska udaljila od „Balkana“ priključivanjem u EU, koja ju je pak znala ondje u jednu ruku i smještati, tako da vidimo da se radi o složenoj i osjetljivoj tematici. Nesumnjivo je da je Hrvatska tijekom svoje povijesti bila pod društvenim, političkim, gospodarskim i kulturnim utjecajem Mediterana, jednim dijelom, istina, i jugoistoka Europe, ali ponajprije pod utjecajem srednje Europe. Međutim, Bošnjak izdvaja kako EU kroz stvaranje novih euroregija nastoji izbrisati stare granice država i oslabiti njihovu moć, te ističe kako Europska komisija ima razne projekte kojima je cilj integrirati Hrvatsku u „zapadni Balkan“ te pripremiti „zapadni Balkan“ za europsku politiku kohezije, no, zanimljivo, nema nijednog projekta koji bi isticao prekograničnu suradnju Hrvatske s Hercegovinom ili Bosanskom Posavinom.⁸²

Kada su u pitanju specifični uzroci euroskepticizma u Hrvatskoj, može se započeti sa slabom, nesložnom i nedovoljnom reakcijom EU tijekom jugosrpske agresije na Hrvatsku. Iako su hrvatski političari i građani nesumnjivo tada bili orijentirani za priključivanje eurointegracijama, kasnije je došlo do djelomičnog razočaranja, budući da se EU nije pokazala dovoljno sposobnom razriješiti krizu i rat koje je na području bivše Jugoslavije pokrenula velikosrpska politika. Kasnije je, glede odnosa prema EU, nakon bajkovitog optimizma nastupio jedan zreliji i realniji stav: „Nakon toga može se govoriti o umjerenijem i uglavnom realnom stavu prema Europskoj zajednici, s kojom jačanje integrativnih spona

⁸¹ Marjan BOŠNJAK, *EU – ne hvala!: Zašto sam protiv ulaska Hrvatske u EU*, 264–265. (24 sata, 16. 1. 2008.)

⁸² Isto, 288.

donosi beneficije, ali znači i goleme obveze...“.⁸³ Nakon završetka Domovinskog rata, unatoč nešto hladnijim odnosima sa SAD-om i zapadnoeuropskim državama uzrokovanim raspravama i neslaganjima po pitanjima suradnje s Haškim sudom, prava srpske manjine u Hrvatskoj, „uplitanja“ u situaciju u Bosni i Hercegovini te navodnog nedostatka demokracije, Hrvatska je ipak ostvarila dva važna uspjeha, a to su bili primanje u Vijeće Europe u studenom 1996. te mirna reintegracija hrvatskog Podunavlja koja je dovršena u siječnju 1998. godine. Također bi se moglo istaknuti da je tijekom druge polovice 1990-ih postojala kritika SAD-a i nekih zapadnoeuropskih zemalja prema Hrvatskoj kada je u pitanju navodni nedostatak demokracije i slobode medija. Međutim, vidimo da su i u nedavnoj prošlosti postojale slične kritike, samo su bile upućene Poljskoj i Mađarskoj, što će se još spomenuti u šestom poglavlju. Moglo bi se reći da je hrvatskoj vlasti 1990-ih, jednako kao i mađarskoj i poljskoj vlasti nedavnih godina, zajedničko to da su im važniji bili interesi naroda kojeg predstavljaju, negoli europski interesi, koji ljudima često znaju djelovati udaljeno i apstraktno. Da su prema Hrvatskoj neke pojedinačne države, u usporedbi s EU, znale pokazati više razumijevanja i poštovanja, može biti vidljivo na primjeru Viktora Orbana, koji je svojedobno na Tuđmanovom sprovodu izjavio da je srednja Europa izgubila vođu.⁸⁴

Premda je Hrvatska kratko vrijeme bila uključena u PHARE program (od lipnja 1995.) njezin status u tom programu je suspendiran nakon operacije „Oluja“ u kolovozu 1995., a odlukom Vijeća EU od 29. travnja 1997. od Hrvatske se tražilo poštivanje sljedećih uvjeta: suradnja s UNTAES-om i OESS-om, izvršavanje obveza iz Osnovnog sporazuma o Istočnoj Slavoniji, otvaranje carinskih granica između RH i Republike Srpske, suradnja bosanskih Hrvata u raspuštanju bosansko-hercegovačkih struktura, suradnja u funkcioniranju FBiH, sudjelovanje u stvaranju jedinstvenog Gradskog vijeća i policijskih snaga u Mostaru te suradnja s Međunarodnim sudom.⁸⁵ Po tome se može vidjeti da je Hrvatskoj nametnut uistinu velik broj uvjeta kako bi se ostvarila daljnja suradnja te napredak u procesu integriranja u euroatlantske strukture, što je moglo prouzročiti dodatnu sumnjičavost i pesimizam.

Vezano uz to, Staničić spominje i ambivalentnost kada je u pitanju podrška pristupanju EU, imajući u vidu da je podrška pristupanju jedno vrijeme bila između 60 i 70 posto, dok istovremeno otprilike isti postotak nije podržavao suradnju s Haagom i izručivanje naših generala, što je bilo posebice problematično s obzirom da je to bio jedan od glavnih

⁸³ Višnja SAMARDŽIJA, *Europska unija i Hrvatska: putevi povezivanja i suradnje*, 158.

⁸⁴ <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/je-li-mladi-orban-bio-tudmanov-prijatelj-kako-sam-tvrdi-ne-bas-no-jedna-stvar-ih-veze-foto-20181204>, pristupljeno 7. 4. 2020.

⁸⁵ Gorazd NIKIĆ, Višnja SAMARDŽIJA, Mladen STANIČIĆ, *Hrvatska i Europska unija: koristi i troškovi integriranja*, 45–47.

uvjeta pridruživanja.⁸⁶ Dakle, i hrvatska politika i hrvatski građani podržavali su priključivanje Hrvatske procesu europskih integracija, ali očito ne pod svaku cijenu. Suradnja s Haškim sudom najbolji je primjer da je Hrvatska dobila posebne, dodatne uvjete za primanje u članstvo EU. Hrvatska vlada 1990-ih nije htjela biti popustljiva po pitanju suradnje s Haškim sudom. S druge strane, hrvatski političari koji su bili na vlasti od 2000. nadalje pokazali su puno veću volju za suradnju, ali i veću popustljivost u pregovorima. Ilišin smatra da je za suradnju s Haagom postojao relativno zadovoljavajući konsenzus među predstavnicima političke elite, dok se veliki dio građana protivio ispunjavanju tog uvjeta.⁸⁷ Imajući u vidu i dvostruke kriterije nekih moćnih članica, i općenito država u svijetu, poput Engleske i SAD-a, koji su počinili tijekom svoje povijesti velike i brojne zločine, a istovremeno drugim, posebice manjim državama, drže lekcije o demokraciji i poštivanju ljudskih prava, jasno je da može doći do dodatnog razočaranja zbog nedostatka pravde i dosljednosti, posebice ako se prisjetimo da su neki od generala pobjedničke Hrvatske vojske na kraju veoma mnogo vremena proveli u pritvoru i zatvoru, da bi se na kraju ispostavilo da su bili nedužni za zločine koji su im se pogrešno nametali. Na temelju toga može se doći do zaključka da je mnogo vremena koje su u pregovore uložili i hrvatske vlade i EU, te mnogo vremena koje je u te procese uložio Haški sud, praktički bačeno u vjetar. Iako su hrvatske vlade uložile velik napor kako bi udovoljile uvjetima Bruxellesa i Haaga, Hrvatska je ipak morala čekati dugo godina da bi postala članicom EU, tako da je prvostupanjska presuda u slučaju generala Čermaka, Markača i Gotovine svakako morala biti hladan tuš: „Konačno, kada su izrečene prvostupanjske presude generalima Gotovini i Markaču, rezultat je bio pad podrške članstvu u Europskoj uniji na svega 38%, jer je javnost projicirala krivnju za takve presude na Europsku uniju kao reprezentativnog eksponenta tzv. “međunarodne zajednice”.⁸⁸

Još jedan važan čimbenik koji je mogao utjecati na pad optimizma oko priključenja EU bio je i Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju, pa tako Kersan-Škabić i Tomić navode da je podrška ulasku Hrvatske u EU bila najveća 2003. (82%), dok je drastično pala nakon što je Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju stupio na snagu, a podrška je također padala zbog teških reformi, posebice u brodogradnji, gdje je prijetila propast cijelog sektora.⁸⁹

⁸⁶ Mladen STANIČIĆ, *Dugo putovanje Hrvatske u EU*, 108–109.

⁸⁷ Vlasta ILIŠIN, *Stavovi o Europskoj uniji – očekivanja mladih od pridruživanja Hrvatske Europskoj uniji*, 84, u: Dragan BAGIĆ, *Odgaja li škola dobre građane? – Studija o političkoj socijalizaciji hrvatskih srednjoškolaca*.

⁸⁸ Damir GRUBIŠA, *Hrvatski referendum za Europsku uniju: anatomija zakašnjelog (ne)uspjeha*, 68–69 (podaci od: istraživanja Mediana Fides za *Jutarnji list*, 15. i 16.4.2011., vidjeti i Butković, D., Samo 23% Hrvata za ulazak u EU! Čak 95% smatra presudu nepravednom, *Jutarnji list*, 16.4.2011.)

⁸⁹ Ines KERSAN-ŠKABIĆ, Daniel TOMIĆ, *Prepoznavanje euroskepticizma u Hrvatskoj*, 8.

Posebnu priču u kontekstu specifičnih uzroka euroskepticizma u Hrvatskoj čini rasprava oko Zaštićenog ekološko-ribolovnog pojasa (ZERP), čemu je najveći prostor posvetio Davor Vidas: „Tako je, na primjer, hrvatska namjera zaštite mora i upravljanja resursima pomoću globalno priznatog i prihvaćenog instituta kakav je gospodarski pojas, u jadranskom kontekstu zadobila ne samo prizvuk „euroskepticizma“, kao i etikete „jednostranosti“ i „političke štetnosti“, nego se čak izravno pripisivala „nacionalizmu“.⁹⁰ S obzirom na dvostruku svrhu koja je stajala iza odluke o proglašenju ZERP-a (gospodarska – zaštita ribljeg fonda od pretjeranog izlova i okoliša od zagađenja, s obzirom da se naš turizam temelji na čistome moru i obali kao našim veoma važnim adutima; demografska – zapošljavanje našeg stanovništva u ribarstvu i cijelom procesu u kojem ribe iz našeg mora dolaze u naše trgovine i naposljetku na naše stolove), svakako su institucije EU i susjedne jadranske države morale imati više razumijevanja za našu odluku, koja je, na kraju krajeva, utemeljena i na Konvenciji UN-a o pravu mora. U problemima koje su nam oko proglašenja ZERP-a radile slovenska i talijanska politika, zajedno s nekim istaknutim političarima EU, možemo vidjeti dodatne uzroke euroskepticizma, posebice kod onog dijela stanovništva koji se bavi ribarstvom. S obzirom na spomenuti euroskepticizam kod ribara, možemo govoriti o sličnosti u uzrocima euroskepticizma u Hrvatskoj s uzrocima euroskepticizma u, primjerice, Norveškoj, Islandu ili Ujedinjenom Kraljevstvu.

Iako su postojale pretpostavke da je hrvatska odluka o proglašenju ZERP-a utjecala na proces pristupanja EU, Vidas smatra da je datum pregovora s EU djelovao trivijalno spram važnosti našeg morskog pojasa, te također vjeruje da određivanje datuma nikad nije bilo povezano s provođenjem saborske odluke o zaštićenom pojasu.⁹¹ Međutim, to je u suprotnosti s izjavama Ollija Rehna, tadašnjeg povjerenika za proširenje EU, koji je upozorio Hrvatsku da u slučaju aktiviranja ZERP-a prema članicama EU može doći do zastoja pregovora.⁹² Takvi stavovi čelnika EU zasigurno su pokazali dozu svojevrsnog ucjenjivanja s njihove strane. Što se tiče Vidasovog mišljenja da određivanje datuma početka pregovora s EU nije bilo povezano s odlukom hrvatskog Sabora o ZERP-u, valja također istaknuti da, iako je Hrvatska dobila status kandidatkinje 18. lipnja 2004., pregovori su otvoreni tek 3. listopada 2005.⁹³ Dakle, na primjeru ZERP-a dobro je vidljivo da je EU, zajedno sa svojim članicama Italijom i Slovenijom, izvršila diplomatske i političke pritiske na Hrvatsku već u razdoblju dok još nije

⁹⁰ Davor VIDAS, *Zaštita Jadrana*, 14.

⁹¹ Isto, 198,

⁹² <https://www.24sata.hr/news/olli-rehn-primjena-zerp-a-utjecat-ce-na-pregovore-40043>, pristupljeno 27. 3.2020.

⁹³ <https://uprava.gov.hr/kako-je-izgledao-put-republike-hrvatske-ka-punopravnom-clanstvu-u-europskoj-uniji/12417>, pristupljeno 7. 4.2020.

bila ni članica, iako je Hrvatski sabor jasno donio svoju odluku. Kasnije je hrvatska politička elita donijela odluku o izuzimanju Italije i Slovenije od primjene ZERP-a. Takvu odluku možda je bilo logičnije donijeti onda kada Hrvatska tek postane punopravnom članicom EU, a ovako je stanovništvo zasigurno dobilo dodatnu dozu euroskepticizma, imajući u vidu strane diktate već u pretpristupnom razdoblju: „Na kraju je Hrvatska odgodila primjenu pojasa na članice EU-a. Imala je sve stvarne razloge da to ne učini, no tome su se suprotstavili „politički razlozi“, odnosno veća moć onih koji su u primjeni prava vidjeli štetu za svoje interese. Sada bismo, međutim, trebali vjerovati kako su svi koji se protive takvom načinu iznuđivanja odluka odmah „nacionalisti“, dok su oni koji su time pogodovani, dakako, samo provoditelji europskoga dijaloga“.⁹⁴

Vidas također skreće pozornost na to da se svrha proglašavanja takvog pojasa nije mogla dovesti u pitanje s obzirom da Hrvatska ima $\frac{3}{4}$ duljine ukupne crte svih jadranskih obala, te želi očuvati riblji fond i morski okoliš, stoga tu nema riječi o nekom nacionalizmu ili euroskepticizmu već o razvojnoj potrebi utemeljenoj na međunarodnom pravu. Poseban problem u cijeloj priči radila je Slovenija, koja se toliko protivila ZERP-u, a kasnije je donijela prijedlog zakona o proglašenju zaštićene ekološke zone i o epikontinentalnom pojasu 18.8.2005., za koji je hrvatska vlada izjavila da je pravno neutemeljen, ništavan i politički štetan, a slovenski ministar vanjskih poslova je pak tom prilikom izjavio da se radi o unutrašnjoj stvari Slovenije.⁹⁵ Zanimljivo je da se Slovenija htjela petljati u naša pitanja kada smo htjeli proglasiti i primijeniti ZERP-a (koji bi u nekim dimenzijama donio koristi i Italiji i Sloveniji, s obzirom na namjeru zaštite ribljeg fonda i okoliša), a kad su oni napravili slično, onda je to bila njihova unutarnja stvar. Takvo dvolično ponašanje nekih zemalja članica EU svakako je bio dodatni okidač za rast euroskeptičnog raspoloženja u hrvatskom stanovništvu.

Cijeli odnos sa Slovenijom bio je dodatno složen zbog pitanja razgraničenja između Hrvatske i Slovenije, posebice na moru. Hrvatsko stajalište je da se kao crta razgraničenja mora između Hrvatske i Slovenije u Savudrijskoj vali treba uzimati crta sredine, u skladu s čl. 15 Konvencije UN-a o pravu mora, dok Slovenija smatra da joj pripada ne pola već gotovo cijeli taj zaljev, što im opet ne bi bilo dovoljno za protezanje slovenskog teritorijalnog mora do „otvorenog mora“ u Jadranu, a dodatan je problem što Slovenija tvrdi da ima pravo na „izravni teritorijalni izlaz na otvoreno more“. Sve države, po Vidasu, imaju pravo na pristup otvorenomu moru, ali ne i izravni „teritorijalni“ pristup“.⁹⁶ Prema ovome se čini, kada je

⁹⁴ Davor VIDAS, *Zaštita Jadrana*, 200–201.

⁹⁵ Isto, 241.

⁹⁶ Davor VIDAS, *Zaštita Jadrana*, 242.

razgraničenje u pitanju, da je slovenska politika postavila mnogo veće i nerealnije zahtjeve, koje su temeljili na tzv. sporazumu Račan-Drnovšek (iako se nije radilo o sporazumu već parafima dvoje službenika ministarstava vanjskih poslova, pa dokument nije pravno obvezujući s obzirom na to da nije ni potpisan, a kamoli ratificiran). Grubiša spominje da je Hrvatska dugo branila stav da je jedini način rješavanja teritorijalnog spora između Hrvatske i Slovenije izlazak pred Međunarodni pomorski sud, ali je problem bio taj što Slovenija nije potpisnica Međunarodne konvencije o pravu mora, zbog čega takav način rješavanja spora nije bio moguć, pa je tek sporazumom Pahor-Kosor taj spor deblokiran tako što je kompromisno prihvaćena metoda arbitraže, nakon što nije bilo uspjeha u uvjeravanju da Slovenija pristupi spomenutoj Konvenciji.⁹⁷ S obzirom na velike zahtjeve slovenske vlade po pitanju razgraničenja, pitanje je koliko ovdje ostaje prostora za dobrosusjedsku politiku, posebice ako se prisjetimo kako je završila arbitraža, te nedostatka adekvatne reakcije EU-a na očito kompromitirano ponašanje slovenske vlade i arbitraže.

Prema svemu navedenom moglo se vidjeti da je Hrvatska dijelila neke uzroke euroskepticizma s drugim državama i narodima Europe, kao što je globalizacija, multikulturalizam, gubitak dijela suvereniteta, te oslabljena konkurentnost uslijed sve većeg uvoza stranih proizvoda. Ipak, valja istaknuti da su neki uzroci euroskepticizma specifični za Hrvatsku. Tako među najvažnije možemo ubrojiti spomenuti pritisak institucija EU za izručivanje generala Hrvatske vojske i tješnju suradnju s Haškim sudom, granične prijepore sa Slovenijom, te rasprave koje su se odvijale oko proglašenja Zaštićenog ekološko-ribolovnog pojasa.

4. GLAVNI EUROSKEPTIČNI AKTERI U HRVATSKOJ

Ovdje bi se mogla napraviti podjela euroskeptičnih aktera u Hrvatskoj na temelju Milardovićeve tipologije, pa će se u ovom poglavlju najprije govoriti o političkim akterima, zatim o religijskim skupinama, te naposljetku o antiglobalizacijskim društvenim pokretima, civilnom društvu i cyber-euroskepticizmu.⁹⁸ Ovdje će se najveća pažnja posvetiti političkim strankama i zastupnicima. Kada je o tome riječ, osim političkih stranaka spomenut će se, primjerice, i kandidati iz nedavnih izbora za predsjednika Republike Hrvatske 2019./2020. godine.

⁹⁷ Damir GRUBIŠA, *Hrvatski referendum za Europsku uniju: anatomija zakašnjelog (ne)uspjeha*, 68.

⁹⁸ Anđelko MILARDOVIĆ, *Tri eseja o euroskepticizmu*, 76; isto, 157.

4.1. POLITIČKI AKTERI

Kada je riječ o euroskeptičnim političkim akterima u Hrvatskoj, može se najprije krenuti s političkim strankama, kod kojih se može spomenuti nekoliko skupina: nekadašnje stranke s euroskeptičnim predznakom, današnje parlamentarne euroskeptične stranke i izvanparlamentarne euroskeptične stranke. Najprije će se ukratko spomenuti nekoliko bivših euroskeptičnih stranaka, zatim će se nešto detaljnije analizirati današnje parlamentarne stranke u Hrvatskoj koje imaju (barem jednim dijelom) euroskeptični diskurs, te za kraj poglavlja ukratko izvanparlamentarne stranke u Hrvatskoj s (barem djelomičnim) euroskeptičnim stajalištima.

Milardović izdvaja da su od 1992. do 2000. hrvatske stranke lijevoga centra zastupale eurointegracijsku politiku, za razliku od euroskeptika s lijeva i desna, a za HDZ se može reći da je tijekom 1990-ih jednim dijelom bio skeptičan spram eurointegracija, ponajprije zbog ratnih događanja u zemlji (i vjerojatno zbog postavljanja brojnih uvjeta za članstvo, op.a.), ali zato dolazi do promjena od vremena Sanaderovog preuzimanja stranke početkom 2000-ih kada stranka postaje sve više proeuropski usmjerena.⁹⁹ Kao što je već bilo spomenuto u radu, za hrvatsku vladu 1990-ih predvođenu HDZ-om može se reći da je bila opredijeljena za pristupanje eurointegracijama (što je bilo vidljivo, među ostalim, i po osnivanju Ministarstva za europske integracije 1998. godine), ali nije bila za ulazak u EU na koljenima, odnosno pod svaku cijenu.

Što se tiče nekadašnjih euroskeptično orijentiranih stranaka u Hrvatskoj, postoji mnogo primjera. Milardović skreće pozornost da je i HSS u jednom razdoblju znao imati meke euroskeptične stavove glede poljoprivredne politike EU prema Hrvatskoj, ali ipak općenito pripada skupini stranaka koje podržavaju članstvo u EU, jednako kao i HDZ koji je tijekom vremena izmijenio politiku prema EU, posebice od dolaska Sanadera na čelo stranke. Milardović za obje stranke ističe da imaju istaknutiju viziju konfederalne, a na federalne EU.¹⁰⁰ Kao primjere nekadašnjih euroskeptičnih stranaka s lijeve strane političkog spektra mogu se spomenuti Ljevica Hrvatske na čelu s Ivanom Ninićem (koja se zalagala za partnerske, a ne podaničke odnose s EU, koju percipiraju kao neoliberalni kapitalistički sustav, te stoga brane čimbenik rada spram čimbenika kapitala) te Savez za promjene Ivana Pernara (koji je smatrao da EU ne zastupa naše interese nego interese financijskih elita i korporacija).¹⁰¹ S desne strane političkog spektra od nekadašnjih euroskeptičnih stranaka

⁹⁹ Isto, 161.

¹⁰⁰ Anđelko MILARDOVIĆ, *Tri eseja o euroskepticizmu*, 162.

¹⁰¹ Isto, 159–160.

Milardović spominje Hrvatsku 21. stoljeća Nataše Srdoč (prema čijoj se koncepciji punopravnim članstvom ne bi trebao ograničiti suverenitet Republike Hrvatske, te ih se može klasificirati kao meke euroskeptike), zatim SIN ili Samostalnost i napredak (koja se pojavila 2004., a naglašavala je da poštuju Europu, ali ne žele u EU, te im ne treba globalizirana zajednica od 500 milijuna ljudi), Hrvatsko zvono (naglašavali da građani referendumom trebaju odlučiti o ulasku, a ne da sluganski i ponizno molimo za prijam), te grupacija Jedino Hrvatska – Pokret za Hrvatsku (koja se pojavila 2007., a okupljala je 25 manjih pravaških, antiglobalističkih i nacionalno-populističkih stranaka, koje su se borile protiv „nove (treće) Jugoslavije“, odnosno ulaska u EU koji je daleko veći savez od prve i druge Jugoslavije; isticali su da se čak predviđa da države pri izlasku iz Unije moraju platiti odštetu, te su napominjali da je Hrvatska svoju samostalnost stekla ratom i zato nikoga ne mora slušati).¹⁰²

Još neki primjeri nekadašnjih euroskeptičnih stranaka su HKDU (Hrvatska kršćanska demokratska unija, koja je prije imala i zastupnike u Saboru), ABH (Akcija za bolju Hrvatsku), Hrvatska zora stranka naroda, Zavjet za Hrvatsku, Hrvatska straža nacionalna stranka te HSP Ante Starčević. U ovome kontekstu treba spomenuti i dva primjera nekadašnjih koalicija pod nazivom „Savez za Hrvatsku“. Prva je bila utemeljena 2011. prije parlamentarnih izbora, a druga 2014. prije izbora za Europski parlament. Što se tiče Saveza za Hrvatsku iz 2011. godine, to je bila izborna i referendumska koalicija koja je nudila alternativu pristupanju Hrvatske EU koju su smatrali pogubnom za Hrvatsku, njezinu suverenost i samostalnost, a koaliciju su činili Akcija za bolju Hrvatsku umirovljenog generala Željka Sačića, Jedino Hrvatska Milovana Šibla, prvog hrvatskog ministra informiranja, te Hrvatska demokršćanska stranka s predsjednikom Goranom Dodigom, sudionikom Hrvatskog proljeća. Prilikom osnivanja Šibl je upozorio da je Vlada promijenila čak i Ustav kako bi što manje ljudi moglo odlučiti o gubitku samostalnosti, a istaknuo je kako političke elite žele pod nazivom „zapadni Balkan“ obnoviti Jugoslaviju bez Slovenije, ali s Albanijom, te da je EU utopija, koja bi se mogla, kao i svaka druga utopija, ubrzo raspasti. Na teze kako „EU nema alternative“ Šibl odgovara da hrvatska sloboda i samostalnost nemaju alternative. Potpredsjednik Hrvatske demokršćanske stranke Petar Kaćunko je imao tom prigodom nešto blažu retoriku, pa je istaknuo da birači ne moraju svaki puta na izborima birati između dva zla, već birati između dobra i zla, te je svoje riječi usmjerio „kritičnoj masi prevarenih“ među kojima ima ribara, poljoprivrednika, radnika, studenata i drugih.¹⁰³ Sačić

¹⁰² Isto, 167–169.

¹⁰³ <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/savez-za-hrvatsku-protiv-veleizdajnika-i-europske-unije-20111005#.Vo-cjLZ961t>, pristupljeno 10. 4. 2020.

smatra da će Hrvatska završiti kao kolonija EU birokrata koji će nam uzeti sve ono što je vrijedno i pretvoriti nas u banana državu, usput se požalivši na bojkot HTV-a zbog čega su medijsku blokadu morali probiti preko lokalnih televizijskih postaja, dok je Šibl još poručio da je Hrvatska prije ulaska u EU mogla odlučivati koliko će proizvesti šećera ili mlijeka, što će biti s Inom, a da se ulaskom u EU gubi ta samostalnost u odlučivanju.¹⁰⁴ Kada se pak radi o Savezu za Hrvatsku iz 2014. godine, riječ je o koaliciji koja je izašla na izbore za Europski parlament 2014. godine (na kojima nisu uspjeli osvojiti mandat iako su prešli izborni prag i osvojili 7 % glasova), a njihov predvodnik Milan Kujundžić bio je i kandidat na predsjedničkim izborima 2014./2015. godine. Koaliciju su sačinjavale stranke Hrast – Pokret za uspješnu Hrvatsku, HDSSB, Obiteljska stranka, Hrvatska zora stranka naroda, Hrvatska stranka prava, Autohtona hrvatska seljačka stranka, Akcija za bolju Hrvatsku i Zavjet za Hrvatsku.

Kada je riječ o parlamentarnim strankama koje su, u većoj ili manjoj mjeri, euroskeptički orijentirane, možemo istaknuti Most nezavisnih lista, Živi zid, Neovisne za Hrvatsku, Hrast – pokret za uspješnu Hrvatsku, Hrvatsku demokršćansku stranku, Stranku Ivana Pernara (koja je nastala nakon raskola u Živom zidu), Blok za Hrvatsku i jednim dijelom Hrvatski demokratski savez Slavonije i Baranje (HDSSB) (koji je na izborima za Europski parlament 2014. nastupio u većinski desno orijentiranoj euroskeptičnoj koaliciji). Također treba napomenuti da je tijekom 2019. godine osnovana nova politička platforma – Hrvatski suverenisti, a koju trenutno čine Hrvatska konzervativna stranka (HKS) i Hrast – pokret za uspješnu Hrvatsku, dok bi s njima na parlamentarne izbore 2020. u koaliciji trebao izaći i Blok za Hrvatsku. Treba ih razlikovati od koalicije Hrvatski suverenisti s izbora za Europski parlament 2019., a koju su činili HKS, Hrast, Ujedinjeni hrvatski domoljubi (UHD) i HSP Ante Starčević.

Što se tiče Mosta nezavisnih lista, u predizbornoj kampanji za europarlamentarne izbore 2019. godine znakovita je bila izjava Nikole Grmoje, političkog tajnika Mosta, koji je poručio da Most želi Europu nacija, a ne europsku naciju, te da se Most protivi novim zajedničkim institucijama, dubljoj integraciji, europskim porezima, europskoj vojsci i europskoj federaciji u kojoj bi briselska birokracija krojila sudbinu Hrvatske.¹⁰⁵ Čitajući spomenuti članak, i kod zastupnika Mosta uočljiv je barem meki, ili pak umjereni euroskepticizam. To, dakako, nije primjetno samo kod njih, već i kod mnogih drugih stranaka

¹⁰⁴ <http://www.hkv.hr/vijesti/hrvatska/9204-savez-za-hrvatsku-alternativa-ulasku-hrvatske-u-eu-.html>, pristupljeno 10. 4. 2020.

¹⁰⁵ <https://dnevnik.hr/vijesti/izbori-za-europski-parlament-2019/nikola-grmoja-most-zelimo-europu-nacija-ne-europsku-naciju---557616.html>, pristupljeno 27. 12. 2019.

u Hrvatskoj. Još jedan primjer kako zastupnici te liste nastupaju više suverenistički, a manje eurounijski bila je njihova namjera oživljavanja teme proglašenja hrvatskog gospodarskog pojasa, što je bilo vidljivo po tome što su poslali taj prijedlog u javnu raspravu u Hrvatskom saboru početkom 2018. godine¹⁰⁶, no njihov je prijedlog naposljetku ipak odbijen.¹⁰⁷

Istom tematikom bavili su se i zastupnici Živog zida, što je vidljivo iz njihovog programa, u kojem ističu potrebu proglašavanja Isključivog gospodarskog pojasa, koji smatraju boljim modelom od ZERP-a jer osim živog svijeta obuhvaća i podmorje te rudna i arheološka bogatstva. Smatraju da zbog nereguliranog gospodarenja morem Hrvatska svake godine gubi oko milijardu eura te neizmerno više u ribljem fondu i uništenju života u Jadranu. Također ističu da je pristupanje EU provedeno nasilnim zadiranjem u Ustav i pravila o provođenju referenduma. Naposljetku, izdvajaju da nisu protiv EU kao zajednice ravnopravnih država i naroda koja razvijaju demokraciju i ljudska prava te surađuju u znanosti, tehnologiji, kulturi, zaštiti okoliša, ali takva im se slika EU čini utopijska. Naprotiv, EU smatraju projektom neofeudalizacije i totalitarizacije odnosa u društvu, te optužuju EU da nisu za dobrobit hrvatskog stanovništva, već ih zanima samo prostor, izvori i dobra na našem teritoriju. Ističu da će se Živi zid povezati sa svim europskim strankama (npr. španjolski Podemos, britanska Left unity i dr.) koje se zalažu za iste ciljeve – oslobođenje Europe od monetarne okupacije privatnih banaka. Ne žele izolaciju Hrvatske, ali također ne žele da bude kolonija za strane interese.¹⁰⁸

Hrast u svome programu, odnosno u onome dijelu koji se tiče odnosa Hrvatske i EU, ističe da zastupa ideju EU kao saveza ravnopravnih nacionalnih država koje vežu zajednička civilizacijska i kulturna povijest, kršćanske zasade te suvremeni gospodarski interesi. Politiku prema EU temelje na ispunjenju svih vitalnih nacionalnih interesa Republike Hrvatske. Također zahtijevaju da se pitanje useljavanja uvrsti među iznimke i stavi pod isključivu nadležnost i suverenitet Republike Hrvatske, jednako kao i nemogućnost prodaje zemlje i nekretnina strancima, te potpuni suverenitet i vlasništvo Republike Hrvatske nad vitalnim prirodnim resursima (more, zemlja, šume i voda). Osim toga, svojevremeno su se protivili načinu na koji je zamišljen referendum o pristupanju EU, te su se zalagali za njegovu odgodu, kao i multidisciplinarnu javnu raspravu. Vezano uz tu temu, smatrali su da se potpisivanje

¹⁰⁶ <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/most-poslao-u-javnu-raspravu-prijedlog-proglasenja-gospodarskog-pojasa-foto-20180105>, pristupljeno 8. 12. 2019.

¹⁰⁷ <https://www.vecernji.hr/vijesti/odbijen-prijedlog-mosta-o-proglasenju-iskljucivoga-gospodarskog-pojasa-1258023>, pristupljeno 2. 4. 2020.

¹⁰⁸ <https://www.zivizid.hr/program/>, pristupljeno 16. 12. 2019.

Ugovora o pristupanju EU trebalo održati tek nakon provedenog referenduma.¹⁰⁹ Skrene li se veća pažnja na njihovo zalaganje za brojna izuzimanja, odnosno iznimke u kojima bi Hrvatska trebala sačuvati neovisnost i odbiti integraciju po tim pitanjima, vidljivo je da su postojala brojna područja u kojima bi zastupnici Hrasta radije njegovali suverenističku, a ne eurounionističku poziciju. Te brojne iznimke za koje se zalažu svakako podsjećaju na spomenuti „opt-out“ kakav imaju Danska, Republika Irska i Poljska te kakav je imalo Ujedinjeno Kraljevstvo dok je bila članica.

Neovisni za Hrvatsku smatraju da su u gospodarskom rastu Hrvatske nezaobilazni programi infrastrukturne potpore u poduzetništvu, među kojima spominju i one financirane iz fondova EU, te također skreću pozornost na to da Hrvatska ima interesa podupirati približavanje i uključivanje BiH u EU, ali istovremeno ističu da na EU gledaju kao na zajednicu slobodnih europskih naroda i neovisnih država. Pored toga, ističu da u Hrvatskoj i danas na sveučilišnim katedrama mlade naraštaje školuju ljudi koji su javno prokazani kao jugoslavenski komunistički batinaši, a povijesna je ironija da se oni danas pokušavaju predstavljati kao prvoborci slobode i demokracije, iako je jasno da oni svojom nostalgijom za Jugoslavijom i svojim eurocentrizmom samo pokušavaju prikriti svoje nemirenje s hrvatskom slobodom i državnošću.¹¹⁰ Ovdje je primjetno kako Neovisni za Hrvatsku imaju nešto blažu retoriku i kritiku spram EU negoli je to slučaj kod Živog zida, što je posebice primjetljivo u gospodarskom aspektu, gdje Neovisni za Hrvatsku ističu i neke pozitivne strane, odnosno mogućnosti članstva u EU te podržavaju i ulazak BiH, za razliku od Živog zida koji u svom programu govori o neofeudalizaciji i totalitarizaciji odnosa u društvu. Međutim, za razliku od njihovog programa, kritika spram EU i briselske birokracije bila je nešto očitija u njihovom predizbornom spotu, gdje predsjednica stranke Bruna Esih napominje da je njihov cilj Europa suverenih nacija, koja njeguje različitosti i posebnosti europskih naroda, s naglaskom na veliku važnost koju imaju kršćanski identitet i kultura, te dodaje: „Prolazi vrijeme kada se o nama preko odnarođenih poslušnika odlučuje u Bruxellesu i Strassbourgu... Europska nadvlada ograničava slobode naroda i pojedinaca“.¹¹¹

HDSSB općenito podržava članstvo Hrvatske u EU, ali isto tako ističu načelo Europe domovine nacija u kojoj će se poštivati pravo na nacionalne i kulturne posebnosti, te načelo protivljenja pretvaranju Hrvatske u dio „zapadnog Balkana“, kao i načelo protivljenja

¹⁰⁹ <http://www.h-rast.hr/hrvatska-i-eu/>, pristupljeno 8. 4. 2020.

¹¹⁰ <https://www.neovisni.hr/program/>, pristupljeno 3. 4. 2020.

¹¹¹ <https://www.youtube.com/watch?v=DtOoTUHIdPY>, pristupljeno 8. 4. 2020.

balkanskim integracijama kao putu u eurointegracije¹¹², po čemu se može vidjeti da im jednim dijelom smeta regionalna politika EU, te da im ne odgovara centralizirana i federalizirana EU, s obzirom na istaknuto spominjanje poštivanja prava na nacionalne i kulturne posebnosti, te s obzirom na isticanje načela Europe domovine nacija. Slično možemo primijetiti i kod Hrvatske demokršćanske stranke, koja je prethodno bila dio Saveza za Hrvatsku 2011., a koja trenutno ističe da treba podržati kohezijske politike EU u gospodarstvu, prometu, znanosti i drugim sektorima, ali na takav način da ne ugrožavaju nacionalni identitet i suverenitet pojedinih država članica EU. Kada su u pitanju imigracije u Europu, ističu da do njih smije doći jedino planski, selektivno i to sa skupinama koje pokazuju visok stupanj prilagodbe, odnosno adaptabilnosti na europski način života. Također dodaju da se, sukladno kršćanskom nauku, protive svim oblicima diskriminacije i ksenofobije, ali da istovremeno nacionalni identitet i suverenitet moraju biti očuvani u svakom pogledu: naslijeđe, kultura, jezik, pismo, običaji, te ruralni i krajobrazni sustavi.¹¹³

Kada su u pitanju izvanparlamentarne stranke koje imaju ili su imale barem djelomično euroskeptičan diskurs, mogla bi se najprije istaknuti Hrvatska stranka prava, koja je bila koalicijski partner Neovisnih za Hrvatsku u izborima za Europski parlament u svibnju 2019., te koja je nešto oštrija u svojim stavovima spram EU negoli Neovisni za Hrvatsku, barem ako je suditi prema izjavi njihova predsjednika Karla Starčevića. Tako je Starčević 6. svibnja, u jeku predizborne kampanje, izjavio sljedeće: „Izjave čelnog čovjeka Europske komisije Jean-Claude Junckera date poljskim, češkim i slovačkim medijima kako će EU osigurati da euroskeptični kandidati budu spriječeni u obnašanju najviših radnih mjesta u Bruxellesu, bez obzira na ishod europskih izbora u svibnju (2019., op.a.), zorno nam pokazuje kakva je EU tvorevina, kako funkcioniraju briselske oligarhije i kako unaprijed pripremaju teren za eutanaziju demokracije... Ovo su izjave koje su duboko antidemokratske i anticivilizacijske i koje u ovo vrijeme kampanje moramo problematizirati i upoznati Hrvate kako funkcionira sustav EU, kako se donose i kako će se donositi odluke“. Također na kraju njegove izjave stoji napomena: „HSP na EU izbore izlazi u koaliciji s Neovisnima za Hrvatsku i naši predstavnici u EU parlamentu neće imati “pardona“ ni prema komu. Interes naroda i države ispred svih je interesa“.¹¹⁴ HSP ovdje svakako vrijedi istaknuti, s obzirom na to da su konstantno imali zastupnike u Hrvatskome saboru do 2011. godine, a prije toga su imali u jednom sazivu i 8 zastupnika, što ih je svakako, barem prije, činilo najznačajnijom

¹¹² http://hdssb.hr/filer/PROGRAM_HDSSB.pdf, pristupljeno 9. 4. 2020.

¹¹³ <https://www.demokrcanihds.hr/eu-izbori-2019/program-za-eu-izbore/>, pristupljeno 8. 4. 2020.

¹¹⁴ <http://www.hsp.hr/tag/europska-unija/>, pristupljeno 3. 4. 2020.

strankom na desnom dijelu političkog spektra u Hrvatskoj. Od ostalih stranaka s euroskeptičnim predznakom s desne strane političkog spektra možemo spomenuti i druge pravaške stranke te stranke s nacionalnim predznakom, kao što su A-HSP, HČSP, HSP 1861, Hrvatska stranka pravaškog bratstva, Hrvatski oslobodilački pokret, HSP AS (u stečaju), Hrvatsku konzervativnu stranku, Ujedinjene hrvatske domoljube, Ujedinjenu stranku prava i Desno, pod vodstvom nekadašnjeg predsjednika HSP-a Ante Đapića. Milardović stranke poput HSP, HČSP, Jedino Hrvatska i ABH svrstava u tvrde euroskeptike.¹¹⁵

S lijevog dijela političkog spektra Milardović spominje Socijalističku radničku partiju Hrvatske (koja se protivi izrabljivanju jeftine radne snage u Hrvatskoj, plasiranju nekonkurentne robe i globalizaciji kao „unifikaciji svijeta“), Hrvatske laburiste (koji su ogorčeni tezom da EU nema alternative, te odbacuju EU ukoliko ona ne bi donijela bolji život Hrvatskoj), te Zelenu stranku (koja propitkuje treba li Hrvatska u takvom stanju ući u EU, te što će ona donijeti hrvatskim građanima), i zaključuje da je euroskepticizam s lijeva raspršen unutar skupina socijalističkog, komunističkog, anarhističkog i zelenoga spektra.¹¹⁶ Također se može spomenuti i stranka Nova ljevica, koja je pak ušla u Gradsku skupštinu Grada Zagreba u koaliciji Zagreb je naš-Za grad-Nova ljevica-Radnička fronta. Nova ljevica na izbore za Europski parlament je pak izašla u koaliciji Možemo!-Nova ljevica-Orah, a u predizbornoj kampanji su istaknuli da su za drugačiju EU, jer ne žele da se nastavi s neoliberalnim politikama kakve vodi EU, niti žele nazad povratak u nacionalne države, kakve želi desnica, a također su skrenuli pozornost povećavanje jaza između bogatih i siromašnih u EU, te sve veći demokratski deficit u Europi i povećanje razlika između centra i periferije.¹¹⁷ Sličnu retoriku ima i Radnička fronta, koja u svom programu izdvaja da periferne zemlje EU služe razvijenijima kao izvor profita i „krave muzare“ (kroz privatizirani bankovni sustav koji je većinom u stranom vlasništvu, preuzimanje infrastrukture (npr. INA i HT), te emigraciju mladih i obrazovanih iz zemalja periferije na čiji su račun školovani). Osim toga, zagovaraju samostalnu, antineoliberalnu ekonomsku politiku, te ne isključuju ni opciju izlaska Hrvatske iz EU. U programu su skrenuli pozornost i na sistemsku korupciju kao dio neoliberalnog sustava koji EU promiče, u kojoj je sve podređeno interesima krupnog kapitala iz gospodarski razvijenijih članica (poput Njemačke, Austrije i Nizozemske), a na štetu zemalja periferije (poput Hrvatske, Bugarske, Rumunjske i Grčke).¹¹⁸ Tako je vidljivo da novije stranke lijeve

¹¹⁵ Anđelko MILARDOVIĆ, *Tri eseja o euroskepticizmu*, 171.

¹¹⁶ Isto, 159–161.

¹¹⁷ <https://www.tportal.hr/eu-izbori-2019/clanak/mozemo-nova-ljevica-i-orah-predali-zajednicku-listu-specijal-65-20190405>, pristupljeno 3. 4. 2020.

¹¹⁸ <https://www.radnickafronta.hr/p-i-p/vanjska-politika-i-medunarodni-odnosi>, pristupljeno 4. 4. 2020.

provenijencije, bilo mekih ili tvrdih euroskeptičnih stajališta, i dalje imaju sličnu retoriku kao i stranke koje su isticale negativne strane članstva u EU još u razdoblju prije referenduma 2012. godine, pri čemu naglasak nije na nacionalnim interesima, već na deficitu demokracije, odnosu periferije i centra, te odnosu rada i kapitala, gdje se ističe potreba što bolje zaštićenosti radničkih prava, a kritika spram interesa (krupnog) kapitala.

S posljednjih održanih izbora, onih za Europski parlament 2019. godine, mogu se izdvojiti rezultati kada su u pitanju stranke koje imaju (barem djelomično) euroskeptični diskurs: Radnička fronta – 2.622 glasa (0.24 %), Hrvatska demokršćanska stranka – 3.651 glas (0.34 %), A-HSP – 4.391 glas (0.40 %), Možemo!-Nova ljevica-Orah – 19.313 glasova (1.79 %), Neovisni za Hrvatsku-HSP – 46.970 glasova (4.37 %), Most nezavisnih lista – 50.257 glasova (4,67 %), Živi zid – 60.847 glasova (5.66 %) te Hrvatski suverenisti (Hrast-HKS-HSP AS-UHD) – 91.546 glasova (8.52 %).¹¹⁹ Iako Most nezavisnih lista i koalicija Neovisni za Hrvatsku-HSP nisu uspjeli osvojiti mandat, vidljivo je da su osvojili respektabilan postotak, odnosno broj glasova. Mandat su na kraju od navedenih osvojili Živi zid (1) i koalicija Hrvatski suverenisti (1). Može se još istaknuti da je zastupnik Živog zida u Europskom parlamentu trenutno svrstan među nezavisne zastupnike (iako je u prošlom sazivu Europskog parlamenta Živi zid bio član grupacije tvrdih euroskeptika pod nazivom Europa slobode i izravne demokracije (engl. kratica EFDD)), dok se zastupnik koji je izabran iz koalicije Hrvatski suverenisti u Europskom parlamentu nalazi u sklopu kluba zastupnika Europski konzervativci i reformisti (engl. kratica ECR), koji zastupaju većinom umjerenija euroskeptična stajališta.

Glede kandidata sa zadnjih predsjedničkih izbora 2019./2020, s obzirom na stranke koje su predstavljali i čiju su podršku imali, jasno se može zaključiti da su kandidati koji su imali barem jednim dijelom euroskeptična stajališta bili Katarina Peović iz Radničke fronte, Ivan Pernar iz Stranke Ivana Pernara, te Ante Đapić iz stranke Desno. Od neovisnih kandidata može se izdvojiti da je umjereni euroskeptični stajališta imao i Miroslav Škoro, koji je u najavi kandidature za predsjednika izjavio: „Zalagat ću se za izgradnju i razvoj Europske unije kao zajednice ravnopravnih suverenih nacija, a ne kao federacije ili, ne daj Bože, unitarne državne zajednice“, a također je istaknuo, kada su ilegalne migracije i terorizam u pitanju, da se Hrvatska mora izboriti za potporu europskih partnera u obrani zajedničke granice.¹²⁰

¹¹⁹https://www.izbori.hr/site/UserDocsImages/2019/Izbori_clanova_u_EU_parlament_iz_RH/Rezultati/konacni_rezultati.pdf, pristupljeno 9. 4. 2020.

¹²⁰<https://www.youtube.com/watch?v=Jm5TxT4swhw>, pristupljeno 5. 12. 2019.

4.2. RELIGIJSKE SKUPINE

U sklopu religijskih skupina Europe također se razvio euroskepticizam, koji je prouzrokovan raznim čimbenicima. Na primjer, Milardović tako ističe pitanje identiteta („Mi Europljani u odnosu na Druge“) kao problem kod ustava Europe, jednako kao i eliminiranje kršćanstva iz tog dokumenta, zbog čega se rodio euroskepticizam u religijskim skupinama, koje su to smatrale napadom na europski identitet.¹²¹

Tu se može ponovno spomenuti razlika između ideje europske integracije i ideje Europe. S obzirom da se pojam Europe vezuje uz ideje poput slobode, civilizacije i kršćanstva jasno se može zaključiti da euroskepticizam u religijskim skupinama u većini slučajeva ne znači i protivljenje ideji Europe, već protivljenje sekulariziranoj EU kao proizvodu, odnosno posljedici globalizacije i postmodernizma. Ako se uzme u obzir izostavljanje spomena kršćanstva u zadnjim važnim dokumentima Europske unije, a posebice u predloženom Ustavu EU 2005. godine, još se bolje može razumjeti zašto se razvio euroskepticizam i u religijskim skupinama. Iako su i grčka i rimska kulturna baština također bile veoma važne za oblikovanje europskog identiteta, nesumnjivo je da je kršćanstvo bilo ključno kroz europsku povijest. Upravo iz tog razloga bi se moglo reći da su europske političke elite iz Bruxellesa, izostavivši spomen kršćanstva iz važnih dokumenata, udaljili Europu od svog identiteta, odnosno od same sebe, s obzirom da je kršćanstvo temeljna odrednica zapadne civilizacije, kao i europskog identiteta kroz čitavu povijest kontinenta.

Neki kritičari europskih političkih elita koji se ne slažu sa sekularnim ustavom Europe otišli su korak dalje pa su, kako navodi Milardović, počeli govoriti i o dekristijanizaciji Europe: „Polemike o, primjerice, dekristijanizaciji Europe potaknute su i neuspjelim pokušajima donošenja sada već propalog i u izvornom smislu *sekularnog Ustava Europe*. Kao radikalni nastavak druge političke modernizacije, još više je potencirao polemiku sekularista i kršćana u Europi koji su u ovom projektu prepoznali ugrozu kršćanskoga identiteta Europe“.¹²² U ovim neslaganjima i razilaženjima mišljenja vidimo u stvari detaljniji opis nekih od linija sukoba koje je spominjao Milardović, a koji su se spomenuli u trećem poglavlju. Konkretno u ovom slučaju, radi se o sukobima na linijama globalizacija – anti-globalizacija, modernizacija – anti-modernizacija, sekularno društvo – Crkva, te sekularni fundamentalizam – religijski fundamentalizam.

¹²¹ Anđelko MILARDOVIĆ, *Tri eseja o euroskepticizmu*, 10.

¹²² Anđelko MILARDOVIĆ, *Tri eseja o euroskepticizmu*, 113.

Kao i kod političkih stranaka, tako se i u religijskim skupinama može napraviti razlika između tvrdih i mekih euroskeptičnih stajališta. Međutim, za religijske skupine, ponajprije kršćanske zajednice, Milardović smatra da su obilježene eurooptimizmom, ili pak eurorealizmom (koji bi se mogao povezati eventualno s nekom vrstom mekog euroskepticizma, gdje bi mogli spadati oni koji podržavaju proces europske integracije ali nemaju bajkovitu percepciju iste, već detaljno i razborito propitkuju njezine koristi i štete): „U religijskim skupinama različitih crkvenih denominacija, poglavito kršćanskih, pojavljuje se meki i tvrdi euroskepticizam. Meki euroskepticizam polazi od kritike ustroja Unije kao globalnog sekularnog društva i dekonstrukcije europskog identiteta. Taj oblik euroskepticizma prepoznatljiv je u obrani temelja kršćanstva i njegove primjene u svakodnevnom svjetovnom životu te prihvaćanja integracija pod određenim uvjetima. Među katolicima u Hrvatskoj, u vrhu crkvene hijerarhije, prevladava eurooptimizam i preporuka da se valja držati pozitivnih Papinih preporuka o europskim integracijama. No ima tu mekih i tvrdih euroskeptičnih stajališta kao i u svakom pluralnom društvu. Kao primjer mekog euroskepticizma ili eurorealizma navodimo i sljedeće razmišljanje: „Hrvatska treba prihvatiti europske standarde, ali paziti da sačuva identitet, a ne da ide u Europu pošto-poto“ (Vjesnik, 2005.)“.¹²³

Milardović navodi još jedan primjer mekog euroskepticizma, odnosno eurorealizma u Katoličkoj crkvi u Hrvatskoj, koja ne odbija koncept eurointegracije, ali se plaši načina pridruživanja: „Strah od ekonomskog iskorištavanja Hrvatske, jednom kada se pridruži EU, nije opravdan. Ono čega se ja bojim jest politički nemar i neaktivnost članova raznih odbora koji će voditi koncept pregovaranja unutar unije“.¹²⁴ Primjer tvrdog euroskepticizma se vezuje uz isključivanje spomena Boga iz ustava i potpuni sekularni fundamentalizam, jednako kao i ostavljanje Hrvatske na cjedilu u najtežim, ratnim vremenima. To se može iščitati iz sljedećeg primjera: „Ne smijemo zaboraviti da je Europa bacila tvrdi komad kruha na nas 1991.: kruh koji je bio 50 godina star...Tvrđim da je Europa zaboravila Boga i želi Ga van iz ustava, tako stvarajući politički sistem koji neće čuti za svoje korijene, što je činjenica koja je neprihvatljiva za nas“.¹²⁵ Ovdje se, dakle, može roditi i razviti kršćanski fundamentalizam kao odgovor na sekularni fundamentalizam, koji je sve izraženiji u postmodernom razdoblju, posebice na području zapadne civilizacije.

¹²³ Isto, 118.

¹²⁴ Anđelko MILARDOVIĆ, *Euroskepticizam u sukobu ideologija druge moderne*, 67, u: Krisztina ARATO, Petr KANIOK, *Euroscepticism and european integration* (dr. fra Emanuel Hosko, Novi list, 26 .3. 2005.)

¹²⁵ Anđelko MILARDOVIĆ, *Tri eseja o euroskepticizmu*, 67, (Zlatko Špehar, gvardijan samostana svetog Franje u Vukovaru, Novi list, 29. 3. 2005.)

Jedan dio euroskeptičnog diskursa u Katoličkoj crkvi u Hrvatskoj razvio se i zbog složene situacije, nastale zbog postavljanja dodatnih uvjeta za ulazak Hrvatske u EU, među kojima je, čini se, najosjetljivije prirode bio onaj o izručivanju generala HV Haškom sudu: „Da je biti euroskeptik u Hrvatskoj svojevrstni krimen, upozorio je i svećenik i teolog Pavle Primorac u Vjesniku u ožujku 2005., nakon što je velečasni Zlatko Sudac u javnosti bio izložen oštrim napadima jer je u Hrvatskom listu rekao da je euroskeptik i da ne odobrava haaški progon generala Gotovine. *U Hrvatskoj se Europska unija kao politički projekt pretvorila u dogmu koju svi a priori moraju prihvaćati. I tko god na bilo koji način dovede u pitanje našu integraciju u tu tvorevinu, proglašava se 'izolacionistom i eurofobom'. Tko u javnom životu poziva na nutarnju kolektivnu introspekciju našega naroda i na tradicionalne vrijednosti, postaje etiketiran... Ako je u pitanju opredjeljenje za Europsku uniju ili za generala Gotovinu i naše poginule branitelje, za mene nema dvojbe. Osobno sam – s obzirom na ovakvu vizuru Unije prema nama – euroskeptik kao i velik dio naših građana kojima medijska propaganda nije isprala mozak, i opredjeljujem se za naše generale i branitelje,* zaključio je Pavle Primorac“.¹²⁶ S obzirom na to da spomenuti svećenik čak i nije nužno za ulazak Hrvatske u EU, ovdje bi se također moglo govoriti o tvrdom euroskepticizmu. Doduše, valja napomenuti da se ovdje također radi i o situacionističkom euroskepticizmu. Nigdje u ovim navodima ne piše da je netko od svećenika protiv ideje Europe, pa čak ni protiv ideje europske integracije, već protiv takve europske integracije koja postavlja dodatne specifične uvjete Hrvatskoj za priključivanje u članstvo.

4.3. CIVILNO DRUŠTVO I INTERNET

Ukratko će se spomenuti i neki primjeri udruga i građanskih inicijativa, ali i internetskih stranica koje su (bile) euroskeptično orijentirane, te će se i ovdje, kao i kod političkih stranaka, moći vidjeti da je postojala raznolikost kada je u pitanju orijentacija prema lijevom ili desnom dijelu političkog spektra.

Nekadašnji primjeri lijevo orijentiranih euroskeptičnih udruga mogli su se vidjeti u udruzi Demokratska inicijativa, koja je upućivala kritiku neoliberalnom konceptu EU, te koja je izražavala bojazan u slučaju ulaska Hrvatske u EU, jer bi mogućim ulaskom Hrvatska postala „periferija Europske unije“. Smatrali su da će od ulaska profitirati samo politička i kapitalistička elita. S druge strane, MASA ili Mreža anarhosindikalista i anarhosindikalistica predstavlja jedan oblik anarhoeuroskepticizma s kritikom EU kao nedemokratske institucije.

¹²⁶ Marjan BOŠNJAK, *EU – ne hvala! Zšto sam protiv ulaska Hrvatske u EU*, 31–32, preuzeto od: Pavle Primorac, Vjesnik, 24. 3. 2005.

Imaju istaknuti antikapitalistički karakter.¹²⁷ Ovdje se vidi i sličnost kada se uspoređi, primjerice, Demokratska inicijativa, s nekim političkim strankama lijeve orijentacije, kao što je Radnička fronta, s obzirom da i jedni i drugi ističu važnost tematike odnosa između centra i periferije, odnosno izrabljivanja periferije od strane centra.

S druge strane, mogu se vidjeti i razne (nekadašnje) desne euroskeptične udruge i inicijative. Primjerice, Hrvatski rast zastupa ideju EU kao saveza ravnopravnih nacionalnih država koje vežu zajednička civilizacijska i kulturna povijest, kršćanske zasade te suvremeni gospodarski interesi. No, također su protiv prodaje zemlje i nekretnina strancima, te su se zauzimali za odgodu referenduma o pristupanju EU, kao i za multidisciplinarnu javnu raspravu. Volim Hrvatsku – Ne u EU upućuje pak kritiku birokratskom sustavu EU, te smatra kako države članice Lisabonskim ugovorom gube suverenitet.¹²⁸ Za obje navedene inicijative se vidi da su bliže obilježjima koja su karakteristična za meke euroskeptike, što je vidljivo po tome što ne odbacuju ideju Europe, već su protiv birokratske EU, te se zalažu za izuzimanje Hrvatske od određenih dimenzija integracije, kao što je i vidljivo po pitanjima suvereniteta i prodaje zemlje i nekretnina strancima.

Još jedan primjer nekadašnje građanske inicijative koja je upozoravala na neke od poteškoća, odnosno mogućih negativnih posljedica članstva u EU, bila je kampanja „Sir i vrhnje“, koju je predvodio Nenad Ivanković. S jedne strane, u drugom poglavlju već se spomenulo istraživanje Bagića i Šalinovića, prema kojem je građanima jedan od najvećih strahova, odnosno negativnih očekivanja, predstavljala (ne)mogućnost proizvodnje domaćih prehrambenih proizvoda, kao što su sir i vrhnje, na temelju čega su autori istraživanja zaključili da se opća očekivanja i stavovi o članstvu u EU stvaraju više na temelju impulzivnih reakcija negoli na temelju racionalnih procjena, te su Bagić i Šalinović iz tog razloga smatrali da građani ne raspolažu cjelovitim informacijama, već da im je mišljenje o toj temi stvoreno u okvirima medijskog utjecaja. S druge strane, sam Nenad Ivanković ističe: „Sir i vrhnje“ bili su samo metafora za ono što će na svojoj koži osjetiti mnogi građani Hrvatske: veću birokratiziranost, nepotrebnu i skupu regulativu te ugrozu jedne tradicije koja se ne svodi samo na prehranu, nego ima i socijalne, emocionalne i kulturološke konotacije. Jasno je da proizvodnju sira i vrhnja nitko neće zabraniti i to nitko nije ni tvrdio. Ali da će je europska regulativa – zbog kompliciranih i skupih sanitarno-tehničkih uvjeta, koje će svaka kumica morati ispuniti ako će htjeti prodavati svoj proizvod – praktički onemogućiti, to da!... Ali ista pravila za *različite stvarnosti* na kraju se ispostavljaju kao birokratska Prokrustova

¹²⁷ Anđelko MILARDOVIĆ, *Tri eseja o euroskepticizmu*, 172–173.

¹²⁸ Isto, 173.

postelja. Europa je „sistem“ koji se ne obazire na različitosti, ne štiti ih, nego proizvodi unifikaciju. „Sir i vrhnje“ zapravo su bili metafora za taj sistem“. ¹²⁹ Koliko je cijela ova tema svojevremeno bila značajna, vidljivo je bilo po tome što je čak i tadašnji hrvatski premijer Ivo Sanader odlučio doći na Dolac, zajedno s predstavnicima Europske komisije, kako bi pokušao umiriti građane i odagnati njihove strahove.

Vrijedilo bi spomenuti i neke suvremenije primjere udruga, odnosno građanskih inicijativa, koje imaju barem jednim dijelom euroskeptična stajališta. S obzirom na to da je izabrani predstavnik s liste koalicije Hrvatskih suverenista na kraju završio u grupaciji Europskih konzervativaca i reformista, koji su obilježeni umjerenim euroskepticizmom, u ovom kontekstu mogu se spomenuti i udruge koje su bile dio te koalicije u izborima za Europski parlament 2019. godine. To su udruge Hrvatski bedem i Istina o Istanbulskoj. Članovi udruge Hrvatski bedem smatrali su da postoji opasnost pretvaranja Hrvatske u najveći europski „hot spot“, te su isticali bojazan da bi migrantska kriza mogla itekako ugroziti hrvatski suverenitet, a posebice zbog namjere aktualne hrvatske Vlade da se prihvati tzv. Marakeški sporazum, koji bi, po njihovom mišljenju, doveo do opasnog i nepovratnog otvaranja vrata programiranom migrantskom kaosu kroz zanemarivanje postojanja i važnosti državnih nacionalnih granica i izjednačavanje legalnih regularnih i ilegalnih neregularnih migracija. ¹³⁰ Tako se može reći da je kod te udruge itekako uočljiva velika briga zbog migrantske krize, koja može značajno utjecati na sigurnosnu situaciju, te ugroziti nacionalni i kulturni identitet država kroz koje prolazi masa migranata. U tom kontekstu može se zaključiti da je udruga isticala svoj strah od globalizacije, te multikulturalizma i rastakanja društvenog, kulturnog i nacionalnog identiteta kao posljedica globalizacije. Istina o Istanbulskoj upućuje kritike raznim europskim institucijama zbog ugrožavanja tradicionalnih kršćanskih vrijednosti, posebice u kontekstu obitelji. Osim toga ističe da se protivi svakom nasilju nad ženama, ali također smatra da se u Istanbulskoj konvenciji (koja je dokument Vijeća Europe), pod krinkom borbe protiv nasilja nad ženama, nameće pojam rodne ideologije, čija bi primjena izazvala pravni kaos, a udruga je posebno zabrinuta zbog činjenice da Istanbulska konvencija zahtijeva da se ideološke dogme rodne teorije uvedu u zakonodavstvo, te čak i u obrazovanje i medije. Vezano uz to, udruga smatra neprihvatljivim da se kultura, tradicija, vjera i običaji svake države potpisnice podčine zahtjevima te konvencije. ¹³¹ Tako se može reći da je udruga u stvari spomenuti dokument Vijeća Europe

¹²⁹ Nenad IVANKOVIĆ, *Što je zapravo EU?*, 218–219.

¹³⁰ <https://kamenjar.com/predstavljjen-hrvatski-bedem/>, pristupljeno 5. 4. 2020.

¹³¹ http://istinaoistanbulskoj.info/download/press_materijal_istina_o_istanbulskoj.pdf, pristupljeno 9. 4. 2020.

označila kao prijetnju nacionalnom i kulturnom identitetu. Stoga se može zaključiti da imaju sličnu retoriku kao i Hrvatski bedem, gdje se ističe opasnost od globalizacije i postmodernističkog relativizma vrijednosti, s time da Hrvatski bedem više stavlja naglasak na ugrozu nacionalnog identiteta zbog opasnosti nekontroliranih migracija, dok Istina o Istanbulskoj veći naglasak stavlja na potrebu zaštite obitelji, te kršćanskih i tradicionalnih vrijednosti zbog opasnosti rodne ideologije i ugroze tradicionalne institucije braka. Istina o Istanbulskoj također napominje da imaju podršku Europskog kršćanskog političkog pokreta (ECPM), jedine europske političke stranke koja promišlja i radi na kršćansko-demokratskog politici u Europi s eksplicitno kršćansko-socijalnog stajališta.¹³² Za Europski kršćanski politički pokret također valja napomenuti da pripada spomenutoj umjereno euroskeptičnoj grupaciji ECR.

Milardović također izdvaja i internet kao vrstu novih medija, čiji je značaj u tome što se sadržaj može brže i lakše objavljivati, odnosno postavljati na mrežu. Takva vrsta izražavanja također može proširiti perspektivu i obogatiti raspravu o nekoj tematici, u ovome slučaju o članstvu u EU, a to je posebice važno s obzirom na već spomenuti nedostatak objektivnosti i zastupljenosti raznolikih stajališta u javnim raspravama koje su prethodile referendumu o pristupanju EU. U tom kontekstu Milardović smatra: „Cyber-demokracija, čiji je dio i cyber-euroskepticizam, nije ništa drugo do novi i dopunski tip sve više defektnoj i simuliranoj demokraciji. Nema valjanoga razloga da se ne čuju i druga različita mišljenja, a ne samo ona dogmatska... Stoga valja pokazati i ovaj alternativni oblik izražavanja euroskeptičnog diskursa preko novih medija kao dobar prinos razvoju demokracije u Hrvatskoj, kontra nove dogme i kontrole mišljenja“.¹³³ Demokracija i sloboda mišljenja postaju tako raznolikiji, živahniji i izraženiji negoli prije, kada nije bilo toliko korisnika interneta. Iako i na internetu postoje određeni mehanizmi koji nastoje cenzurirati ili pak pripaziti na mogući govor mržnje, i dalje se može reći da je veća sloboda izražavanja negoli u srednjostrujaškim medijima, posebice na televiziji. Tako se može govoriti da je izražavanje mišljenja putem interneta jedan od načina borbe protiv demokratskog deficita. Može se napomenuti da su postojali i razni euroskeptični blogovi, posebice u razdoblju prije samog referenduma o pristupanju EU, poput „Referendum protiv pridruživanja EU“, „Zašto treba glasovati protiv pridruživanja EU“ (koji su obilježeni mekim euroskepticizmom), te „Nova politika“ i „Slobodni filozofski“ (koje karakterizira tvrdi euroskepticizam). Od ostalih stranica

¹³² <http://istinaoistanbulskoj.info/gradanska-inicijativa>, pristupljeno 25. 3. 2020.

¹³³ Anđelko MILARDOVIĆ, *Tri eseja o euroskepticizmu*, 174.

možu se izdvojiti „Europska unija i velika nevolja koja dolazi“, te „4D portal“ koji su također obilježeni tvrdim euroskepticizmom.¹³⁴

Još jednom će se spomenuti GONG-ov dokument iz lipnja 2011., pod nazivom „Euroskepticizam u Hrvatskoj na pragu EU: izvorišta i argumenti“, kako bi se stekao bolji uvid o onim euroskepticima koji spadaju među „obične građane“, odnosno onima koji nisu članovi nikakvih političkih grupacija. Tako je iz dokumenta vidljivo da osobe koje se kolokvijalno naziva euroskepticima same sebe više doživljavaju kao eurorealiste koji postavljaju pitanja o koristima i nedostacima ulaska Hrvatske u EU s pragmatičnog i utilitarnog aspekta. Često imaju stajalište o EU kao oligarhijskoj tvorevini, čiji je cilj neoliberalna financijska okupacija Europe. U uvodnom dijelu tog dokumenta izdvaja se prigovor zbog nedovoljno zastupljenog „javnog glasa skepse“ te manjka argumentacija euroskeptične naravi u javnim raspravama, te se također kritizira „ignorantsko stajalište hrvatskih političkih elita“ prema euroskepticizmu mladih i ističe se kako su ti razgovori srušili stereotipe o euroskepticima kao natražnjacima i mračnim tipovima.¹³⁵ To je istovremeno jasan znak da euroskepticizam nije sinonim samo za primitivizam, ksenofobiju i slične negativne konotacije, već da ga se može povezati s racionalnim propitkivanjem i vaganjem koristi i šteta od europske integracije, te kritikom zbog nedostatka objektivne rasprave o pozitivnim i negativnim učincima članstva u EU.

5. MOGUĆNOST I PERSPEKTIVA EUROSKEPTICIZMA U EUROPI OPĆENITO I U HRVATSKOJ

U ovome poglavlju obratit će se pozornost na zastupljenost raznih klubova zastupnika u Europskom parlamentu, te će se ukratko prikazati i promjene u broju zastupnika tih klubova zastupnika kroz zadnjih desetak godina, odnosno kroz izbore za Europski parlament 2009., 2014. i 2019. godine. Kratko će se analizirati i situacije u nekim državama članicama EU, kako bi se stekao bolji uvid u mogućnosti i izazove koje u budućnosti očekuju euroskeptike diljem Europe.

Moglo bi se govoriti o tome da je svaka regija Europe svojedobno imala pojačana euroskeptična stajališta. U zapadnoj Europi se to moglo vidjeti u više zemalja. Izlazak Ujedinjenog Kraljevstva iz EU označio je novu fazu u odnosima Europske unije i država članica, nakon što se vidjelo da je ono što je nekoć bilo gotovo nezamislivo, a to je izlazak iz EU, ipak postalo moguće ostvariti, posebice ako postoji podrška naroda za to. Jedini takav

¹³⁴ Anđelko MILARDOVIĆ, *Tri eseja o euroskepticizmu*, 175.

¹³⁵ Isto, 177.

prijašnji primjer bio je izlazak Grenlanda iz Europske ekonomske zajednice 1982. Ipak, treba napomenuti da je euroskepticizam u UK oduvijek imao posebnu jačinu, te da je već poprilično dugačka povijest takvih stavova u toj državi. Vidljivo je to po tome što je još 1979. tadašnja britanska premijerka Margaret Thatcher zahtijevala smanjenje britanskoga financijskog doprinosa Zajednici¹³⁶, te po tome što je ista premijerka 1988. održala govor u Brugesu pun rezervi prema jačanju europske integracije, čiji će sadržaj postati primjerom odnosa prema europskoj integraciji, koji će britanski tisak nazvati euroskepticizam.¹³⁷ Doduše, u ovome kontekstu valja istaknuti i razmatranje Daria Čepe: „Slično kao i u drugim državama članicama, britanske su vlasti za većinu nepopularnih odluka krivile "Bruxelles", dok su pozitivne *outpute* europskih odluka pripisivali sebi“.¹³⁸

U Irskoj je euroskepticizam bio vidljiv po prvotnom odbijanju Sporazuma iz Nice, koji su iz drugog pokušaja ipak prihvatili, a isti je slučaj bio s Lisabonskim sporazumom: „Glavni razlog zbog kojeg su (Irci, op.a.) na prvom referendumu bili protiv bilo je nezadovoljstvo gubitkom povjerenika u Komisiji... Kompromis je postignut tako što se vratio princip „jedna zemlja, jedan povjerenik“. Uz to, Ircima je priznato pravo na neutralnost. Time je 1. 12. 2009. na snagu stupio Lisabonski ugovor koji i danas uređuje odnose unutar EU i daje smjer njezinoj aktivnosti“.¹³⁹ Zanimljivo, Irci su imali sličan uzrok za prvotno odbijanje, a zatim kasnije prihvaćanje Sporazuma iz Nice, a to je bio zahtjev za zajamčenu neutralnost u vanjskoj i obrambenoj politici.¹⁴⁰ U Francuskoj smo već spominjali krizu praznih stolica, odbijanje ideje EDC, dva veta na ulazak UK u EEZ, de Gaulleovo protivljenje dubljoj integraciji i zalaganje za Europu nacija, te odbijanje predloženog europskog ustava 2005., a vrijedi istaknuti da je Rassemblement national osvojio najveći postotak glasova na izborima za Europski parlament 2014. i 2019. Kada je u pitanju odbijanje predloženog ustava EU 2005. na referendumima u Francuskoj i Nizozemskoj, Ivanković smatra da je to dovelo EU u najtežu krizu još od odbijanja EDC 1954. i krize praznih stolica 1965., zbog čega je tadašnju „ustavnu prazninu“ popunjavao „zastarjeli“ Ugovor iz Nice.¹⁴¹ Time su Francuzi i Nizozemci također poručili da nemaju potpuno povjerenje u institucije EU i njihove namjere. To je također bio svojevrsan znak da je jaz između političkih elita koje su podupirale dublju i širu integraciju te euroskeptičnih i sumnjičavih građana dosego vrhunac. Nakon toga, došlo je do većeg angažiranja političkih elita EU da bolje dopru do svojih građana, što je bilo vidljivo po

¹³⁶ Mladen PUŠKARIĆ, *Kronologija europske integracije*, 59.

¹³⁷ Mladen PUŠKARIĆ, *Razvoj europske integracije*, 217.

¹³⁸ Dario ČEPO, *Populizam u i oko referenduma o izlasku Ujedinjenog Kraljevstva iz Europske unije*, 11.

¹³⁹ Nenad IVANKOVIĆ, *Što je zapravo EU*, 170.

¹⁴⁰ Mladen PUŠKARIĆ, *Razvoj europske integracije*, 273.

¹⁴¹ Nenad IVANKOVIĆ, *Što je zapravo EU*, 167.

tome što je 1. veljače 2006. Europska komisija pokrenula novu komunikacijsku inicijativu pod nazivom *Debating Europe – involving citizens*.¹⁴² Bude li se vodstvo EU više i češće trudilo pokretati takve inicijative, a ne samo nakon što nisu dobili željeni rezultat na referendumima (kao što je bilo u Nizozemskoj i Francuskoj 2005.), to bi već moglo poboljšati komunikaciju između euroskeptika i eurooptimista, pa bi se i kroz čvršću suradnju moglo eventualno riješiti više problema i neslaganja.

U srednjoj Europi euroskeptični akteri mogu se vidjeti, primjerice, u AFD-u i „Die Linke“ u Njemačkoj, „Sloboda a Solidarita“ i „Savez za mir i slobodu“ u Slovačkoj, te FPO, ali i jednim dijelom OVP u Austriji. Povećanje protuimigrantskog i euroskeptičnog stajališta u Austriji bilo je vidljivo i na predsjedničkim izborima 2016. koji su uzdrmali standardiziranu bipolarnu strukturu koja vlada u većini država, s obzirom da su u drugom krugu izbora bili bivši šef Zelenih Alexander Van der Bellen (koji je naposljetku i pobijedio) i Norbert Hofer iz redova FPO-a. FPO je dva puta bio u vladajućoj koaliciji tijekom 21. stoljeća, s time da je Wolfgang Schüssel s FPO koalirao iz taktičkih razloga, za razliku od sadašnjeg kancelara Sebastiana Kurza koji je stvarno zastupao oštriju politiku prema ilegalnim iseljenicima te iskazivao nesklonost prema produbljivanju europskih integracija.¹⁴³ Zadnjih godina poseban primjer su predstavljali Mađarska (gdje je na vlasti Fidesz u koaliciji s Kršćanskom demokratskom narodnom strankom) i Poljska (gdje je na vlasti Prawo i Sprawiedliwość u koaliciji sa strankama Solidarna Polska i Porozumienie). I Poljska, gdje su vladajuće stranke članovi Europskih konzervativaca i reformista, i Mađarska, gdje su vladajući dio Europske pučke stranke, našle su se zadnjih godina pod ozbiljnim kritikama EU, ponajprije zbog navodnog nepoštivanja demokratskih načela uslijed ustavnih promjena koje su se ticale sudstva i slobode medija, a dodatne probleme prouzročila su i stajališta Mađarske i Poljske tijekom migrantske krize, zbog čega je EU čak razmatrala mogućnost aktiviranja članka 7 (koji bi značio suspendiranje određenih prava država članica), a Fidesz je čak došao do te točke da bi trebao biti suspendiran iz Europske pučke stranke do kraja godine.¹⁴⁴ Odluke poljske i mađarske politike koje su dovele do ovakvih reakcija iz EU svakako treba pozorno i detaljno razmotriti i raspraviti, s obzirom da su te dvije države najbolji primjeri da se čak i u onim državama koje su „net-primatelji“ (odnosno one koje iz proračuna i fondova EU dobivaju više negoli u njih uplate) mogu razviti poprilično izražena euroskeptična stajališta.

¹⁴² Mladen PUŠKARIĆ, *Kronologija europske integracije*, 112.

¹⁴³ Višeslav RAOS, *Na tirkizno-plavom Dunavu: nova vlada Austrijske pučke stranke i Slobodarske stranke Austrije*, 12–14.

¹⁴⁴ <https://www.vecernji.hr/vijesti/veliki-udarac-viktoru-orbanu-fidesz-ce-do-kraja-godine-biti-izbacena-iz-epp-a-1395003>, pristupljeno 22. 4. 2020.

Znakovite su bile i kritike određenih zastupnika u Europskom parlamentu, među njima i Guya Verhofstadta¹⁴⁵, na račun Poljske i Mađarske, a u kojima se znalo isticati da se ponašaju dvolično, s obzirom na to da primaju fondove EU i plaću od Europskog parlamenta, a u isto vrijeme zastupaju euroskeptične stavove. Po toj logici, pravo na fondove EU i plaću od Europskog parlamenta imaju samo oni zastupnici koji slijede i podržavaju politiku središnjih vlasti EU, dok bilo kakav skepticizam spram institucija EU očito ne prolazi dobro. Takvi stavovi ostavljaju dojam kao i da dalje postoji demokratski deficit, te da nema previše mjesta za mišljenja koja se razlikuju od onih kakva zastupaju srednjostrujaške grupacije poput pučana, socijaldemokrata i liberala. Neki od primjera tvrdih, radikalnijih euroskeptika u srednjoj Europi još su i Jobbik u Mađarskoj, te Nacionalni pokret („Ruch Narodowy“) u Poljskoj, koji je bio jedna od rijetkih stranaka koje su čak bojkotirale prve izbore za Europski parlament u tranzicijskim državama 2004. godine, iako se može reći da su upravo izbori za Europski parlament primjer kako se euroskeptične i eurorealistične stranke natječu za pozicije u instituciji koju kritiziraju iz raznih aspekata, a ponajprije zbog demokratskog deficita, pa se na temelju toga može zaključiti da takve euroskeptične stranke sudjeluju na tim izborima kako bi od „kritičara izvana“ postali „kritičari iznutra“.¹⁴⁶

Kada je u pitanju jug i jugoistok Europe, iako u Rumunjskoj i Bugarskoj ima također nekih euroskeptično orijentiranih stranaka koje su osvojile mandate na zadnjim izborima za Europski parlament, može se reći da su one uglavnom mekih, odnosno umjerenih euroskeptičnih stajališta, te da nisu osvojile niti približno toliko mandata kao što je to slučaj u Italiji (gdje se mogu istaknuti Lega Nord, Pet zvjezdica i Fratelli d'Italia, s time da Pet zvjezdica čini i većinu u vladajućoj koaliciji u Italiji) i Grčkoj (gdje se izdvajaju Grčko rješenje, Zlatna zora, Grčka komunistička partija, te Syriza, koja je ipak ublažila euroskeptične stavove zadnjih godina, a koja je također bila na vlasti do 2019.).

Na sjeveru Europe posebne slučajeve možemo vidjeti na Islandu, koji nije ni članica EU, u Norveškoj, čiji su građani već dva puta na referendumima odbili članstvo u EU, te na Grenlandu, čiji su građani 1982. glasali za izlazak iz EU, čime je Grenland sve do nedavno bio jedina zemlja koja je odlučila izaći iz te integracije. Iz ostalih zemalja od euroskeptičnih stranaka mogu se istaknuti Sverigedemokraterna u Švedskoj, Dansk Folkeparti u Danskoj, te Perussuomalaiset u Finskoj. Euroskepticizam je na sjeveru Europe vjerojatno najviše došao do izražaja tijekom referenduma o Ugovoru iz Maastrichta. Referendum održan 2. lipnja

¹⁴⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=nIIIELmX4eg>, pristupljeno 16. 4. 2020.

¹⁴⁶ Laure NEUMAYER, *Euroskepticizam kao politička oznaka u srednjoj Europi: što se promijenilo s pristupanjem?*, 185–186, u: Krisztina ARATO, Petr KANIOK, *Euroscepticism and european integration*.

1992. u Danskoj izazvao je šok među zagovornicima jačanja integracije. Inicijativa „Lipanjski pokret“ vodila je kampanju protiv sporazuma iz Maastrichta, koji su Danci na referendumu odbacili s 50,7 % glasova protiv. To je snažno odjeknulo u Europi i izazvalo strah glede prihvaćanja sporazuma, pa je Jacques Delors, predsjednik Europske komisije, nastojao ublažiti strahove uvođenjem pojma načelo supsidijarnosti, koje je trebalo biti jamstvo da EU neće postati superdržava. U prosincu 1992. na sjednici Europskog vijeća u Edinburghu prihvaćeno je da se Danska prihvaćanjem ugovora ne obavezuje na uvođenje zajedničke valute, kao ni na sudjelovanje u zajedničkim obrambenim aktivnostima. Na drugom referendumu 18. svibnja 1993. 56,8 % Danaca prihvaća sporazum, koji stupa na snagu 1993., čime je stvorena Europska unija.¹⁴⁷

Razmotri li se situacija u raznim državama članicama, može se vidjeti da su euroskeptici od jedne prosvjedne, marginalne, „anti-establishment“ pozicije uspjeli doći do toga da osvajaju najviše glasova na izborima za Europski parlament u pojedinim državama, kao što je slučaj u Francuskoj, Mađarskoj, Italiji, Poljskoj i Ujedinjenom Kraljevstvu. U nekim državama, kao što su Poljska, Italija i Mađarska, euroskeptici čine čak i većinu u vladajućoj koaliciji, dok je situacija nešto složenija u Ujedinjenom Kraljevstvu, gdje je većina konzervativaca podržala izlazak iz EU, ali je bilo i onih koji su podržavali ostanak.

Također, euroskeptici ne djeluju samo na razini državnih parlamenata, već i na višoj, nadnacionalnoj razini, što je u Europskom parlamentu vidljivo po raznim klubovima zastupnika kao što su u prethodnom sazivu bili Europa slobode i izravne demokracije, Europski konzervativci i reformisti, Europska ujedinjena ljevica – Nordijska zelena ljevica, te Europa nacija i sloboda. U najnovijem sazivu došlo je do formiranja novog kluba zastupnika – Identitet i demokracija, dok je među neovisnim zastupnicima također znatan udio euroskeptično orijentiranih političara. Kada je u pitanju zadnjih nekoliko izbora za Europski parlament, Krouwel i Kutiyanski izdvajaju da su izbori iz 2014. bili vjerojatno najvažniji dotad s obzirom da su održani za vrijeme trajanja krize eurozone i nakon povećanja ovlasti Europskog parlamenta putem Lisabonskog ugovora. Na njima su oslabile srednjostrujaške stranačke grupacije, a radikalna desnica je dosta dobro prošla u državama poput UK, Francuske, Austrije, Danske i Švedske, dok je ishod bio nešto složeniji u južnoeuropskim zemljama.¹⁴⁸

¹⁴⁷ Mladen PUŠKARIĆ, *Razvoj europske integracije*, 239–241.

¹⁴⁸ Andre KROUWEL, Yordan KUTIYSKI, *Izbori za Europski parlament 2014. godine: rezultati i implikacije za europsku politiku*, 3.

Usporede li se rezultati iz 2014. s onima iz 2009.¹⁴⁹, može se vidjeti da je pao broj zastupnika pučana (EPP), socijaldemokrata (S&D), liberala (ALDE) te Zelenih (Greens-EFA), dok je narastao broj zastupnika Europskih konzervativaca i reformista (ECR), Europske ujedinjene ljevice – Nordijske zelene ljevice (GUE-NGL), te Europe slobode i izravne demokracije (EFDD), dok se također stvorio i novi klub euroskeptičnih zastupnika – Europa nacija i sloboda (ENF). Po tome se vidi da je u tom razdoblju došlo do porasta euroskeptično orijentiranih zastupnika. U skladu s prethodno spomenutim Milardovićevim navodima o jazu između eurooptimističnih elita i sve više euroskeptičnih „običnih građana“ su i razmišljanja Krouwela i Kutijaskog: „Europski izbori pokazali su rast protueuropskog sentimenta na cijelom ideološkom spektru, dok su političke elite i dalje više privržene EU-u nego njihovi birači... *Mainstream* europske stranačke obitelji stoga su platile cijenu“.¹⁵⁰ Kada se pak usporede rezultati iz 2019. s onima iz 2014., te ako se ubroje i zastupnici UK koji su još uvijek bili članovi parlamenta tijekom 2019., usporedba i zaključci su nešto složeniji. Došlo je do ponovnog pada dviju najjačih grupacija – EPP i S&D, ali je došlo do porasta zastupnika ALDE (sada pod novim imenom Renew Europe) i zelenih. Osim toga, pao je broj zastupnika dviju skupina koje imaju meka, odnosno umjerena euroskeptična stajališta, a to su GUE-NGL i ECR. Naposljetku, došlo je do stvaranja nove euroskeptične, odnosno suverenističke grupacije, a to je Identitet i demokracija (ID). Postoji i skupina neopredijeljenih zastupnika, u kojima također značajan udio čine euroskeptični zastupnici, posebice ako uzmemo u obzir vrijeme dok je UK još bila članica, pa su tako među njima brojni bili zastupnici stranke Brexit (23 zastupnika) i Pet zvjezdica iz Italije (13 zastupnika), a kao euroskeptične zastupnike u grupaciji neopredijeljenih mogu se spomenuti i 1 zastupnik Živog zida, 2 zastupnika Komunističke partije Grčke, 2 zastupnika Zlatne zore, 1 zastupnik mađarskog Jobbika, 2 zastupnika slovačke Kotlebe i 1 zastupnik Demokratske unionističke stranke iz UK. Tako se može vidjeti da čak i među neopredijeljenima većina zastupnika ima euroskeptične stavove. Poseban primjer euroskepticizma može se vidjeti u stranci Fidesz, što je netipična situacija s obzirom da ogromna većina stranaka koje pripadaju Europskoj pučkoj stranci podržava europsku integraciju u većini njezinih dimenzija.

Što se tiče Hrvatske, važno je istraživanje Eurobarometra koje je objavljeno u proljeće 2019., a prema kojem se može vidjeti da su Hrvati nešto više euroskeptični od prosjeka EU, što je vidljivo po tome oko 40 % Hrvata smatra da je članstvo u EU dobra stvar (čak 21 %

¹⁴⁹ <https://europarl.europa.eu/election-results-2019/en/tools/comparative-tool/>, pristupljeno 23. 4. 2020.

¹⁵⁰ Andre KROUWEL, Yordan KUTIYSKI, *Izbori za Europski parlament 2014. godine: rezultati i implikacije za europsku politiku*, 4–5.

niže od europskog prosjeka), dok ostali smatraju da je loša stvar ili su neodlučni.¹⁵¹ U ovome dijelu trebalo bi spomenuti i istraživanje HRejtinga iz prosinca 2019., prema kojem samo 13,7 % ispitanika zna kojom točno institucijom (Vijeće EU) Hrvatska predsjedava od siječnja do lipnja 2020, po čemu se vidi da, barem po tom pitanju, postoji poprilična doza neinformiranosti i nezainteresiranosti u Hrvatskoj. Na poprilično pesimistične stavove oko presjedanja ukazuje i podatak da 43,6 % ispitanika smatra da će Hrvatska imati koristi od tog presjedanja (koristi su se očekivale kroz moguće povećanje izvoza, ali i kroz moguće povećanje prepoznatljivosti Hrvatske), a 48 % smatra da Hrvatska od presjedanja neće imati koristi (pri čemu se najčešće izdvajalo da će to biti ili zbog nestručnosti i neorganiziranosti, ili pak zbog toga što to presjedanje smatraju samo pukom administrativnom, a ne stvarnom političkom ulogom).¹⁵² Ovakvi rezultati ukazuju na to da EU, čak i u sedmoj godini članstva Hrvatske u toj integraciji, i dalje hrvatskim građanima zna djelovati udaljeno i apstraktno, te ni približno „zanimljivo“ kao događaji u domovini.

Stavrakakis smatra da se Europska unija može i treba zamišljati izvan granica državnih i nacionalnih modela, ali do toga ne može doći dok se ne skrene veća pozornost na afektivnu dimenziju identifikacije bez potiskivanja; u suprotnom – „Europa“ neće nikada postati istinski bitna identifikacija koja osvaja i srca, a ne samo džepove europskih građana.¹⁵³ Po tome se može vidjeti da u procesu integriranja nije važan samo materijalni aspekt, već i onaj duhovni, pomoću kojeg se ostvaruje istinska solidarnost.

Zanimljivo je također istaknuti da izlaznost na izbore za Europski parlament od izbora do izbora sve više pada, iako su ovlasti parlamenta kroz godine narasle, posebice u usporedbi s 1970-im i 1980-im godinama kada je imao isključivo savjetodavnu ulogu. Dakle, ni povećane ovlasti parlamenta kao jedinog neposredno izabranog tijela nisu znatno utjecale na veće angažiranje birača te njihovo poistovjećivanje sa središnjim vlastima i projektom EU općenito. Doduše, napravljen je mali pomak u postotku izlaznosti na izbore 2019. u usporedbi s izborima 2014., no svakako je upozoravajući podatak da je izlaznost do izbora 2014. bila u konstantnom opadanju. Upravo se u tome vidi da je potrebno više informirati stanovništvo o načinu funkcioniranja EU i njezinih tijela, kako bi građani znali bolje iskoristiti mogućnosti koje im se pružaju: „Uspjeh članstva ili pristupanja Uniji ovisi, između ostaloga, o znanju i

¹⁵¹ <https://faktograf.hr/2019/04/26/u-hrvatskoj-je-euroskepticizam-veci-nego-u-ostatku-europske-unije/>, pristupljeno 21. 4. 2020.

¹⁵² <https://vijesti.hrt.hr/569332/donosimo-novi-hrejting-kakva-su-ocekivanja-od-presjedanja-eu-om>, pristupljeno 8. 4. 2020.

¹⁵³ Yannis STAVRAKAKIS, *Strasti identifikacije: diskurs, užitek i europski identitet*, 107.

razumijevanju europskog sustava, institucija i propisa, kao i o potpori javnosti“.¹⁵⁴ U tom kontekstu se može istaknuti i djelomična ovisnost građana o zastupnicima koje su izabrali da ih predstavljaju u Europskom parlamentu, jer njihove dobre pregovaračke sposobnosti, komunikacija i lobi su još neki od čimbenika koji mogu utjecati na to koliku će korist od članstva imati sami građani. Institucije EU također moraju biti te koje će se više angažirati oko komuniciranja mogućih koristi, što bi moglo uroditi plodom posebice ako se naprave ciljane kampanje (koje neće indoktrinirati, već realno informirati) prema određenim dijelovima stanovništva, kao što su studenti, poljoprivrednici, poduzetnici i sl.

Euroskeptične grupacije su kroz zadnja dva izbora za Europski parlament pokazale najprije da su sposobne osvojiti naklonost respektabilnog broja birača, te da su sposobne i povećati broj glasova koje će osvojiti. Međutim, unatoč tome, te unatoč brojnim izazovima koji su kroz prošlost, pa i onu nedavnu, znali raditi probleme voditeljima projekta europske integracije, i dalje je teško očekivati da će euroskeptične grupacije igrati značajniju ulogu i dobiti veću snagu u odlučivanju o ključnim procesima u EU, na što su se osvrnuli i Krouwel i Kutiyski: „Usprkos značajnom porastu, malo je vjerojatno da će euroskeptične grupacije poput ECR-a i EFD-a imati puno utjecaja na proces europskih integracija. Međutim, dobar izborni rezultat euroskeptičnih snaga upozorava na visoku razinu nezadovoljstva velikog broja građana te tu činjenicu politički establišment ne može ignorirati“.¹⁵⁵

Stavrakakis također ističe da, unatoč raznim pokušajima (poput Svečane deklaracije iz 1983., Jedinственog europskog akta iz 1987., pa i samog ugovora iz Maastrichta, programa razmjene poput Erasmusa, Leonarda i Socratesa, te uvođenja eura), glavni akteri europskih integracija nisu uspjeli ostvariti značajnije uspjehe u produbljivanju identifikacije građana s EU.¹⁵⁶

6. ZAKLJUČAK

Pošto se prikazala složena narav euroskepticizma, njegova povijest, njegove razne vrste, akteri, te raznovrsni uzroci, kako općenito u raznim europskim zemljama tako i u Hrvatskoj, može se izvući zaključak kako je to fenomen koji je kroz razna razdoblja europske integracije imao veliki značaj, a posebice je dolazio do izražaja kada su europske političke elite imale namjeru produbljivanja europskih integracija. Također, unatoč tome što

¹⁵⁴ Petra LEPPEE FRAIZE, *Komuniciranje Europe: izazovi europeizacije komunikacije*, 74, u: Katarina OTT, *Pridruživanje Hrvatske Europskoj uniji: izazovi sudjelovanja*.

¹⁵⁵ Andre KROUWEL, Yordan KUTIYSKI, *Izbori za Europski parlament 2014. godine: rezultati i implikacije za europsku politiku*, 12.

¹⁵⁶ Yannis STAVRAKAKIS, *Strasti identifikacije: diskurs, užitek i europski identitet*, 103.

euroskepticizam u Hrvatskoj dijeli neke karakteristike s euroskepticizmom općenito u ostalim članicama EU (kao što su pitanja obrane suvereniteta, odnosa rada i kapitala, kulturne, društvene, nacionalne posebnosti i sl.), on ipak ima i svoj zaseban karakter, s obzirom da su se javljali razni čimbenici koji su prouzročili situacionistički euroskepticizam, što je najbolje bilo vidljivo u situacijama kao što su bile rasprave o ZERP-u, suradnja s Haagom, hrvatsko-slovenski granični prijepori i druge.

Ako se euroskeptični akteri, a posebice oni tvrde euroskeptici, dodatno udalje od ksenofobnih, radikalnih stajališta, te posvete dubljoj analizi onoga što ne valja u funkcioniranju EU i ponude precizne prigovore te adekvatna i realna rješenja, takve bi stranke i inicijative mogle osvajati i više mandata, glasova i podrške nego prije. Budu li usmjereni samo na isticanje kritika spram središnjih vlasti EU, a da istovremeno ne nude neka kvalitetna i realna rješenja, posebice na gospodarskom planu, euroskeptične stranke i inicijative bi se mogle suočiti s poteškoćama u zadržavanju povjerenja svojeg biračkog tijela. No, ako će se posvetiti i rješavanju gospodarskih pitanja, a ne samo društvenih i kulturnih, to bi moglo povećati njihove mogućnosti i proširiti mogući prostor djelovanja, posebice ako će se ponavljati krize, bilo političkog (kao što je bilo s predloženim ustavom 2005.), gospodarskog (kriza od 2009. do 2014./2015.) ili društvenog i sigurnosnog karaktera (kao što je bila migrantska kriza).

Za euroskepticizam bi se općenito moglo istaknuti kako svoja ishodišta ima podjednako u idejama lijeve i desne orijentacije. Kako se vidjelo, euroskeptični stavovi mogu biti rezultat neinformiranosti građana, te ideja nametnutih iz medija i interesnih grupa, ali i mnogobrojnih drugih čimbenika kao što su složeni odnosi europske integracije i nacionalne države. Također bi se moglo istaknuti kako se ne mora nužno svaka kritika procesa europske integracije poistovjećivati s euroskepticizmom, s obzirom na to da se najveće dvojbe u stvari javljaju oko budućnosti modela europskih integracijskih procesa.

Imajući u vidu lagano ali konstantno pojačavanje euroskepticizma i povećanje broja takvih zastupnika u Europskom parlamentu kroz zadnjih nekoliko izbora, vidi se da to više nije opcija marginalnih radikala već relevantna pojava, na temelju čega se može također govoriti i o smanjivanju sklonosti prema centralizaciji i federalizaciji EU. Osim toga, budućnost euroskeptika i njihovog uspjeha ne ovisi samo o njima samima, već i o eurooptimističnim voditeljima projekta europske integracije. Krene li EU u smjeru dodatne demokratizacije svoga funkcioniranja (primjer iz prošlosti se mogao vidjeti kroz povećanje ovlasti Europskog parlamenta), to bi također moglo povećati zadovoljstvo europskih građana funkcioniranjem institucija EU, jer bi tako imali i veći osjećaj moći.

Ukoliko se želi ostvariti napredak u komunikaciji između ljudi različitih, odnosno suprotstavljenih stajališta glede europske integracije, te njezinih koristi i šteta, potrebna je svakako izravnija, češća i iskrenija komunikacija između eurooptimista s jedne strane i euroskeptika s druge strane, kako u EU općenito, tako i u Hrvatskoj. Premda će i dalje biti izazova i poteškoća u procesu europske integracije, kako se moglo vidjeti i tijekom nedavne prošlosti, iskrenom komunikacijom o mogućim koristima i štetama integracije lakše će se postići suradnja između grupacija suprotstavljenih stavova, te smanjiti jaz između pretežito eurooptimističnih elita s jedne strane, te građana s druge strane, među kojima je tijekom prošlosti, a posebice u 21. stoljeću, u raznim trenucima i razdobljima dolazilo do pojačanog euroskeptičnog razmišljanja.

LITERATURA:

Knjige:

Adkins, Michael James. *The Utilisation of Euroscepticism in West European Election Campaigns: A Multi-dimensional Analysis*. Sveučilište u Birminghamu, 2010.

Arato, Krisztina, Kaniok, Petr. *Euroscepticism and European Integration*. Zagreb: Centar za politološka istraživanja, 2009.

Bagić, Dragan. *Studija o političkoj socijalizaciji hrvatskih srednjoškolaca*. Zagreb: GONG: Fakultet političkih znanosti, 2011.

Bošnjak, Marjan. *EU – ne hvala!: Zašto sam protiv ulaska Hrvatske u EU*. Zagreb: vlastita naklada, 2010.

Giddens, Anthony. *Odbjegli svijet*. Zagreb: Klub studenata sociologije Diskrepancija, 2005.

Ivanković, Nenad. *Što je zapravo EU*. Zagreb: vlastita naklada, 2011.

Milardović, Anđelko. *Tri eseja o euroskepticizmu*. Zagreb, Centar za politološka istraživanja, 2012.

Nikić, Gorazd, Samardžija, Višnja, Staničić, Mladen. *Hrvatska i Europska unija: koristi i troškovi integriranja*. Zagreb: Institut za međunarodne odnose, 2000.

Ott, Katarina. *Pridruživanje Hrvatske Europskoj uniji: izazovi sudjelovanja*. Zagreb: Institut za javne financije i Zaklada Friedrich Ebert, 2006.

Puškarčić, Mladen. *Kronologija europske integracije*. Zagreb: Poslovno učilište STUDIA VITA, Hanns-Seidel-Stiftung, 2012.

Puškarčić, Mladen. *Razvoj europske integracije*. Zagreb: STUDIA VITA, 2010.

Samardžija, Višnja. *Europska unija i Hrvatska: putevi povezivanja i suradnje*. Zagreb: Institut za razvoj i međunarodne odnose, 1994.

Staničić, Mladen. *Dugo putovanje Hrvatske u EU*. Zagreb: Naklada Ljevak, 2005..

Vidas, Davor. *Zaštita Jadrana*. Zagreb: Školska knjiga, 2007.

Internet – članci s portala Hrčak

Čepo, Dario. 2017. *Populizam u i oko referenduma o izlasku Ujedinjenog Kraljevstva iz Europske unije*. Političke analize. Vol. 8 No. 29. 9.–15. str., pristupljeno 5. 3. 2020.

https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=266010

Gluhak, Irena. 2008. *Fenomen euroskepticizma u Francuskoj*. Politička misao: časopis za politologiju. Vol. 45 No. 3 – 4. 187.–200. str., pristupljeno 8. 2. 2020.

https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=59554

Grubiša, Damir. 2012. *Hrvatski referendum za Europsku uniju: anatomija zakašnjelog (ne)uspjeha*. Politička misao: časopis za politologiju. Vol. 49 No. 2. 45.–72. str., pristupljeno 5. 1. 2020.

https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=126049

Kersan-Škabić, Irena., Tomić, Daniel. 2009. *Prepoznavanje euroskepticizma u Hrvatskoj – studija istraživanja stavova studentske populacije*. Ekonomska istraživanja. Vol. 22 No. 4. 100.–117. str., pristupljeno 29. 1. 2020.

https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=74274

Krouwel, Andre., Kutiyski, Yordan. 2014. *Izbori za Europski parlament 2014. godine: rezultati i implikacije za europsku politiku*. Političke analize. Vol. 5 No. 18. 3.–12. str., pristupljeno 8. 12. 2019.

https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=213492

Raos, Višeslav. 2017. *Na tirkizno-plavom Dunavu: Nova vlada Austrijske pučke stranke i Slobodarske stranke Austrije*. Političke analize. Vol. 8 No. 32. 12.–16. str., pristupljeno 3. 11. 2019.

https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=290229

Stavrakakis, Yannis. 2005. *Strasti identifikacije: diskurs, užitek i europski identitet*. Politička misao: časopis za politologiju. Vol. 42 No. 3. 89.–114. str., pristupljeno 25. 10. 2019.

https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=32992

Internet – ostali članci i dokumenti (datumi pristupanja u zagradama)

https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2019/07-01-02_01_2019.htm (29. 3. 2020.)

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3Aai0020> (31. 3. 2020.)

https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/eb/eb72/eb72_hr_hr_nat.pdf (29. 3. 2020.)

<https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/vesna-usic-ako-ne-udzemo-u-eu-necete-dobiti-mirovinu.html> (27. 3. 2020.)

<https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/survey/getsurveydetail/instruments/standard/surveyky/2215> (19. 3. 2020.)

https://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/opting_out.html (3. 4. 2020.)

https://www.imf.org/external/datamapper/GGXWDG_NGDP@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD (3. 4. 2020.)

<https://vijesti.hrt.hr/487890/tajani-zivio-trst-zivjela-talijanska-istra-zivjela-talijanska-dalmacija> (5. 4. 2020.)

<https://lokalni.vecernji.hr/zupanije/milijun-kuna-za-150-stipendija-18415>;

<https://lokalni.vecernji.hr/zupanije/stipendija-od-600-kuna-za-jos-25-studenata-18420>;

<https://lokalni.vecernji.hr/zupanije/stipendije-od-800-kn-za-24-nova-studenta-14127> (25. 3. 2020.)

<https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/hrvatski-pucani-protiv-smanjenje-prevodenja-na-hrvatski-to-je-diskriminacija-specijal-65-20190313> (6. 4. 2020.)

<https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/je-li-mladi-orban-bio-tudmanov-prijatelj-kako-sam-tvrdirne-bas-no-jedna-stvar-ih-veze-foto-20181204> (7. 4. 2020.)

<https://www.24sata.hr/news/olli-rehn-primjena-zerp-a-utjecat-ce-na-pregovore-40043> (27. 3. 2020.)

<https://uprava.gov.hr/kako-je-izgledao-put-republike-hrvatske-ka-punopravnom-clanstvu-u-europskoj-uniji/12417> (7. 4. 2020.)

<https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/savez-za-hrvatsku-protiv-veleizdajnika-i-europske-unije-20111005#.Vo-cjLZ961t> (10. 4. 2020.)

<http://www.hkv.hr/vijesti/hrvatska/9204-savez-za-hrvatsku-alternativa-ulasku-hrvatske-u-eu.html> (10. 4. 2020.)

<https://dnevnik.hr/vijesti/izbori-za-europski-parlament-2019/nikola-grmoja-most-zelimo-europu-nacija-ne-europsku-naciju---557616.html> (27. 12. 2019.)

<https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/most-poslao-u-javnu-raspravu-prijedlog-proglasenja-gospodarskog-pojasa-foto-20180105> (8. 12. 2019.)

<https://www.vecernji.hr/vijesti/odbijen-prijedlog-mosta-o-proglasenju-isklucivoga-gospodarskog-pojasa-1258023> (2. 4. 2020.)

<https://www.zivizid.hr/program/> (16. 12. 2019.)

<http://www.h-rast.hr/hrvatska-i-eu/> (8. 4. 2020.)

<https://www.neovisni.hr/program/> (3. 4. 2020.)

<https://www.youtube.com/watch?v=DtOoTUHldPY> (8. 4. 2020.)

http://hdssb.hr/filer/PROGRAM_HDSSB.pdf (9. 4. 2020.)

<https://www.demokrscanihds.hr/eu-izbori-2019/program-za-eu-izbore/> (8. 4. 2020.)

<http://www.hsp.hr/tag/europska-unija/> (3. 4. 2020.)

<https://www.tportal.hr/eu-izbori-2019/clanak/mozemo-nova-ljevica-i-orah-predali-zajednicku-listu-specijal-65-20190405> (3. 4. 2020.)

<https://www.radnickafronta.hr/p-i-p/vanjska-politika-i-medunarodni-odnosi> (4. 4. 2020.)

https://www.izbori.hr/site/UserDocsImages/2019/Izbori_clanova_u_EU_parlament_iz_RH/Rezultati/konacni_rezultati.pdf (9. 4. 2020.)

<https://www.youtube.com/watch?v=Jm5TxT4swhw> (5. 12. 2019.)

<https://kamenjar.com/predstavljen-hrvatski-bedem> (5. 4. 2020.)

http://istinaoistanbulskoj.info/download/press_materijal_istina_o_istanbulskoj.pdf (9. 4. 2020.)

<http://istinaoistanbulskoj.info/gradanska-inicijativa> (25. 3. 2020.)

<https://www.vecernji.hr/vijesti/veliki-udarac-viktoru-orbanu-fidesz-ce-do-kraja-godine-biti-izbacena-iz-epp-a-1395003> (22. 4. 2020.)

<https://www.youtube.com/watch?v=nIIIELmX4eg> (16. 4. 2020.)

<https://europarl.europa.eu/election-results-2019/en/tools/comparative-tool/> (23. 4. 2020.)

<https://faktograf.hr/2019/04/26/u-hrvatskoj-je-euroskepticizam-veci-nego-u-ostatku-europske-unije/> (21. 4. 2020.)

<https://vijesti.hrt.hr/569332/donosimo-novi-hrejting-kakva-su-ocekivanja-od-predsjedanja-eu-om> (8. 4. 2020.)